

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MUAZZEZ İLMİYE ÇIĞ'IN ESERLERİ-13

Muazzez İlmiye Çığ ATATÜRK DÜŞÜNÜYOR

3. Basım

KAYNAK YAYINLARI

ATATÜRK DÜŞÜNÜYOR Muazzez İlmiye Çığ

480

© Bu kitabın yayın hakları

Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.nindir.

Birinci Basım: Adana Güçbirliği Vakfı, 2003

İkinci Basım: Epsilon, 2005

Üçüncü Basım: Nisan 2007

Teknik Hazırlık: Analiz Basım Yayın

Baskı: Arı Matbaacılık

ISBN: 978-975-343-488-1

KAYNAK YAYINLARI: 480

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA

TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 12/3

34430 Galatasaray-İstanbul

web adresi: www.kaynakyayinlari.com

e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com

Tel: (0212) 252 21 56-99 Faks: (0212) 249 28 92

Muazzez İlmiye Çığ
ATATÜRK DÜŞÜNÜYOR

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	11
ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	17
BİRİNCİ BÖLÜM	25
Hastalık	27
Askeri okula giriş	31
Ekonomi	39
İtalyanlar	43
Aile ve Kadın	46
Anadolu Kadını	51
Savarona yatı	53
İçki	55
Eğitim	57
Yazı değişimi	62
Soyadı Kanunu ve Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi	67
Radyo	73
Montreaux Antlaşması	74
Hatay	75
Particilik	77
Tren Yolculuğu	83
Kıyafet	84

Milletvekilliği	88
Anne	90
Balkan Savaşı	98
Orman, Ağaç	100
Sivil Gençlik	102
Cihan Savaşı	103
Suriye	111
Selanik	114
Öldürme Girişimleri	116
Manastır	118
Sofya	119
Şiirler	121
Mandacılık	121
Çiçeklerim	124
Yeni savaş	126
Türkçe ezan	128
Son beş Yıllık Ekonomi Planı	129
Din ve Laiklik	130
Refahiye Geçidi	134
Ankara'ya Gidiş	136
Rüya	138
Samsun'a Çıkış	139
Enver Paşa'nın Ettikleri	141
Çerkez Ethem Olayı	143
Kurtuluş Savaşları	147
Antlaşmalar	155
Misakı Milli	156
Madam Corrine	157
Evlilik	158
Arkeolojik Buluntular	161
Kadın Birlikleri Kongresi	163
Son Uyku	166

İKİNCİ BÖLÜM	169
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	187
Atatürk'ten Gençliğe Hitap	189
Mustafa Kemal Atatürk'ün	
Cumhuriyet'in 10 Yıldönümü Nutku	190
Atatürk'ten Dış Ülkeye Eğitime Gidenlere Öneriler	191
Atatürk'ün Değerli Sözlerinden Bazıları	192
Atatürk İçin Söylenen Sözlerden Bazıları	195
Atatürk'ün Kendi El Yazısı İle	211
SONSÖZ	217
KAYNAKÇA	219

*Benim bütün sıkıntılara katlanan
biricik torunum sevgili Ömer Dedeoğlu'na...*

SUNUŞ

Muazzez İlmiye Çığ... Bu, Çığ soyadı, sonradan, evlilik yoluyla edinilmiş olmasına karşın ne kadar yakışıyor bu bilim insanına! Gerçekten bunca yaşına karşın, bugün bile durmadan biraz daha büyüyen bir çığ o. Her gün yeni bilgiler öğrenmek, yeni bilgiler aktarmak, şurada bir konuşma yapmak, burada bir imza gününe katılmak üzere yatağından kalkan, haklı nedenlerle kalemi eline alamadığı günleri kendine yakıştıramayıp yakınan gerçek bir anıt Muazzez İlmiye Çığ. Tanıdığım canlı anıtların en değerlilerinden. Şu satırların yazıldığı günlerde Gaziantep Üniversitesi'nin açılışını yapmaya hazırlanıyor. Kendisine beklenmedik bir ödül verilmişçesine seviniyor bu çağırışı aldığına. Daha büyük onurları da hak ettiğini aklından geçirmiyor.

Muazzez İlmiye Çığ'ı Sümerolog olarak tanıyoruz daha çok. Sayısız Sümer tabletini okumakla yetinmeyip, kazandığı bilgileri yorumlayan, bu bilgilerin ışığı altında tarihsel ve güncel toplumsal olaylar arasındaki bağlantıları araştıran, söylenceleri yaşatan değerli bir bilim insanı, bildiklerini öğretmek adına pek çok kitap yazmış, değerli bir yazar olduğunu biliyoruz.

Muazzez İlmiye Çığ'ın bir diğer önemli özelliği, daha doğrusu doğal nitelik olması gerekirken bugün artık bir ayrıcalık haline gelen bir zenginliği de Atatürkçü olmasıdır. Atatürk'ün çizdiği yoldan sapmalar gördüğünde isyan eder Çığ, bu isyanlarını dile getirmek için çırpınır, yanıtlanmayacağını bile bile dilekçeler yazar, gönderir... Yurttaşlık görevini yapmış olmanın rahatlığını az da olsa du-

yarken, kendisi gibi davranmayanlara içtenlikle şaşırır, onları kınar. Kendisini Atatürk'e borçlu hisseder, onun adına gölge düşürmeye kalkanları kendisine saldıran düşmanlar olarak görür, gene çırpınır.

Atatürk Düşünüyor, Cumhuriyetimizin vardığı bu aşamada, dünyanın tek bir toplum haline gelme, bütün ayrıcalık ve iktidarlara tek bir elde toplanma yolunda ilerlediği ve ulusal ve insani değerlerin yerini maddi değerlerle iktidar hırslarına bıraktığı bu noktada, yeryüzünde birinci yüzyılını tamamlamak üzere olan değerli bir bilim insanının boğazında düğümlenen çılgınlıkları duyurma çabası olarak değerlendirilmelidir.

Muazzez İlmiye Çığ'ın söyleyecek sözü var. Bize düşen bu sözleri duymak, duyurmaktır.

Şemsa Yeğin

ÖNSÖZ

Bu kitabı nasıl ve neden yazdım?

Hastalığım dolayısıyla yatmak zorunda kaldığım bir gün, başımdan geçen olayları, yaptıklarımı düşünerek sıkıntımı gidermeye, hastalığımı unutmaya çalışıyordum. Birdenbire Atatürk'ün hastalığı geldi aklıma. Yerinde duramayan, bir yerlere sığamayan, o koca insan nasıl dayanmıştı yatmaya, nasıl dayanmıştı yatağa çakılmaya? Beyninin devamlı çalıştığından, bu yüzden geceleri kolay kolay uyuyamadığından yakındığını biliyordum. Şu halde çeşitli heyecanlar, üzüntüler, sıkıntılar, korkular, bazen de sevinçler içinde geçen yaşamını O, daha çok düşünmüş olmalıydı; keşke düşündükleri kaleme alınabilseydi veya bir alet olsaydı da kaydedebilseydi diye geçirdim içimden. Sonra Atatürk zamanını yaşamış biri olarak, Atatürk ve Cumhuriyet'in ilk günleri hakkında bana gençler tarafından sorulan sorular, söylenen yalan yanlış yargılar geldi aklıma. O zaman, "Ben neden Atatürk'ü yatağında bu sorulara yanıt verecek şekilde düşündürmeyeyim?" dedim ve kaleme sarıldım. Konular birbirini izledi. Onları herhangi bir sıraya koymadan, hiç ayrıntıya girmeden, şahısları pek araya sokmadan yazmaya başladım. Bunları yazarken Atatürk ile adeta özdeşleşmiş gibiydim. Kendimi O'nun yatağının yanında oturmuş hissediyor, bunları O söyleyip yazdırıyormuş gibi geliyordu. Bazı yerleri yazarken göz yaşlarımı tutamadım; O'nunla ağlıyor, O'nunla seviniyordum. Doğaldı bu durum benim için. Çünkü Kurtuluş Savaşı'nın o acı günlerini, Cumhuriyet'in çağdaşlaşma sevinciyle coşturduğu mutlu dev-

rini yaşamış, Atatürk'ün gençliğe açtığı yolun en ileri düzeyinde yürümüş ve O'nun ölümü ile en derin acıyı duymuş biri olarak, yazdıklarımı yeniden yaşıyordum.

Atatürk bu yazdıklarımızın bir kısmını olsun, aklından geçirmiş olamaz mıydı? Kendisi bize "Beni görmek yüzümü görmek değildir; benim yaptıklarımı ve duygularımı anlamanız yeter" diyordu. Biz de karınca kararınca, O'nun çıkmaz sokaklarda açtığı yolları, o karanlık sokaklara getirdiği ışıkları görmeye, O'nun duygularını yaşamaya çalıştık bu yazılarımızla.

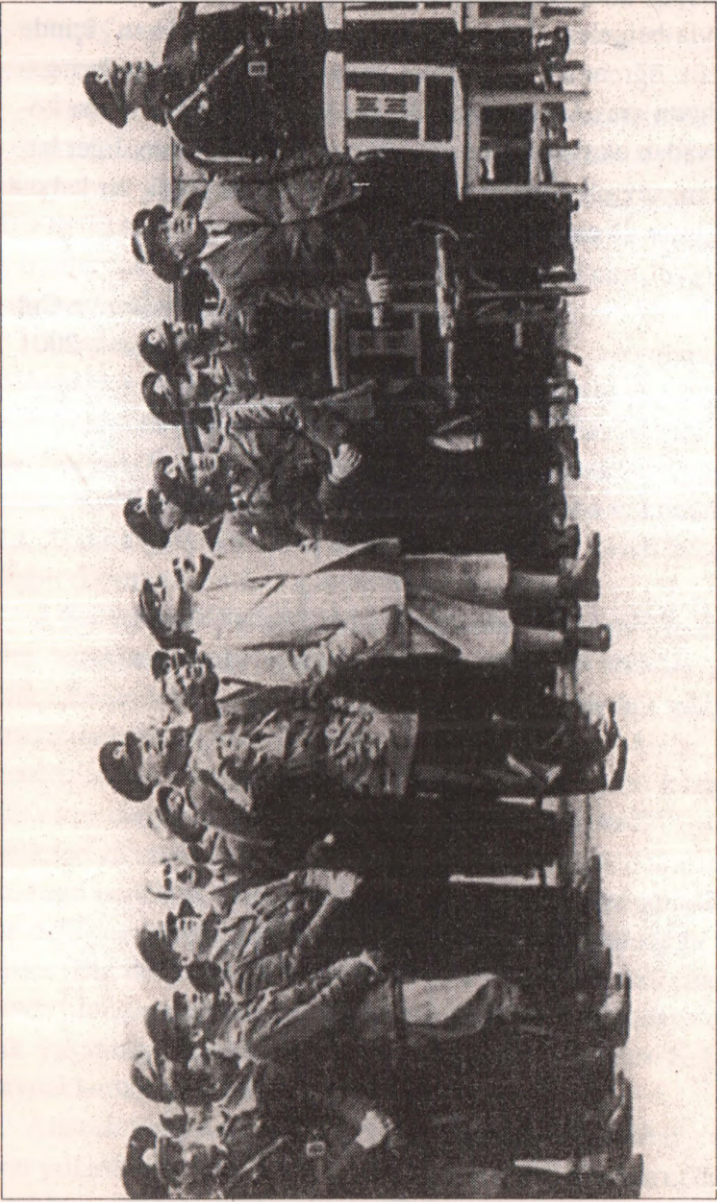
Atatürk, üzüntülü olaylar karşısında çok duygulanmış, hatta gözyaşlarını tutamamıştır. Bazı çevreler O'nun bu duygularının açıklanmasını doğru bulmuyor. O'nu küçültecekmiş gibi algılıyorlar. Halbuki O da insan ve de çok duygulu bir insan! Duygular değil midir insanı insan yapan? Fakat gelmiş geçmiş kaç kumandan vardır, Atatürk gibi, her savaş sonunda ölen yalnız kendi askerleri için değil, düşman askerleri için de üzüntü çeken?

4 bin yıl önce Sumerliler, kahramanları Gılgamesh'in serüvenlerini yazarken, onun vatan sevgisini, anne ve arkadaş sevgisini, ölüm karşısında duyduğu derin acıları ve tutamadığı gözyaşlarını, aradığını bulamayınca düştüğü hayal kırıklığını, o kadar güçlü olmasına karşın yine de geçirdiği korkularını, şan şeref kazanma, üstün olma duygularını da yazmaktan çekinmemişlerdir. Bu destanın binlerce yıl canlılığını koruyarak Ortadoğu milletleri arasında yaşamasının nedenini, bugünün bilginleri, bu uzun süre içinde insanların değişmeyen duygularının yansıtılması olduğunu kabul etmektedirler. Biz de buna dayanarak, sevgili Atatürk'ümüzü, hasta yatağında olmasına rağmen, düşünceleri ve duygularıyla daha canlı olarak yaşatmayı amaçladık ve ele aldığımız konuları belgelerden, kaynaklardan çıkardık.

Atatürk hakkında pek çok kitap yazıldı, anılar ortaya döküldü. Son yıllarda gençlere yönelik Atatürk ile ilgili kitapların da yayımlandığını görerek mutlu oldum. Daha çok genç kuşağa seslenmek

isteyen bu küçük kitap, bunlar arasında belki sadece bir damla. Fakat tamamıyla belgelere dayanılarak yazılan bu "damlanın" içinde gençlerimizin, öğrenmek istedikleri veya onların öğrenmeleri gerekli olan, hatta arasalar da kolay kolay bulamayacakları bazı konuları sıkılmadan okuyup anlayacaklarını umut ediyorum. Eğer başarabildiysem, sevgili Atatürk'e olan borcumun küçük bir karşılığı, yaşlılığımın da en büyük armağanı olacak bana.

Muazzez İlmiye Çığ
Ağustos, 2001

Eskişehir Hava Okulu'nda Org. Fahrettin Altay ve Sabiha Gökçen ile
uçakların uçuşunu seyredirken (9 Haziran 1936)

GİRİŞ

O gün İstanbul'da büyük bir bayram havası yaşanıyordu. Yeşilköy havaalanını, ellerinde bayraklarla binlerce İstanbullu doldurmuştu. Bunlar arasında fotoğraf makineleriyle yerli yabancı birçok gazeteci de vardı. Herkesin başı havaya doğru kalkmış, heyecan ve merakla bir uçağın gelmesini bekliyorlardı. Hakları vardı heyecanlanmaya ve meraklanmaya. Daha dün kafeslerin ardında, yüzleri peçelerle örtülü, eğitimsiz yaşayan kadınlarımız, 15 yıl içinde eğitimin her alanına girmiş ve havada uçmaya kadar yükselmişti. Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen, ülkemizde ve dünyada ilk kadın pilot olarak 16 Haziran 1938'de tek başına, askerî bir uçakla çıkmış olduğu Balkan turnesinden dönüyordu. O, bu yolculuğa çıktığı günden itibaren gazeteler, radyolar onu adım adım izlemiş, gittiği yerleri, oralarda nasıl karşılandığını, neler yaşadığını günü gününe yazmışlardı. Şimdi halkımız bu başarılı kızımızı gözleriyle görmek ve başarısını candan kutlamak için bekliyorlardı.

Savarona yatında, onu dört gözle bekleyen Atatürk de heyecanlı, heyecanlı olduğu kadar da mutlu idi. İşte, hayalleri gerçek olmuş, Türk kadınının erkekler gibi havacılığı da başarabileceğini kanıtlamıştı bütün dünyaya. Aynı zamanda kadınlarımıza, "Bakın neler yapabilirsiniz, yalnız kendinize güvenin" diyordu.

Bu yolculuğun esas amacı bu değildi kuşkusuz. Bununla kısa sürede var olan Türkiye Cumhuriyeti'nin güçlülüğünü göstermek, aynı zamanda Balkan devletleriyle yapılan dostluk antlaşmasını halka indirmekti. Çünkü Atatürk, "Ulusları antlaşmalardan çok, duygular

birbirine bağlar" diyordu. Gazetelerde yazılanlara, radyolarda bildirilenlere göre, Sabiha Gökçen'in gittiği Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya'da halk, bir ellerinde bayrağımız, bir ellerinde kendi bayrakları olduğu halde, bu Türk kızını görmek için sokaklara, havaalanlarına koşmuşlar, büyük bir sevgi ve takdirle karşılamış ve yine aynı hislerle uğurlamışlardı. Ayrıca bu karşılamalarda askerî törenlerin yapılması, bu törenlerde İstiklal Marşı'mızın çalınması ile artık Osmanlı saltanatının bittiği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin varolduğu bütün bu insanlara anlatılmış oluyordu. Bu Sabiha Gökçen kadar, olayı planlayanın da başarısı idi.

Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın arkasından Batı'daki gelişmeleri, özellikle uçaklar alanındaki çalışmaları, getirttiği dış kaynaklardan günü gününe izliyor, geleceğin artık göklerde olduğunu söylüyordu. Ona göre hangi millet havacılıkta üstün ise, ileride çıkacak savaşta, zaferi o kazanacaktı. Çağdaşlaşma yolunda olan Türkiye Cumhuriyeti de bu yarışa katılmalıydı, ama nasıl? Karada bile yolu olmayan bir ülkede çok pahalı olan bu teknik nasıl uygulanabilirdi? Fakat o bir türlü umudunu yitirmiyor, etrafındakiler ise bu umuda dudak büküyor, düşünülmesinin bile bir fantezi olduğunu ileri sürüyorlardı. Atatürk için ülkeyi çağdaşlığa götürecek hiçbir şey fantezi olamazdı. O, hep havacılık alanında en son teknolojinin ülkeye getirilmesini ve fabrikalar kurulmasını istiyordu. Almanlar, İngilizler, Fransızlar ve Amerikalılar ise, dünya savaşında kullandıkları silahlar, uçaklar yerine yepyeni teknoloji ile daha gelişmişlerini yapmaya başlamış, eski teknolojilerini de geri kalmış milletlere ucuz ve uzun vadeli borçlarla satmaya çalışıyorlardı. Atatürk bunları almayı hiç düşünmüyor, "Modası geçmiş teknolojiye bizim ihtiyacımız yok, ya yenisini kurar, onlarla boy ölçüşürüz ya da bunu yapabilecek güce erişmemizi bekleriz" diyordu. Bu yalnız askerlik sanayiinde değil, bütün endüstri alanında da böyleydi. Bunları ucuz diye almak, geri kalmışlığa yine kucak açmak demekti. Ne yazık ki Atatürk'ten sonra, ikinci yola gidildi ve getirilen moda-

sı geçmiş makinelerin sonradan parçaları bile bulunamadığından kaldırılıp atıldı. Böylece ülkeye kâr yerine zararı oldu.

Uçak almaya, fabrika kurmaya hiç olanağımız yok iken, Atatürk her konuda olduğu gibi, buna da bir çıkar yol bulmuştu. O yine hal-kının yardımına dayanmaya karar verdi. Fakat bu yardımla onları ezmeyecekti. Bunun için 16 Şubat 1925'te "Türk Tayyare Cemiyeti'ni (bugünkü adı "Türk Hava Kurumu") kurdurdu. Buna kaynak olarak başlatılan "Tayyare Piyangosu"nun (şimdi: Milli Piyango) geliri, dilekçelere yapıştırılacak bir kuruşluk tayyare pulu, her sigara paketindeki bir sigaranın geliri, iki cıva madeninin bütün gelirleri, Uşak Şeker Fabrikası'nın ilk ürününün geliri, el ilanlarının, terhis tezkerelerinin basımı, Nutuk kitabının basımı ve geliri gibi kaynakların yanında fitre, zekât ve kurban derilerinin bu kuruma verilmesi kararı alındı. Bu son karara hemen yobazlar ve kafası çalışmayan siyasetçiler karşı çıkmaya kalktı. Bazı gazetelerde de onları onaylayan yazılar yazıldı. Halbuki bu gelirlerin, herkesin içinde yaşadığı, mutluluk aradığı devlete verilmesi, bütün halkın yararına kullanılması daha yerinde bir iş değil miydi? Bu konuyu 50 yıl önce Osmanlı Devleti zamanında gazeteci Ahmet Mithat Efendi ortaya atmış, ilk anda yobazlar nerede ise onu öldüreceklermiş, ama o yine sözünden vazgeçmemiş. Bununla ilgili Kur'an'dan ayetler ve hadisler göstererek devletin sıkıntılı anında devlete verilmesinin daha hayırlı olacağı fetvasını çıkarttırmıştır. İşte bu olay da örnek gösterilerek, karşı çıkanların sesleri kestirildi ve bu kurumun gelirleriyle kısa zamanda ordumuza uçaklar alınmaya başlandı. Ayrıca 1926 yılında Kayseri'de bir uçak fabrikası kuruldu. Bu fabrikada Alman Junkers lisansı ile o zamanın gözde uçakları (A 19 ve A 20) üretildi ve bu uçakların bakım ve onarımı yapıldı. Buna ek olarak Eskişehir'de de uçak bakımı için bir atölye inşa edildi.

Atatürk bununla da yetinmiyordu. O, ülkemizde sivil havacılığın başlamasını, bu alanda gençlerin yetişmesini istiyor, "Kanatlı bir gençlik ülkemizin güvencesi olacaktır" diyordu. Buna da bir çö-

züm yolu buluverdi, olmazı olur yaptı yine ve Hava Kurumu'na bağlı, adını kendi koyduğu, Türkkuşu Okulu'nu kurdurdu. Bu okulda kız erkek, bütün gençlerimiz planörlerle uçarak uçuş zevkini alacaklar ve havacılıkla ilgili her bilgiyi öğreneceklerdi. Fakat bunlar için de malzeme gerekti. Bu bakımdan Akköprü'de planör yapma atölyesi, Ankara ve İzmir'de paraşüt kuleleri, planörlü ve motorlu uçuş kampları meydana getirildi. 3 Mayıs 1935'te Türkkuşu Okulu'nun açılış töreni yapıldı. Törende, okulda ders verecek Rus öğretmenler planör uçuşları ve paraşütle atlama gösterileri yaptılar. Onları izlemeye gelen halk büyük bir coşku içindeydi. Atatürk de bu günü bir bayram olarak kabul ediyor, çocuklar gibi seviniyordu. İşte o anda Sabiha Gökçen, kararını verdi, o da böyle uçabilecek, paraşütle atlayabilecekti. Atatürk'ün ona "Sen de bunları yapabilir misin?" sorusuna hiç duraksamadan "Yapacağım" yanıtını vermiş ve o günden itibaren derslere girmeye başlamıştı. Atatürk onun çalışmalarını günü gününe izliyor; akşamları da o günkü öğrendiklerini bir bir anlatıyordu. Atatürk de Sabiha kadar heyecanlıydı. Bir kadın, bir Türk kıızı, üstelik kendi kıızı kadar sevdiği bir kız havalarda uçabilecekti. Onun için bundan daha büyük mutluluk yoktu şimdi. İşin ilginç yanı Atatürk, Sabiha'ya bundan bir yıl önce, sanki onun uçacağını bilmiş gibi, Gökçen soyadını vermişti. Fakat hiçbir zaman onu havacı olmaya zorlamamış, hatta önermemişti bile. Sabiha okulda çok başarılıydı. Kendisi gibi başarılı bir kısım öğrenci ile birlikte, eğitimini daha çok geliştirmek üzere Rusya'ya gönderildi. Dönüşünde onun askerî uçaklarda eğitim görmesini önerdi Atatürk. Gökçen burada da büyük başarı gösterdi; hatta askerlerle beraber Dersim'deki harekâta bile katıldı. Bu da onun için büyük bir başarıydı. Balkan turnesi ile başarının en üst düzeyini göstermişti şimdi. O aynı zamanda kanatlarında Türk kadınının şerefini dolaşırdı. Onun kutsal adı üstünden, kara taassubun yüzyıllarca süren alçak iftirasını ve baskısını da sildi; kadın akıllı kısa ve beceriksiz değildi artık. Önleri açılınca erkekler gibi her işi yapabileceklerdi.

Beklenen uçak havada görünür görünmez halkta ses soluk kesiliverdi. Bütün dikkatler onun süzülerek alana inişine yönelmişti. O tekerleklerini yere değdirdiğinde herkes derin bir nefes aldı. Kaza-sız belasız dönmüştü kızımız bu çok önemli görevden. Bütün dün-yaya kanıtlamıştı kadınların uçacağını ve bu yolda ilk adımı Türk kadınının attığını. Bu ne büyük başarı idi! O uçaktan çıkınca alkış-lar, yaşa, var ol sesleri doldurdu meydanı. Gazeteciler, radyocular bir yığın sorularla etrafını sardılar. Sabiha bir taraftan soruların ya-nıtlarını vermeye çalışırken, diğer taraftan Savarona yatında onu bekleyen Atatürk'e bir an önce nasıl gidebileceğini düşünüyordu. Nihayet, onu götürmek üzere bekleyenler, kalabalığı yararak, se-vinçle karışmış bu sıkıntıdan çiçek yağmuru altında kurtardılar Sabiha'yı. Sabiha, giderken hasta bıraktığı Atatürk'ün nasıl olduğu-nu merak ediyor, görüp geçirdiklerini ona anlatmak için sabırsızla-nıyordu. Aynı sabırsızlıkla onu bekleyen Atatürk'ü görünce sanki dünyalar onun olmuştu. Ne yazık ki onu, yüzü daha sararmış, kar-nı biraz daha şişmiş gördü. Fakat O elini öpen Sabiha'yı kucaklaya-rak kendisini ne kadar mutlu ettiğini, kızının geldiğine ne kadar çok sevindiğini söylerken canlanıvermişti. Ona kaç gündür dünya ajanslarını dikkatle izlediğini, onun bu yolculuğundan nasıl uzun uzun överek söz ettiklerini, hakkında gazetelerde çıkan yazıları görmesi için sakladığını büyük bir heyecanla anlattı ve hemen ar-kasından Selanik hakkındaki, doğduğu ev hakkındaki izlenimlerini sordu. Sabiha, Selanik'te de Atina'da olduğu gibi halkın gerek ha-vaalanında, gerek geçtiği yollarda ellerinde Türk ve Yunan bayrak-ları olduğu halde, onu büyük bir sevgi ile nasıl karşıladıklarını bir bir anlattı. Atatürk'ün doğduğu evi gezerken kıyısını köşesini, san-dalyesinden masasına kadar incelemeye, hepsini hafızasına geçir-meye çalışmıştı. Şimdi gördüklerini tek tek anlatıyordu. Atatürk bunları dinlerken çok hüznülenmişti, gözleri dolu dolu oldu. Kolay değildi dayanmak; doğduğu ev, gençliğinin acı tatlı günlerini geçir-diği şehir elimizden gitmiş, yabancı olmuştu bize.

Sabiha, Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya'da aynı şekilde, özellikle orada yaşayan Türkler tarafından daha bir coşku ile karşılandığını ayrıntılarıyla anlattı. Onu heyecanlandıran bir olay da Bulgaristan'da Atatürk'ün tanınması ve sevilmesiydi. Dükkânların vitrinleri onun resimleriyle süslenmişti. Bu sevgi herhalde onun ataşeliği zamanından kalma, diye düşünmüştü Sabiha. Bu gezi hakkında anlattıkları tamamlanınca Yugoslavya'da kendisine verilen ve onlar için çok değerli olan "Beyaz Kartal" nişanı ile, hava ordularında kullanılan bröveyi Atatürk'e gösterdi. O bunları elinde evirip çevirip bakarken, bir taraftan da "Beni ne kadar mutlu ettiğini bilemezsin, çok sevindim, Türk gençlerini Türk kızlarını onurla temsil ettin çocuğum" diyordu.

Bu güzel mutluluk ne yazık ki, gün geçtikçe, hastalık sıkıntıları arasında eriyip gidiyordu. Doktorlar yattaki bu deniz havasının ona iyi gelmediğini söylüyorlar, Atatürk'ü Dolmabahçe Sarayı'na götürmek istiyorlardı. Fakat Atatürk, "Halkımıza ve yabancılara karşı saraya yürüyerek çıkmalıyım, o yüzden rahat yürüyecek hale gelinceye kadar bekleyeceğim" diyordu. Ama beklemekle olacak gibi değildi. Onun için bir çıkar yol bulundu. Gece yatın ve sarayın ışıkları söndürülerek bir koltuk üzerinde yattan alınıp saraya, oradaki yatağına götürüldü Atatürk. İşte yatış, o yatıştı. Gün geçtikçe iyi olmayı beklerken, her gün biraz daha eriyordu. Hastalığına ve bütün sıkıntılarına rağmen yine ülke işleriyle ilgileniyor, olup bitenler hakkında her gün raporlar alıyordu, zamanı hep yatakta geçiyordu. Onun gibi kabına sığamayan, her an vatani için bir şeyler yapmak isteyen, henüz yaşamının yarısında olan bir kimse için ne kadar zordu yatağa çakılıp kalmak, eriyip gittiğini fark etmek, üstelik bunları etrafındakilere belli etmemeye çalışmak! Evet çok çok güç olmalıydı bunlara dayanmak. Fakat O, son dakikaya kadar savaşlardaki üstün cesaretiyle kimseye yakınmadan, acılarını göstermeden ölüme de meydan okuyabilmişti.

Mustafa Kemal Atatürk Türkkuşu açılışında planörlerin uçuşunu seyrediyor (3 Mayıs 1935)

BİRİNCİ BÖLÜM

Atatürk Hasta Yatağında Böyle mi Düşünmüştü?

*"Düşünceler, anılar, anılar!..
Yattığım yerde neler geliyor aklıma!!
Bütün yaşamımı saniyelere sığdırmaya çalışıyorum sanki..."*

Hastalık

Bu hastalık galiba, Balkan paktı delegelerine vereceğimiz ziyafete gitmeden önce burnumun kanaması ile başladı. Çünkü o zamandan sonra gittikçe artan bir yorgunluk hissediyordum. Aslında çok da yoruluyordum. Hiç durmadan oraya buraya koşuyor, sabahlara kadar ülkemizin iç ve dış sorunlarıyla uğraşıyordum. Sanki ölecekmişim gibi her işi hemen bitirmek istiyordum. O yüzden yorgunluğum normal görünüyordu. Ama yorgunluğum artınca, hemen Fransa'dan doktor getirmeye kalkmışlar. Şiddetle karşı çıktım. Çünkü Hatay'ı sınırlarımız içine almakti amacım. Hasta olduğumu duyarlarsa hemen bundan yararlanmaya kalkarlardı. "Bizim doktorlarımız ne güne duruyor?" dedim. Fakat kaşıntılarım vardı. Gittikçe beni rahatsız etmeye başlamıştı. Yalova kaplıcasına gittim. O kaplıcayı yaptırmakla ne iyi etmişim. Güzelim sıcak sularımız var ama, hiç onlardan yararlanmasını bilmemişiz. Karlsbad'da gördüğüm kaplıcalara ne kadar imrenmişim, bizim memlekette de olsa, diye. Ta Romalılar bu suları bilmiş, onlardan yararlanmışlar da biz genellikle yüzlerine bakmışız suların. Halk, bilmiş bunların değerini ve derme çatma barınaklarla da olsa onlardan şifa bulmaya çalışmışlar. Benim kaşıntılarıma da oldukça iyi gelmişti, hatta iştahım artmış, kilo bile almıştım. Fakat oradan Bursa'ya gidip İstanbul'a döndüğüm zaman birdenbire ateşlendim, soğuk almışım.

Bursa'da ne kadar mutlu olmuştum! Halk ben oradayım diye gece fener alayları yaparak, çok büyük sevgi gösterisi sundular. Nasıl duyulandım! İnkılaplarımızın ilk günlerindeki gibi idi heyecanım. Bursalılar, Yunanlıların ayağı altında kalmışlardı, biliyorlardı düşmanın ne olduğunu ve ne şartlar altında kurtulduklarını. Halkımızı anlıyorum, onlar kime değer vereceklerini biliyor. Bana zor gelen

etrafımdakileri anlamak. Sevgi gösterisi yapanlardan kim candan, kim gösteriş yapıyor, bazen anlayamıyorum.

İstanbul'da, soğukalgınlığı rahatsızlığımdan dolayı doktorlar dinle-neceksin, gezinmeyeceksin, diye tutturdular. Nasıl dinlenebilirdim? Bir an önce Ankara'ya gidip başta Yunanlılar olmak üzere Balkan memleketleriyle, barış, kardeşlik antlaşması yapmamız gerekliydi.

Avrupa görünüşe göre büyük bir savaşın eşliğinde. Böyle bir sa-vaşa katılmamız olanaksız. Onlar, özellikle Almanlar, birdenbire öyle atılım yapıp savaşa hazırlanmaya başladılar ki, bu durumda bi-zim onlarla yarışmamız ve savaşmamız bir delilik olur. O yüzden hiç olmazsa komşularımızla aramız iyi olsun istiyorum.

İstirahata çekilmememe karşın, benim eli ayağı tutmayan, öl-mek üzere hasta biri olduğumu yaymışlar. Bu düşmanlarımızı, he-le aramızda henüz bazı anlaşmazlıklar olan Yunanlıları kim bilir ne kadar sevindirecekti. Ben de Hemen Fethi Okyar'ın yalisına git-tim. Kayıklarla, teknelerle denizi dolduran halk, benim orada olduğumu öğrenince büyük bir sevgi gösterisi yapmaya ve "Sizi görmek istiyoruz!" diye bağırmaya başladı. Ben de bundan yararlanarak balkona çıktım ve onlara gördükleri gibi sapsağlam olduğ-u anlatarak "Beni görmek yüzümü görmek değil, benim yaptıklarımı ve duygularımı anlıyorsanız, bu yeterli bana" diyerek onlara candan sevgilerimi sundum. Bana böyle gösteri yapmalarından as-la gurur duymuyor, yalnız böyle sevgiye layık olduğumu düşün-e-rek mutlu oluyorum. Benim için sevgi her şeyden üstün. Saygı, sevgi ile olursa değeri var. Korkudan gelen saygının hiç önemi yok.

Bunları gözlerim kapalı düşünürken sanki o günleri yeniden ya-şıyormuş gibi oluyorum. Gözlerimi açınca hakikati olduğu gibi gö-rüyorum. Evet ben hastayım ve sonum ne olacak belli değil, ama umudu yitirmemek gerek. Sıkıntıları, ağırlarım gittikçe artıyor. Yanıma gelenlerle ıstırabım yokmuş gibi konuşmaya çalışıyorum

Karnım bir hayli şişmiş. Sonunda Fransa'dan bir doktor getir-mişler. Ben de bu arada hem Balkan, hem Doğu'da İran, Afganis-tan, Hindistan ve Irak ile Sadabat kardeşlik barış antlaşmalarını yaptım. Aslında İran ile Irak ellerinden gelse bizi bir kaşık suda bo-

ğacaklar ya!.. Zaten uğruna kanımızı, canımızı verdiğimiz Irak, Müslüman olduğu halde halifesine karşı İngilizlerle birleşmedi mi? Yine de bu antlaşma ile bir süre olsun bizimle dost kalmak zorundalar. Hatay'ı da Fransızlardan kurtararak özerk yaptırdım. Kısa bir süre sonra Hatay yönetimi bizimle birleşecektir. Bu-dan hiç kuş-kum yok. Boğazların bizim kontrolümüze geçmesini sağlayan Montreux Antlaşması da oldu... Bu son zamanlarda, en çok istedik-lerim yerine geldi sayılır. Bunlar yakında çıkacak büyük bir savaş için (evet Avrupa'da büyük bir savaş çıkacağından kuş-kum yok) bi-zi kuvvetli kılacaktır.

Karnımın şişmesinin nedeni su toplamasıymış; onun bir tür ameliyatla alınması gerekirmiş. Fransa'dan gelen doktorla birlikte karar vermiş bizim doktorlar. Doğrusu çok korktum ameliyattan. Bağırsaklarımı delecekler sandım. Ne garip, savaşlarda o kadar ateş altında böyle korkmamıştım. Bir de nedense doktorların bile beni çıplak görmelerine sinirleniyordum. Su alınınca oldukça rahatla-dım. Ama artık hayatımdan istemeye istemeye ümit kesmeye baş-ladım. O yüzden bir vasiyetname hazırlayarak mallarımı ve parala-rımı her ihtimale karşı dağıtmak istedim.

Zaten bana hediye olarak verilen bütün evleri, çiftliklerimi dev-lete bırakmıştım. O çiftlikleri halkımıza numune olsun diye yaptı-rmıştım. İçlerinde peynirhaneleri, bira, şarap fabrikası olanları var-dı. Silifke'deki çiftliğimi ise hane başına 15'er dönüm olmak üzere köylülere dağıtmam onları ne sevindirmişti! Vasiyetname hazırla-mak ne zor geldi bana. Gözlerimdeki yaşları zor tutuyordum. İlk kez kendim için ağlıyordum, evet yalnız kendim için ağlıyordum... Şimdiye kadar hep başkaları için ağlamıştım. Bir keresinde her gün önünden geçerken büyük bir mutlulukla seyrettiğim iğde ağacımı yol açmak için kesmişlerdi de onun için gözyaşı dökmüştüm. Ama sevgili anacığımın ölümünü trende duyduğum zaman hıçkırıklarla ağladım. Vatan görevi nedeniyle onun son günlerinde bile yanında bulunamamıştım. Ne kadar üzülmüş, ne kadar yanmıştım. İsmet Paşa'nın bana gönderdiği bir mektup da beni çok duygulandırmış,

çok ağlatmıştı! Bir de Dumlupınar Savaşı'nı başlattığımız sabahın erken saatinde top sesleri ile birlikte, savaşı kazanacağımızdan emin olduğum halde "Rabbim! Yunanlılar asla kazanamayacak!" sözleri ağızımdan dökülmüş, gözlerimdeki yaşları tutamamıştım. Ne heyecan verici, ne korkulu anlardı onlar! Düşman hatlarının bozulduğunu görmek hepimiz için sanki bir mucize idi. Bu kez de hepimiz sevinç gözyaşlarıyla birbirimize sarılıyor, gazamız mübarek olsun diye birbirimizi kutluyorduk. Çok sürmemiştii bu sevinç, bu gösteri. Çünkü küçük bir duraksama düşmana cesaret verebilirdi. Askerlerimizin saldırıları bütün gücü ile sürdü. Yunanlılar var kuvvetleriyle kaçmaya başlamışlardı. Artık cephe çözülmüş, bizler de derin bir nefes almıştık.

Şimdi nereden geldi bu olaylar aklıma? Ağladığım olayları düşünüyordum sahi. Latife'den ayrılmam da bana çok dokunmuştu Evliliğimizden neler beklemiştim, ne bulmuştum? Hiç kuşkusuz Latife için de öyleydi. O da aradığını bulamamıştı. O gittikten sonra odama kapanmış, gramofonda "Bağrı yanık bülbüle döndüm" şarkısını çalarak için için ağlamış, bundan kimsenin haberi olmasını, o durumda görülmeyi asla istememiştim. Yine yapayalnızdım, tıpkı gülünden ayrılan bir bülbül gibi. Kuşkusuz Latife de benim gibi, belki daha da üzgündü. Yaşam ne sürprizlerle dolu.

Bu hastalığım da bir sürpriz değil mi? Bu yaşta böyle bir hastalığa tutulacağımı söyleselerdi inanır mıydım? Şu anda Trablusgarp'ta zorla elimin falına bakan adam geldi aklıma.

Adam ne demişti! Sen padişah olacak, 15 yıl padişahlık yapacaksın! Padişah olmadım ama devlet başkanı oldum ve tam 15. yıl şimdi. Ona göre ölecek miyim acaba? Hayır ölmeyeceğim, belki de Cumhurbaşkanlığından çıkaracaklar beni. Ah keşke öyle bir şey olsa; o zaman ben de herkes gibi özgür olur, gönlümce gezer, dünyayı dolaşır, görmek istediğim yerleri görürdüm. Fakat adam nasıl bildi bunu? Fala hiç inanmam ama bu nasıl bir rastlantı anlayamadım.

Neredeyse unutuyordum; bir de yazdığım Nutuk okunup tamamlanmıştı, en sonunda "Gençliğe Hitap" kısmını ben okumak istemiştim. Alıp okurken nedense çok heyecanlanmıştım. Sanki ben

gençtim de, bana veriliyordu o öğütler. Acaba öyle mi hissetmiştim, bilemiyorum, ama gözyaşlarımı tutamamıştım birden. Evet bir de o zaman ağlamıştım. Milli Eğitim Bakanı olarak çok yararlı işlere başlayan Mustafa Necati'nin gencecik yaşta ölmesine nasıl ağlamazdım? Gözünün içine baktığım tayımı umarsız hastalığı dolayısıyla öldürmem için elime bir silah tutuşturduklarında, onun o masum bakışlarına dayanamamış, gözyaşlarımı zor tutarak o işi başkasına bırakmıştım.

Erkekler ağlamaz diye çocukluğumuzdan itibaren kafamıza sokarlar bunu. Erkekler insan değil mi? Onların duyguları yok mu? Niçin onlar da duygularını açığa vurmasınlar? Niçin güldükleri gibi, ağlasınlar?

Askeri Okula Giriş

Birden aklıma geldi şu Kaymak Hafız denilen hoca! Nasıl kızmıştım ona! Okulda bir arkadaşla tartışırken birden gelip yakama yapışması ile sille tokat beni dövmeye başlaması bir oldu. Ağzım yüzüm kan içinde kalmıştı. Çok kızmıştım, nasıl bir hoca bir öğrenciyi böyle dövebilir diyē. Ayrıca çok onuruma dokunmuştu. Öğretmenin görevi çocukları dayakla değil, önerilerle, çocukların onurunu kırmadan terbiye etmektir diyordum. Bir daha o okula ayağımı basmamaya söz verdim kendi kendime.

Selanik'te askerî rüştiye (askerlik ortaokulu) vardı. Oraya gitmeye karar verdim. Bu okuldan çıkıp askerlik okuluna yazılacaktım. Zaten o okulun çocuklarının giysileri çok hoşuma gidiyordu. Bana da herhalde bu giysi yakışır, diyordum. Fakat anneme bu isteğimi biraz çıtlatınca o hemen "O okula girmene asla izin veremem. Kaç oğul doğurdum, elimde bir tek sen kaldın, seni de cephelerde öldürmem" demez mi! Gel de gör anneciğim oğlunun şimdiki halini! Eğer görseydin belki "Oğlum, keşke kendine yakışır şekilde savaşta şehit olsaydın" derdin. Demek ki beni şehit olmak yerine, vatani-ma, milletime yararlı olmak için bu dünyaya getirmişsin. Rahat ol

Harp Okulu Öğrencisi Mustafa Kemal (1899-1902).

yerinde anneciğim, görevlerimi yaptım sayılır. Bunları da yine sana borçluyum. Eğer askerlik okuluna girmemi sağlamasaydın, belki de hiçbir iş yapamayacaktım. Ama senden izin almadan okulun sınavına girmiştım. Daha 12 yaşımdaydım. Sınavı kazanıp benim okula girmemi onayladığını gösteren kâğıdı imzalaman için verirken, "Anneciğim bak askerlik okulunun sınavını kazandım. Benim gibi oraya girmek isteyen çocukların hiçbiri bu sınavı kazanamadı, ne olur imzala şu kâğıdı" diye rica etmişim. Çok üzüldüğünü yüzünden anlamışım hemen. Yutkundun, yutkundun bir şey söyleyemedin. Ben de kâğıtları önüne bırakıp ayrıldım yanından.

Ertesi sabah annem imzaladığı kâğıtları "Hakkında hayırlı olsun oğlum" diyerek elime tutuşturunca dünyalar benim olmuştu. Hem annemle tartışarak onun kalbini kırmadığımı, hem de askerlik okuluna girdiğim için kendimi son derece mutlu hissediyordum.

Uzun süre sonra kardeşim Makbule, annemin o kâğıtları sessiz sedasız imzalamasındaki sırrı bana açıkladı. Meğer o gece annem bir rüya görmüş. Rüyasında ben bir ağacın tepesinde oturuyordum. Ağacın altında elinde altın leğen tutan bir adam duruyormuş. Adam anneme "O kâğıdı imzalarsan oğlun bu leğen içine düşecek, imzalamazsan yere düşüp ölecek" demiş. Uyanır uyanmaz annem kâğıdı imzalamış.¹

Evet, ben de altın leğene düştüm ama ne düşüş! Başıma gelenler hani pişmiş tavuğun başına gelmemiştir. Kazandığım başarıları kıskananlar beni sınırdan sınıra sürdüler, idam fetvaları çıkarttılar, en sonunda baktılar ki ben kolay kolay ölmüyorum, bu kez silah arkadaşlarım elleriyle öldürmeye kalktılar. Hâlâ benim ölmemi isteyenler varsa, kim bilir nasıl seviniyorlardır halime! Ama bakarsın o sevinenlerin de sonu darağacının altına kadar gidebilir. Lidya Kralı Kresus gibi... İnsanların sonu gelmeden mutlu veya mutsuz oldu-

¹ Bu rüya Makbule Atadan tarafından Sayın Refet Angın'a anlatılmış. Ben onunla konuşmadan çok önce not defterime "Makbule Atadan'dan naklen" diye rüyayı yazmışım.

Anafartalar Grup Komutanı
Kur. Alb. Mustafa Kemal, emrindeki subaylarla.

đu söylenemez. Kresus, Yunan düşünürü Solon'a "Dünyada benden başka zengin ve mutlu var mı?" diye sorduğunda Solon "Vardı, hepsi mutlu olarak öldüler, senin sonunu bilmiyorum ki?" demekte ne kadar haklı imiş. Adamın ülkesini Persler alıp kralı yakmaya kalktıklarında anlamış Solon'un ne demek istediğini. Bu durumda ben mutlu olarak öleceğim diyebilirim. Ülkemin düşmanlardan temizlenmesini sağladım ve çağdaş bir Türkiye yaratmak için bütün temelleri attım. Tek isteğim ve umudum yeni yetişen gençlerimizin, başlattıklarımızı sürdürmeleri. Hiç kuşku yok, karşılarına çıkacaklar, onları yollarından döndürmeye uğraşacaklar bulunacaktır, önemli olan onların büyük bir sabır ve ellerinden gelenden daha çok bir gayretle karşı çıkanları etkisiz yapabilmeleri.

Ara ara gelen şu sancılar ne fena; düşünmemi bile engelliyorlar. Oysa şimdi yapabileceğim tek şey düşünmek. Düşünürken bazen çocuk oluyor, mutlu veya mutsuz günleri yaşıyorum. Bazen Çanakkale Savaşı'nın top seslerini, şarapnel parçalarının başımın üzerinden uçarkenki vızıltılarını duyuyorum. Gözümün önünde düşüp düşüp ölen o ana kuzusu askerciklerimi görüyor, onlar arasında ben nasıl ölmedim, kurtulabildim, diye şaşıyorum. Hele bir şarapnel parçasının göğsümdeki saate çarparak beni öldürmemesi ne garip bir rastlantı.

Acaba annem onun da rüyasını görmüş müydü? Eğer ölseydim belki ülkem şimdiki hale gelmeyecekti. Neydi ülkenin hali Sevr Antlaşması'ndan sonra? Her tarafı düşmanlar sarmış; Yunanlılar, İzmir'den yola çıkıp önlerine çıkanı yakarak, yıkarak, insanlarımızı öldürerek yürüyorlar. Sözde, onlara karşı koymaya çalışıyoruz diyen çetecilerden bazıları halkımızın mallarını yağma ettiler, onlarla beraber olmayanları acımadan öldürdüler. Halbuki o kadar çok insana ihtiyacımız vardı ki! Ben Samsun'a çıkıp Sivas'ta, Erzurum'da kongreler yaparak halkımızı uyandırmasaydım, halkımız var gücü ile savaşı kazanmamız için çalışır mıydı? Onlar bana öyle güvendiler ki, varlarını yoklarını getirip askerimizi giydirdiler, yedirdiler, silahlarını bile kadın erkek çalışarak kendileri yaptılar,

kendileri taşıdılar cepheye. Ne heyecan, ne büyük bir dayanışmaydı o! İstanbul'daki devletin umurunda değildi bunlar. Üstelik bu kadar dayanışmayı bozmak için ne isyanlar çıkarttirdılar zavallı bilgisiz halkımız arasında. Ama, ne kadar güç vermişim insanlarımıza ki, elbirliği ile bütün düşmanları atıverdik ülkeden. Halkımızın yaptığı bütün yardımları da kuruşuna kadar ödedik. Bu durum onların bize büyük bir güven duymalarını sağladı. Bu güvenle daha sonra yaptığımız bütün reformları canla başla karşıladı halkımız. Aksi olsaydı asla başaramazdık yaptıklarımızı.

Boyuna kendimle savaşıyorum bu hastalığa yenilmemek için. Ölmem için henüz erken diyorum. Ne yaşlı insanlar var ölmek isteyip de bir türlü ölemeyen. Ne olur biraz daha yaşayabilsem. Ölmeyi neden istemediğimi duysalar gülerlerdi bana.

Çocuklarımın, şu açtırdığım opera, bale, tiyatro yüksekokullarını bitirip sahneye koyulacak oyunlarındaki başarılarını göreyim diye yaşamak istiyorum. Bu gidişle ne yazık ki göremeyeceğim galiba.

Ülkemizde kimsenin ne operadan, ne baleden haberi vardı. Tiyatroda da okullu değil, yetenekli kimseler oynardı; ama onlar da son yüzyılda, Tanzimat'tan sonra başlamışlardı. Oynayanların çoğu da Ermeni ve Rum vatandaşlardı. Hele Türk kadınlarının oyuna çıkmaları düşünülemezdi. Onların yerine erkekler kadın kılığına girerlerdi. Bu zavallılar herkesi eğlendirdikleri halde, onları oyuncu diyerek küçük görürlerdi. Şimdi bu yüksekokulları bir bitirsinler, artık kimse onları aşağılayamayacak; sanatçı diyecekler, acıyarak değil, imrenerek bakacaklar onlara. Çünkü sanatçı olmak için yetenek gerek. Herkes sanatçı olamaz ki.

Ben ilk operayı askerî ataşe olarak gittiğim Sofya'da görmüştüm de ne üzülmüştüm o zaman. Yüzyıllar boyu Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresinde olan Bulgarlar nasıl yetiştirmişlerdi bu sanatçıları? Niçin Osmanlı Devleti biraz olsun onlardan ders almamıştı? Aslında son yüzyıllarda padişahlar bir yenilik yapmaya kalkınca hemen din adamları karşılarına çıkmış. Padişah II. Mahmut halkı-

mıza kavukları attırıp fes giydirmeye kalkınca yobaz dincilerden zor kurtarmış kendini, ama zavallı III. Selim kurtaramamış kafasını onlardan. Onlar değil miydi 250 yıl matbaayı yurdumuza sokmayan? Aslında onun dinle bir ilgisi de yok. O zaman kitaplar el ile yazılıyordu. Matbaa girerse bu yazıcılar aç kalacaklarından korktular ve hemen dinimize uymaz diye önlediler. Parasal sorunu din arkasına gizlediler. Dini kendi yararları için kullananlar, Osmanlı Devleti'ni batırdı. Avrupa, ortaçağın bağnaz din sömürsünden çıkıp bilime, bilimden yararlanarak ilerlemeye başladığı halde Osmanlı Devleti'nde, daha doğrusu İslam ülkelerinde, Batı'ya temel olan bilimlerini bırakıp din sömürsüne kendilerini kaptırmışlar. Aslında bunda da Batı'nın parmağı var ya... Madam Montegue'nün 18. yüzyılda yazdığı mektuplarda bu çok güzel belirtilmiş: "Türkleri kılıç kuvveti ile yenemeyeceklerini anlayan Bizans artıkları onları manevi yönden yenmeye dönmüşler ve din sömürsünü başlatmışlardır." 1711 yılına kadar Ayasofya'nın duvarlarındaki resimlere el değilmeden namaz kılınmış. O tarihte İsveç kralının gönderdiği ressamlar onların resimlerini yapıp ülkelere götürmüşler. Sonra bizim yeni türeyen din sömürücüleri üzerlerine boya sürmüşler. Ayasofya müze olduktan sonra boyalar temizlenirken bozulan yerleri, İsveç'teki resimlere göre tamamlıyordu sanatçılar. Hatta daha önce Hz. Muhammet'in hayatını yazan kitaplarda onun yüzünün resmi yapıldığı halde, o tarihlerden sonra üzerleri beyaz bir boya ile kapatılmış, boyayı kaldırınca yüz ortaya çıkıvermiş.*

Yine üzerimde büyük bir yorgunluk var. Elimi kaldırmak bile zor geliyor. Halbuki hemen fırlayıp kalkmak, pencereye gidip boğazın masmavi sularını seyretmek istiyorum. Etrafımdakilerden yardım isteyebilirim; ama çok ağırım gidiyor birinin bana destek olması. Bu yüzden bazen düşkün bir yaşlı olacağım diye nasıl korkardım. Ne gereksiz korku imiş? Genç yaşımda bunların başıma

* Kitap, Topkapı Sarayı Kitaplığı'nda.

geleceğini nereden bilebilirdim? Yaşamın insana neler getireceğini hiç bilemiyoruz.

Boğazın mavi sularına bakınca içimden şiir yazmak gelir hep. Denedim yine kaç kez yazmayı, ama hiçbirini beğenmiyor, yırtıp atıveriyorum. O da bir yetenek işi. Öyle olmasa herkes şair kesilirdi. Birden aklıma geldi Manastır'da askerlik okulunda okurken Ömer Naci adında bir arkadaşım vardı. Ne güzel şiirler yazardı. Her yazdığını da bana okumadan edemezdi. Ben de ondan aşağı kalmayayım diye başlamıştım şiir yazma denemelerine. Fakat hiçbirisi onunki gibi güzel olmuyordu. Çok bozulmuş, hatta kıskanmıştım bile onu. Mustafa olan adıma kendi adıyla karışmasın diye Kemal ekleten matematik hocam benim şiir yazmaya çalıştığımı görünce "Sen vazgeç bu işten, senin yeteneğin matematik, onun üzerinde çalış, yeter" demişti. Fakat güzel yazı yazmayı ve iyi konuşmayı çok sevmişimdir ve onlar üzerinde elimden geldiğince çalışmışımdır. Arkadaşlarla çeşitli konularda tartışmalar yaparak, konuşarak anlatma yeteneğimizi geliştirmeye çalışırdık. Daha sonra onların çok yararı olduğunu anladım. Okulda Namık Kemal'in şiirlerini okuyordum. Özellikle vatan ile ilgili olanları... Onlar beni hep duygulandırır, heyecanlandırırdı. Onun hele şu satırlarından etkilenerek, onlara bir satır eklemekten duramamıştım:

"Vatanın bağına düşman dayamış hançerini
Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini"
satırlarına ben de

"Vatanın bağına düşman dayasın hançerini
Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini"

diye ekleyivermişim.

Dediğim oldu. Onları yazarken içimden "Merak etme, ben kurtaracağım seni" diyordum. Sanki içime doğmuştu yapacaklarım.

Bazen kendi kendime soruyorum, "Ülkemin yararına yaptırmaya çalıştığım en önemli işler hangileri?" diye. Genellikle bir türlü ayırım yapamıyorum. Bana göre hepsi birbirinden önemliydi. Fakat ekonomi hepsinden önemliydi herhalde. Lozan Konferansı'nda İsmet Paşa'ya söyledikleri "Bu elde ettiklerinizin acısını çıkaracağız" anlamına gelen "Siz nasıl olsa bizden para istemek zorunda kalacaksınız" sözleri, kalbimize bıçak gibi saplanmıştı. İsmet de ben de söz verdik birbirimize, onlara asla avuç açmayacağız diye. Öyle de yaptık. Onlara avuç açsaydık ülkemize el koymaya kalkacaklardı kuşkusuz. Bir kere bütçemizi yaparken öyle sıkışmıştık ki, 300 bin liralık bir açığı kapatamıyorduk. İsmet yüzünü kızartarak Osmanlı Bankası'na başvurunca, hemen "şartları konuşalım" demişler. Halbuki kısa bir sürede ödenmek üzere istenmişti borç. Zavallı İsmet hiçbir şey söylemeden geri dönüvermiş. Fırsat arıyorlardı bizden Lozan'ın acısını çıkarmak için.

Kalkınabilmemiz için yapılacak o kadar çok iş vardı ki... Ülke baştan başa harap olmuş; evler, çiftlikler yanmış; hayvanlar azalmış; tarlalar bakımsızlıktan çoraklaşmış; yiyecek, giyecek ve para çok azalmıştı. Ülkemiz, nüfusumuza göre büyüktü. Çalışarak cennete çevrilebilirdi. Şeker fabrikamız yoktu, şeker dışarıdan geliyordu. Halbuki toprağımız tarıma elverişli. Ona rağmen ne pancar yetiştirmekten, ne de onu işleyip şeker yapmaktan haberimiz vardı. Çimento üretilmiyordu. Buna karşın savaşta düşmanların yakıp yıktıkları yerleri onarmak, köy halinde olan Ankara'yı başkentliğe uygun şekilde yapılaştırmak gerekiyordu. Kumaş fabrikalarımız yoktu. Halk ya kendi giyeceğini kendi dokuyor, ipliğini kendi yapıyor ya da dışarıdan gelen malları kullanıyordu. Onun için kumaş fabrikaları gerekiyordu. Doğu Anadolu ile hızlı bir bağlantı kurmak, orada üretilen ürünlerin kolayca Batı'ya taşınması, Batı'dan da o tarafa gerekli olanların götürülmesi için tren yolu gerekliydi. Hal-

buki tren yolu henüz Ankara'dan biraz ileriye kadar gidiyordu. Karayolumuz ise köy yollarından farksızdı. Üstelik oradan gidecek araçlar yalnız at ve öküz arabaları idi.

Halkımızın elinde para yoktu. Para olsa da fabrikalar kurma, işletme bilgisi yoktu. Onun için büyük işleri devlet üstlenmeli, halk bilinçlendikten sonra işleri yavaş yavaş halka devretmeliydik. Bu düşüncelerle tren yolunu Erzurum'a kadar uzattırdık, böylece tren yolumuz ikiye katlanmıştı. Köylümüze şekerpancarı yetiştirmeyi öğreterek şeker fabrikaları yaptırdık. İlginç olanı gümrük bakanı şeker fabrikası yaptırılmasına karşı çıkmaz mı? Nedeni, fabrika yaptırırsak, dışarıdan aldığımız şeker için ödenen gümrük parası kesilecekmiş. Kesilecek olan para, devletin bir elden ötekine verdiği para, dışarıdan gelen bir gelir değil ki... Bak hele bakan olan adamın kısır düşüncesine! Çimento ve Sümerbank kumaş fabrikaları onları izledi. Bu fabrikaların yapımında ve işletilmesinde Rusların çok yardımını aldık. Çünkü ne bunları yapacak uzmanlarımız, ne de işletecek adamlarımız vardı. Zaten ülkede, sanatçılar, bankacılar, işadamları, tüccarlar hep azınlık nüfusundandı. Onlar da savaştan sonra çok azalmıştı. Bunun için İzmir'de bir iktisat kongresi yaptırdım. Burada birinci amaç yurdumuzun gerçek sahibinin halkımız olduğunu, onların artık bu işleri kendi ellerine almaları gerektiğini anlatmaktı. Hepimiz var gücümüzle çalışmalı idik.

Ordumuzun da güçlenmesi gerekti. Ülkemizi koruyacak olan oydu. Avrupa yeniden bir savaşa hazırlanır gibi çalışıyordu. Bizim ise onlara yetişmemiz olanaksızdı. Ona rağmen Kayseri'de bir uçak fabrikası, Eskişehir'de uçak bakımı için bir atölye kurduk. Bunları yapacak mühendisler yetişmesi için gençler gönderdik Fransa'ya, insanlarımıza olan güvenim kendini gösterdi. Bu fabrikalarda yapılacak işleri hemen kavradılar. Böylece o zamanın en gözde uçakları memleketimizde de üretilmeye başlandı.

Öyle görülüyor ki bundan sonra savaşların en önemli aracı uçaklar olacak. Ülkemizi yeni bir savaştan korusun Allah.

Allah deyince aklıma geldi. Osmanlı Devleti her şeyi Allah'tan beklediği için bu hale geldi ya. Halkımız da öyle değil miydi? Her şeyi Allah'tan beklemiş, bir lokma bir hırka yaşamaya razı olmuş insanlarımız. Allah'tan yardım istemeye diller öyle alışmış ki... Ben bile ara sıra ondan yardım istiyorum. Aslında insana yalnız ve yalnız kendisinden yardım geleceğini pekâlâ biliyorum. Ne demiş atasözümüz: "Önce atını bağla, sonra Allah'a emanet et."

Düşüncelerim nerelere dağılıyor. Bir konuda devamlı duramıyorum. Bugün epeyce yalnız kaldım. Yalnızlığı hiç sevmem ama zaman zaman pek de istemiyorum gelen gideni. Bazen çok sıkılıyorum. Yalnız kalıp eski günleri, yaptıklarımızı bir bir gözümün önünden geçirmek hoşuma gidiyor. Böylece tekrar aynı günleri yaşar gibi oluyorum.

Eskiden halkın paraları yabancıların bankalarına gidiyordu. Türk bankası olarak sadece geçen yüzyılda açılan Ziraat Bankası vardı. Osmanlı Bankası ve onun gibi daha çok Osmanlı dış borçlarına aracılık etmeye yönelik bir dizi yabancı banka da bulunuyordu. Cumhuriyet'ten sonra kısmen özel sermaye ile İş Bankası kuruldu; onu devlet bankası olarak Sümerbank, Etibank izledi. Etibank yeraltı madenlerimizin çıkarılmasında yardımcı olacaktı. Bir de Merkez Bankası kurdurttuk. O da devletin güvencesi olacaktı. Buna ünlü Alman bankacısı ne kadar karşı çıkmıştı? O günkü durumda bu bankayı kurmamız zararlı! Hiç de zarar olmadı. Halkımıza parasını kendi bankalarımıza koymasını öğrettik. Böylece yabancı bankalarda biriken paralar bizim bankamıza, daha doğrusu devletimizin eline geçti. Halkımıza parasını bankada toplaması, az harcaması, yerli malları kullanması hakkında geniş uyarı programları yaptık. Savaşta olduğu gibi ekonomide de halkımızla el ele verdik. Onların yaptığı tasarruflardan biriken paraları yatırımlara yönelttik. Zaman zaman para bakımından çok sıkıntıya düştük. Hemen para basalım diye karşıma çıktılar. Basılacak paranın karşılığı hazinemizde altın veya döviz olarak bulunmuyorsa, para basmak, paramızın değerinin düşmesi demektir. Ben de hiçbir suretle paramızın de-

ğerinin düşmesini istemiyordum. Onun düşmesi, dışarıda devletimizin şerefine düşmesi değil miydi?

O şerefe ulaşınca kadar ne kanlar dökmüştük! Birçok imkânsızlıklar içinde yapabileceğimizin hepsini yaptık. Demiryolları, denizyolları, elektrik işletmelerini yabancıların elinden alarak devletleştirdik. Osmanlı Devleti'nin borçlarını ödüyoruz. Osmanlı'nın bilim ve akıldışı izlediği savurgan ekonomik tutumu sonucu dış borçlar verimli alanlara yatırılmamış. Emekçiye, köylüye cennete gitmesi için, bir lokma, bir hırka önerenler, dünya cennetinde sefa sürüp har vurup harman savurdıkları için devlet iflas etmişti. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılda yıllık 40 milyon geliri, 70 milyon gideri vardı. Bu yüzden bütün ihraç edilen ürünlere alacaklı ülkeler tarafından Düyunu Umumiye adı altında haciz konmuştu. Memurlar dört ayda bir maaş alabiliyorlardı. Cumhuriyet ile birlikte maaşlar bir gün bile aksamadı. Köylümüzün üzerinden öşür adı altında alınan tahıl ve hayvan vergisini kaldırdık. Bu vergiye göre köylü ürettiği ürününün onda birini devlete vermek zorunda idi. Vergiyi alanlar bu kadarla yetinseler yine iyi, ama alacakları verginin miktarı memurunun insafına kalmıştı.

Zavallı köylü öyle korkmuş ki bu adamlardan, vergi kalktığı halde köylerine memur giyinişli biri geldiğinde kaçacak yer arıyorlarmış. Ayrıca şimdi vergiler, halkın gelirine göre verebileceği şekilde ayarlandı. Ekonomi, özellikle de üretim üzerine olumsuz etkileri olan vergiler kaldırıldı. Bugüne kadar paramızın değerini düşürmeden, hiçbir devlete avuç açmadan geldik. Ona karşılık yaptığımız işler hiç de küçümsenecek gibi değil bence.

Benden sonra gelenlere çağdaşlık yoluna girmiş, ekonomisi denkli bir vatan bırakıyorum. Bütün isteğim günlük politikalar, çıkar düşünceleriyle bu düzeni bozanlar olmasın. Onu korusunlar ki, devletimiz diğer uluslar arasında, onların önerileri ve zorlamaları olmadan kendisine uygun yerini alabilsin!

Şu kapitülasyon zırlıtısından da kurtardık devletimizi. Topraklarımızda yaşayan bütün azınlıklara istedikleri gibi ticaret yapma

hakkı verildiği gibi, bütün hukuksal sorunları da kendi mahkemele-
rinde yargılanıyordu. İşin ilginç yanı ticarî belgeler de kendi dille-
rinde yazılıyordu. Doğru dürüst vergi de vermiyorlardı. 400 yıl bi-
zim halkımız sömürülmüş. Onlar ne yapmaya kalksa, hepsine gü-
nahtır damgası vurulmuş. Türklerin ancak alinteri dökerek yap-
cakları iş, Allah katında makbulmüş o da hamallıkmış... Eğitimsiz
halkımız ne yapabilirdi? Her şeye boyun eğmiş.

Bu arada şu da aklıma geldi! Biz bu kadar işler yaparken halkı-
mızı da hiç aç bırakmadık. Ama 1929-1931 yıllarında Amerika ve
Avrupa'da öyle ekonomi bozukluğu vardı ki... İşsizlik ve açlık kol
geziyordu oralarda. Gazetelerde bir kaşık çorba için insanların kuy-
ruklar halinde nasıl bekledikleri görülüyordu Paralarının değeri
çok düşmüştü. Halbuki bizim paramız düşmek şöyle dursun, Avru-
pa'da aranan bir para olmuştu.

İtalyanlar

Kendimi biraz güçlü hissedince pencerenin önüne gidip denize
baktığımda, Boğaz'ın masmavi sularında süzülerek giden gemileri-
mizi görünce içime büyük bir ferahlık geliyor, sonsuz bir mutluluk
duyuyorum. Sevr Antlaşması'ndan sonra denizlerimize doluşan İn-
giliz, Fransız, İtalyan donanmaları ne kadar üzmüştü beni.

Çanakkale Savaşı'nda 10 binlerce gencimiz canlarını feda etmiş,
onları denizlerimize sokmamıştı. Almanların savaşta yenilmesiyle
bizi de yenik sayan düşmanlarımız ellerini kollarını sallayarak giri-
vermişlerdi denizlerimize. Ne acı günlerdi onlar. Ama kendi kendi-
me söz vermiştim, atacağız onları denizlerimizden diye. Dediğim
oldu. Halkımıza güvenmem, onlarla bir olmam ile kazandık Kurtu-
luş Savaşı'mızı. Hepsi aralarında paylaşmıştı vatanımızı: Güneydo-
ğu Fransızların ve İngilizlerin, doğu Rusların, batı Yunanlıların, gü-
neyde Antalya ve etrafı da İtalyanların oluyordu. Karadenizin doğu-
sunda bir Pontus devleti kurma hayalleriyle Rumlar sevinç içindey-

diler. Bütün bu yabancıların arasındaki küçük bir toprak parçası da bize kalıyordu. O da bir şartla, eğer orada bir başkaldırma veya kargaşa çıkaran olursa hemen el koyacaklardı toprağımıza komşular. Böylece bir Türkiye devleti olmayacaktı. Ne kadar mutluyum vatanımızı onlara kaptırmadım diye. Kaptırmadım demek istemiyorum ya. Halkımız arkamdan gelmeseydi, bu uğurda benim gibi başlarını koyan arkadaşlarım olmasaydı, nasıl yapabilirdim kendi başıma bu işi! Ama düşünüyorum da ben de baş olup onları uyandırmasaydım, önlerinden koşup önderlik yapamasaydım, kellemi koltuğuma alıp ortaya atılmasaydım kolay değildi o kadar düşmana karşı koymaları. Ben her yaptığımı bugünün bilimine dayandırdım, bilimin ışığında yürüdüm. Osmanlı'nın kaybetmesi ise, savaşlarda eski kurallara, dine, daha doğrusu fallı yıldızlara göre davranmalarındandı. Örneğin, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Nizip'te savaşı kazanmasında rol oynayan en önemli etmen, müneccimbaşının, Kavalalı'ya karşı çıkacak Osmanlı paşasına, yıldızlara göre zamanın savaşa uygun olmadığını söylemesi olmuştu. Paşa uygun zamanı bekleyedursun, atı alan Üsküdar'ı geçmişti bile. Batılılar böyle çağı çoktan geride bırakmışlardı. O yüzden girdiği her savaşta yenildi Osmanlı ordusu ve yüz binlerce insanın kanıyla alınan topraklar bir bir geri verildi.

Düşünmekten yoruldum galiba. İnsan hasta olunca düşünmenin bile zor geleceğini hiç aklıma getirmemiştim. İçeri gelip gidenlerin yüzüme acı acı bakmalarından hiç hoşlanmıyorum. Bunu nasıl anlatabilirim onlara. Hepsi öleceğimi hatırlatıyor bana. Halbuki ben ölmek için çabalıyorum. Şu anda aklıma İtalyanlar geldi birden. Paylarına düşen toprakları alamadıklarından pek üzölmüş olsalar gerek, birgün Musolini'nin gençleri, bizim Roma'daki sefaretin önünde "Antalya bizim, çıkın oradan Türkler" diye bağııp çağır-mışlar. O akşamdı galiba, kulüpte İtalyan sefirine bunu hatırlatarak "Antalya ne yazık ki, bizim sefirin cebinde değil. Ama Duçe isterse ben onu davet ederim Antalya'ya. Hatta isterse askerleri ile de gelebilir" demiştim. Sefir yüzüme hayretle bakarak "Savaş mı ilan

ediyorsunuz?" demişti. Ben de gülererek "Savaş benim elimde değil ki, ona ancak meclisimiz karar verir. Ben onları misafir olarak davet ediyorum" demiştim.

İşin ilginç yanı bizim CHP'nin Genel Sekreteri olan Recep Peker, İtalya'ya gitmişti. Dönüşte adam bana faşizmi ve Mussolini'nin büyük İtalya parolasını beğendiğini söylemez mi! Nasıl kızmış, nasıl sinirlenmişim! Faşizmi zaten akla getirmek bizim için delilik ama, adamın büyüme projesinde bizim ülkemizin toprakları var. Nasıl böyle bir şeyi beğenebilirdi Peker?

Ben ne Mussolini'nin faşistliğini, ne Hitler'in ırkçı politikasını, ne komünistlerin bir sınıfı tutan, ne de teokratlar gibi din eğitimi temel alan bir politikayı düşündüm ve beğendim. Benim için çağdaş insan olmak, halkımızı mutlu yapabilmek önemli olan. Halkın mutluluğu devletin güçlülüğü demektir. Halkı mutlu yapabilmek kolay değil kuşkusuz. Bunun için devleti idare edenler, iyi ahlaklı, kendinden çok halkını düşünen, özverili, çok çalışkan, programla çalışkan, üretken, gelirleri dengeli harcayan, borç alıp da savurmayan, aynı zamanda tutumlu kişiler olmalıdır: Bu tür yöneticiler halkımıza örnek olurlar, onlar da bu yolda yürümeye çalışırlar.

Düşüncelerin hiç ipe sapa gelir tarafı olmuyor. Şimdi de İsmet İnönü'nün İtalya'ya gidişi aklıma geldi. Resmî ziyaret yapacaktı. Kendisine "Sen Mussolini ile aynı düzeydesin, sakın ha onun seni küçük görmesine meydan verme!" dedim. Aslında o da buna önem verirdi ama, yine de söylemeden duramamıştım. Protokole göre Duçe onu istasyonda karşılayacaktı. Fakat yolda protokolün değiştiği bildirilince İsmet geri dönmeye kalkıvermiş. Bunun üzerine İtalyanları bir telaş almış ve başkanla haberleştikten sonra eski protokole göre davranılacağı bildirilmiş İsmet'e. Roma'da istasyonda Duçe onu, silindir şapkası ve redingotuyla karşılamış. Bunu duyunca ne kadar sevinmişim, kendimizi tanıtıyoruz, kabul ettiriyoruz diye. Ben hiç gitmedim dışarıya. Krallar, Romanya Kralı Carol, Irak Kralı Faysal, İran Şahı Rıza Pehlevi, Afganistan Kralı Emanul-

lah Han ve İngiliz Kral VIII. Edward geldi ÷lkemize. Bütün milletlerin bizi bir devlet olarak tanınası gerekiyordu. Bunun için elimizden geleni yapıyorduk.

Aile ve Kadın

Ne kadar istiyordum bir aile kurmayı, etrafımda dönen çocuklarımı görmeyi. Ama yapamadım bunu. Her şey gençlikte oluyor. Yeni subay olduğum zaman kendisini uzaktan uzağı çocukluk görüşüyle beğendiğim Emine ile ve daha sonra bir başkasıyla nerede ise evlenecektim. Fakat askerdim. Vatanıma hizmet benim için daha önemliydi. Evlenirsem ya görevimi aksatacaktım, ya babamın görevi dolayısıyla annemi yalnız bırakmak zorunda kalması gibi, eşimi yalnız bırakacaktım. O yüzden o zamanlar evlenemedim. Tam yerleşip oturduğum zaman yaptığım evlilik de ne yazık ki yarım kaldı. Herhalde bana evlilik kısmet olmayacakmış. Doğrusu İsmet Paşa'nın evliliğine imreniyordum. Onların evine gittiğim zaman ne kadar mutlu oluyordum! Mevhibe Hanım da tam bir hanımefendi oldu. Sözde fazla bir eğitimi yoktu ama kendisini eğitmeyi ve yaşamına uydurmayı bildi ve her zaman saygı gördü. Keşke Latife de o bilgisi ile onun karakterinde olsaydı!

Halkımıza iyi bir aile örneğini İsmet Paşa ailesi gösteriyor. Ben de o isteğimi evlatlık olarak aldığım kızlarımla gidermeye çalışıyordum. Onların derslerine bakmak, eğitimlerini izlemekten çok zevk alıyordum... Şu son zamanlarda da en büyük eğlencem küçük Ülkü ile beraber olmak. Onunla konuşmaya başladığımda ağırlarım geçiyor sanki. Bir ailede çocuk terbiyesi ne kadar önemli. Genellikle bizde çocuklara konuşma hakkı verilmez. "Sen çocuksun, sen bilmezsin, büyüklerin sözüne karışılmaz" denir. Hatta okullarda bile çocuklar dershane dışında konuşturulmaz. Ne kadar yanlış! Halbuki tam tersine çocukları özgürce konuşmaya, düşündüklerini, duyduklarını korkusuzca söylemeye cesaretlendirmek gerek. Böy-

Manevi Kızı Ülkü ile (Mayıs 1935).

lece hem hatalarını düzeltmeye imkân bulunur, hem korkudan yalan söylemeye alışmaz çocuklar. Onları düşüncelerini hiç çekinmeden açıklamaya, inandıklarını savunmaya, buna karşılık da başkalarının samimi düşüncelerine saygı göstermeye alıştırmalıyız. Diğer alıştırmamızı gerektiren önemli konu da sevgi ve saygı.

Ailede ana, baba, kardeşler arasında başlar ilk sevgi ve saygı örneği. Çocukları sevmesini bilir, onlara büyük insan gibi saygı gösterebilirsek, onlar da aynısını yapmayı öğrenir. Ayrıca çocuklarımızı, güzeli, doğruyu, çevresini, doğayı, vatanını, ulusunu, toprağını sevmesini öğretmeliyiz; çünkü ancak o zaman onların korumasını da üstlenecek ve iyi bir vatandaş olacaklardır. Küçük Ülkü'me bunları öğretmeye, aşlamaya çalışıyorum. Büyüyünce bunları unutmayacağından kuşku yok.

Bence aile bir toplumun temel taşı. Aileyi oluşturanlar birbirine bağlı, saygılı ve bilinçli olursa o toplum da o kadar sağlam temelli olur. Ailenin temeli de kadındır. Fakat ne acıdır ki, Cumhuriyet'ten önce ailede kadının adı yok sayılırdı. Osmanlı Devleti zamanında ilk nüfus sayımı yapılırken kadınları hesaba katmamışlar, onlar sayılmamış. Sonuncusunda da onlar görünmeden erkekler söylemiş evde kaç kadın olduğunu. Tanzimattan sonra biraz kadın ortaya çıkarılmaya başlandı, hatta bir aile hukuku da ele alındı ama yine eski kurallardan ayrılmadı. Ailede hukuk erkeğin elinde idi, o ne derse olurdu. Cumhuriyet kurulduktan sonra meclis bir aile hukuku yapmaya kalkmış. Bir de ne göreyim, her şey eski tas, eski hamam.

Kanun taslağında erkek yine aile reisi olarak her istediğini yapma hakkını alıyor. Kadının kayıtsız şartsız erkeğine boyun eğmesi koşulu da değişmemiş. Gene eskisi gibi erkeğin izni olmadan dışarı çıkamayacak. Görevi yemek yapmak, çocuk doğurmak, onları eğitmek, yani kocanın istediği yönde yetiştirmek. Kocanın aile düzenini üstlenmesi şeriata göre, akıl ve din yönünden noksan, güçsüz ve zavallı olan kadının karakterine de uygun görülüyor. Erkeğin çok kadınla evlenmesi gerekli görülüyor bu taslakta, onlara gö-

re canı cinsel ilişki istediği anda bir kadın emrine amade, elinin altında bulunmalıymış!

Ne âlâ memleket! Peki kadın, canı cinsel ilişki istediği zaman ne yapacaktı? Ama onlara göre kadın ancak bir araçtı, onun böyle bir hissi isteği olabilir miydi? Kadının aklı az olduğundan okuyamaz, okusa bile çalışamazmış. Eğer çalışırsa hem kendisinin, hem de etrafındakilerin ahlakı bozulurmuş. Kadının erkek işleri yapması toplum için hastalıkmış. Buna benzer daha birçok saçmalıklar!

Taslağı görünce nasıl canım sıkıldı, ne kadar geriyiz insanlıktan, diye. Bunları yazanların hiç akıllarına gelmemiş herhalde Kurtuluş Savaşı'nda kadınlarımızın yaptıkları. Onlar olmasa kazanamazdık bu savaşı. Ama bizim beyler unutuvermiş olanları.

Bunları düşündüğümde heyecanlanmaya, o günleri yaşamaya başlıyorum. Ne günlerdi... Okumuş insanlarımız bile böylesine gerici bir taslak hazırladığına göre İsviçre'den aldığımız medeni kanunu onlara kabul ettirmek kolay olur muydu? Kimi yaptığımız açıklamalarımız, konuşmalarımız sonucu ikna olduğundan, kimi de çekindiğinden kabul etmek zorunda kaldı. Bu kanunla erkek yine aile reisi sayılacak ama kadının da söz hakkı olacaktı. Erkek ancak tek kadınla evlenebilecekti. İşte bu maddenin, çok kişiyi aleyhime çevirdiğini anladım ama ses çıkaramadılar. Belki benden sonra bunu canlandırmaya çalışanlar olacaktır, fakat kadınlarımızın bunu asla yaptırmayacaklarından, elde ettikleri hakları geri vermeyeceklerinden kuşku yok. Ayrıca onlar, haklarında söylenenlerin ne kadar yanlış olduğunu yaptıklarıyla kanıtlayacaklardır. Eskiden kızlar babadan, kadınlar kocadan miras alamıyordu. Artık onların da bir miras hakkı var. Nikâh öyle bir imamın önünde, çiftler birbirini görmeden değil, bir devlet memurunun önünde, her iki tarafın huzurunda yapılacak ve belgelenecek. Çünkü eskiden bir belge olmadığından adam "boş ol" deyince kadın pılısını pirtısını toplayıp adamın evinden çıkmak zorunda idi. Nereye gidecekti o kadın? Parasal gücü yok, çalışması yasak. Baba evine dönecekti. O da yoksa ne

olacaktı? Bu yüzden kadınlar dövülse de sövülse de adamın evinde kalmak için her şeye katlanıyordu. Bunu bilen erkekler de kadını istedikleri gibi kullanıyorlardı.

İşte yeni kanunla bunlar önleniyordu. Boşanma ancak mahkeme ile olacak. Kadın da boşanma isteyebilecekti. Mahkemede haklı haksız ayrılacak, kadın sokağa atılamayacaktı.

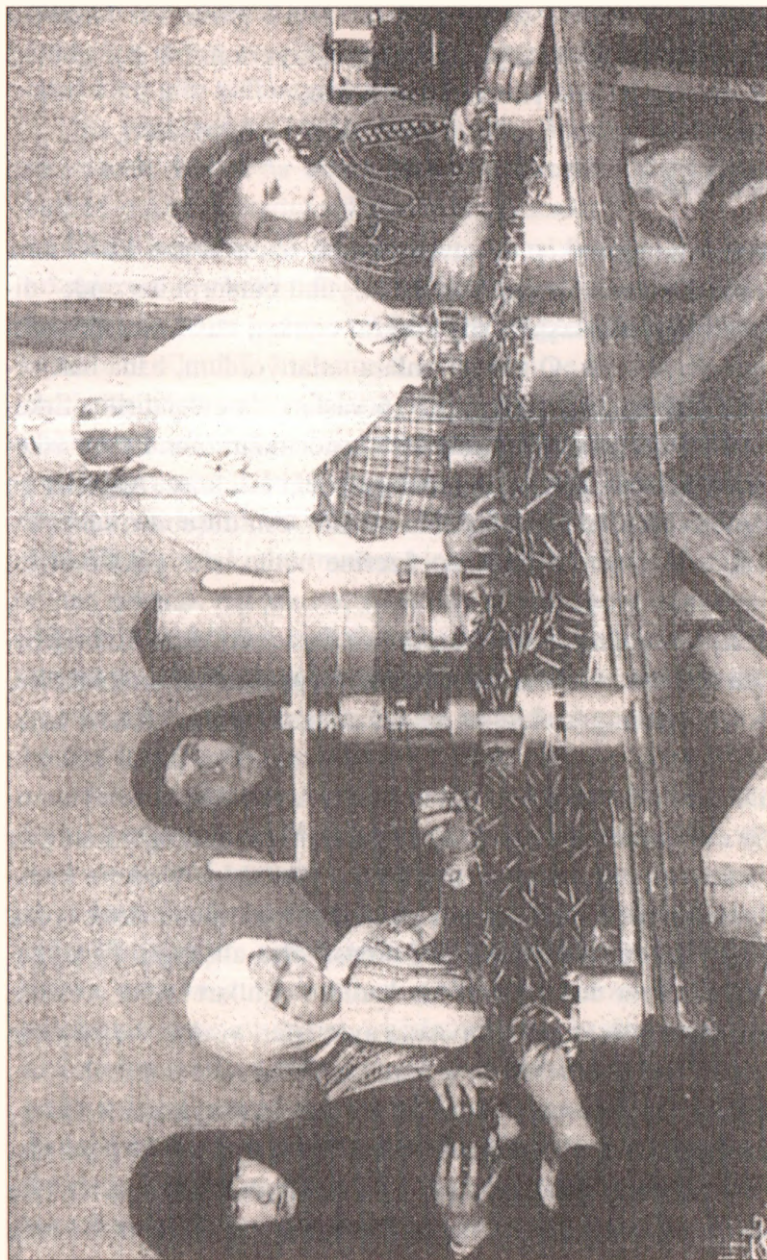
Kadınlarımızın okuyabileceğini, çalışabileceğini bu kafası kalın erkeklerimize göstermek için, onlara her yolu açtım. Sabiha ile pilot, Afet ile bilim kadını olabileceklerini gösterdim. Bütün yeni açtığımız okullardaki kızlarımızı izliyorum ve her alanda başarılı olduklarını görüyorum. Onların benim getirdiğim yenilikleri koruyacağından kuşum yok. Soyalarında hiç balerin, opera sanatçısı olmayan kızlarımızın bile okullarında çok başarılı olduklarını duymak, beni son derece mutlu ediyor... Ah onları sahnelerde seyredebilseydim. Bu okuyan kızlarımızdan hiçbirinin namussuz olacağını, ya da onlar yoluyla toplum namusunun bozulacağını düşünemiyorum. Aksine erkeklerimiz kadınlarla beraber olunca, onları insan yerine koymayı, onlara saygı duymayı, kadın görünce akıllarına cinsellik getirmemeyi öğrenecekler. Kadın ne kadar kapalı kalırsa erkekler kadını o kadar çok cinsel bir alet olarak kabul edecektir.

Ah bir imkân olsa da sokak sokak, şehir şehir dolaşarak kızlarımıza, kadınlarımıza "Sakin sizi para ile, söz vermelerle aldatarak, korkutarak eski zamanlara götürmek isteyenlere yüz vermeyin! Eski günlerdeki durumunuzu araştırın, öğrenin, o zamanlara döndürmeyi düşünenlere çanak açmayın, kendi kuyunuzu kendiniz kazmayın, vatanımızın var olması sizlerin omuzunuzda. Sizler yetişireceksiniz vatanını seven, çağdaş olmayı benimseyen çocukları. Sizler eğiteceksiniz erkeklerinizi de. Bunları asla unutmayın!" diye seslenmek istiyorum. Ama şimdi kendi sesimi bile duyacak durumda değilim. Nerden geldi bu hastalık bana? Her gün daha güçsüzleşiyorum. Zaman zaman pencerenin önündeki koltuğa, daha önce her sabah yaptığım gibi, bağdaş kurup oturmak, kahve ve sigaram-

la gazeteleri okumak istiyorum. Ama şimdi gazeteleri başkaları okuyor, onları ancak yatağımda dinleyebiliyorum. Ne zor günler! En ağır savaşlarda bile yılmamıştım böyle.

Anadolu Kadını

Anadolu'da gezerken o zavallı köylü kadınlarının durumunu gördükçe, "Osmanlı Devleti'nin bütün yükü bunların üzerinde" diyordum. Bunu arkadaşlara söylediğim zaman, nasıl olur der gibi yüzüme bakıyorlardı. O zaman onlara anlatıyordum, bana hak veriyorlardı. Köylerde kız erkek 15-16 yaşlarında evlendirilir. Erkeğin askerlik çağı gelinceye kadar birkaç çocukları olur. Erkek askere gider, artık onun ne zaman, nasıl geleceği bilinmez. Askerlik en az altı yıldır. Bu arada o savaşlarda ölebilir, esir düşebilir, sakat kalabilir. Kocasını giden kadının ise üzerine bütün işler yüklenmiştir. Tarla ve bahçenin sürülmesi, ekilmesi, hasadı, hayvanların bakımı, sağılması, süt, yoğurt, peynir yapılması hepsi onun işidir. Evin giyeceğini de o dokur ve diker. Ülkede kumaş, patiska yapacak fabrikalar yok. Dışarıdan getirilenleri de alacak para nerede? Kadın tarlayı sürer, buğdayını eker, biçer, harmanını savurur, haydi bakalım öşürcüler gelir. Kadın elde ettiği ürünün yüzde 10'unu devlet namına vergi memurlarına vermek zorundadır. Memurlar eğer namuslu iseler haklarını, değilse daha fazlasını yürütürler. Kadının kocası rastlantı olarak dönerse, adam ya hastadır, ya sakat. Artık o çok yorulduğu için dinlenmelidir. Kadın nasıl olsa alışmıştır işine, çalışmasını sürdürür durur. Bu arada kadının oğulları büyür, evlenir, askere gider. Bu defa gelin kaynana aynı işleri yürütür ve böylece yıllar geçer, kadınlar bütün evlerinin, köylerinin ekonomik ihtiyaçlarını sağlar, devlete vergi verir, asker verir. İşte bu nedenle savaştan sonra İngiliz başvekili "Biz Osmanlı Devleti'ni yendik ama, Osmanlı evini yenemedik" demişti. Çok haklıydı. Kasabalarda bile her evin sağılan hayvanı, yumurtlayan tavuğu, işleyen bir dokuma

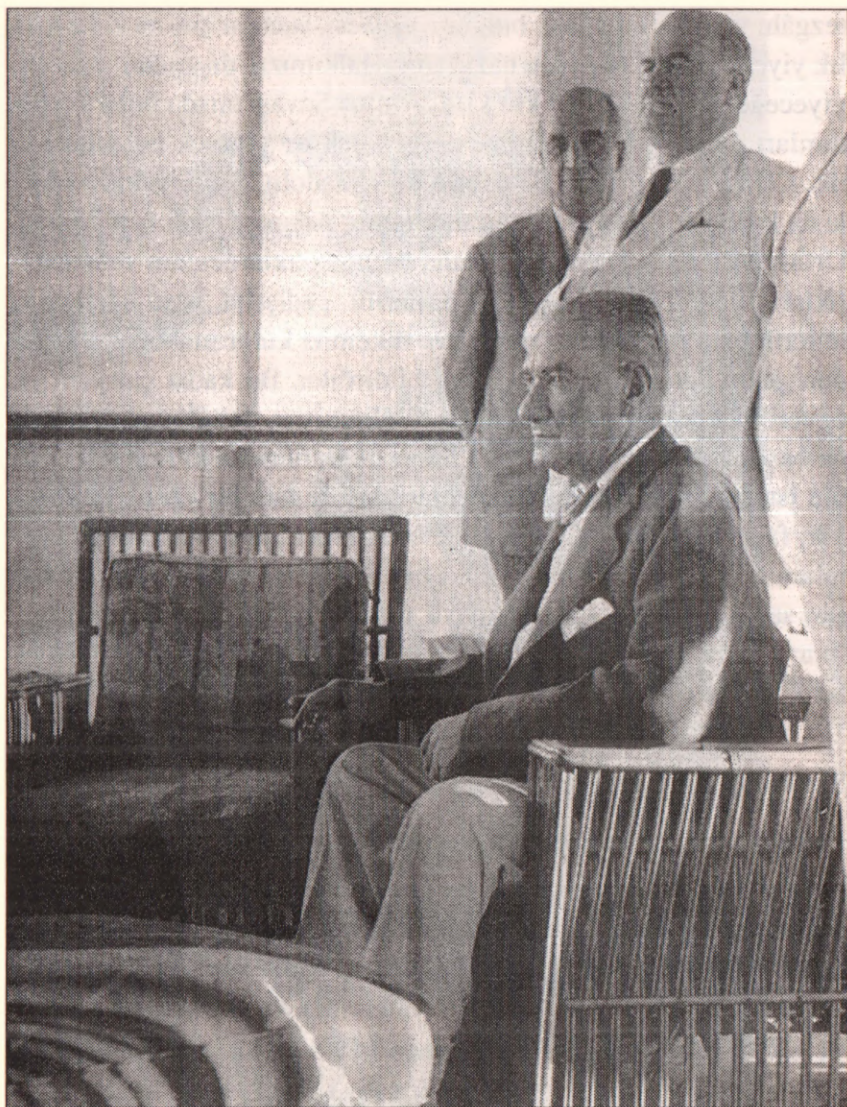

Kurtuluş Savaşı'nda Türk kadını.

tezgâhı vardır. Tarhanası, bulguru, eriştesi, sucuğu, pekmezi ile kışlık yiyecekler bile evlerde hazırlanır. Halkımızın dışarıdan yiyecek, giyeceğe gereksinimi yoktu ki. Kurtuluş Savaşı'mızda onların yardımları olmasaydı askerimize ne giyecek ne yiyecek bulabilecektik. Cephane taşımaları da cabası idi. Anadolu kadını yalnız onlarla da kalmadı. Cemiyetler kurarak İzmir, Adana, Gaziantep, Maraş, Urfa şehirlerinde işgalcilerin halkımıza yaptıkları zulüm ve haksızlıkları dile getiren protesto telgraflarını, padişaha, işgal eden devletlerin başkan eşlerine çektiler ve ülkemizi kurtarmak için ellerinden gelen her şeyi yapacaklarını bildirdiler. Bu kadar çalışkan ve özverili kadınlarımızın hiç kıymeti bilinmiyor, dövülüyor, üzerlerine başka kadınlar alınıyordu. Onları bu durumdan kurtarmaktı bütün isteğim. Çıkardığımız kanunlar yine de tam bir eşitlik getirmiyor, fakat ne olursa olsun eski geleneklerden, alışkanlıklardan kurtulamayan erkeklerimize bunları bile kabul ettirmek büyük bir başarı sayılır. Kadın erkek sinemaya, tiyatroya gitmeyi, lokantada birlikte yemek yemeyi, bir arada toplantılar yapmayı öğreniyor. Bunlar kısa zamanda atılan büyük adımlar...

Savarona Yatı

Merakla beklediğim Savarona yatı geldi, geldi ama, ne yazık ki, zevkini tadamadım. Ona ilk bindiğim gün, oyuncaklarına kavuşmuş çocuk gibi sevinmişim. Söylesem kimse inanmaz bana ama, hayatımda elde ettiğim hiçbir şeye bu kadar sevinmemiş ve mutlu olmamıştım. O gün giydiğim denizci kıyafeti ile aynaya baktığım zaman, şiş göbeğime, solgun yüzüme rağmen kendimi çok yakışıklı bulmuştum. Ne yazık ki sevincim uzun sürmedi. Yatın alçak tavanları, havanın sıcaklığı ile sanki nefes alamıyordum. Florya'ya, Boğaz'a götürdüler. Açık hava, esen ılık rüzgâr hiç de fena değildi, fakat asıl yangın benim içimdeydi. Ancak altı hafta kalabildim o sevdiğim yatta.

Savanora'da bir dinlenme anı (1938).

Tekrar saraya yatağıma döndüm. O gün bugündür adeta çakıldım yatağa. Burası da tavanları yüksek olduğu halde yine çok sıcak geliyor bana. Ne olurdu bilim adamları sıcak günlerde binaları, hele benim Savarona yatımı soğutacak bir yöntem bulsalar?

Karşımdaki duvarda asılı tabloyu izlemek benim en büyük zevkim oldu burada. İlkbaharın kır çiçekleri ile bezenmiş yemyeşil bir yamaç üzerinde yeşilliğini koruyan serviler yanında bahar çiçekleriyle donanmış meyve ağaçları. Arkalarında bir göl görünüyor. Hep onlara bakıp, kendimi o yeşillikler içinde koşup oynayan bir çocuk gibi hayal ederek sıkıntılarımı gidermeye çalışıyordum. Bugün onların arkasında görünen karlı dağlar beni çekiyor. O dağların tepelerindeki beyaz karların içinde yuvarlanmak için şimdi neler vermezdim! Acaba hemen götürüverseler gidebilir miyim, gitsem yuvarlanabilir miyim? Ah, sağlık ne büyük, ne büyük nimet, ne bulunmaz bir hazinemi!

İçki

Biraz rakı içsem ağrılarım geçecek zannediyorum. O da yasak şimdi. Ne olacak sanki bundan sonra içsem? Sonum aynı değil mi? Biliyorum öleceğimi. Benden ne kadar saklasalar da durumumu, her gün daha fenaya gittiğimi fark ediyorum. Tedaviler, su almalar hiç işe yaramadı.

Adımı arkadan arkaya "alkolik" diye çıkardıklarını duyuyordum. Bunu söyleyenler alkoliğin ne olduğunu bilmiyorlar veya öyle diyerek beni küçültmek istiyorlar. Biliyorum, dostum olduğu kadar da düşmanım var. Getirdiğimiz yeniliklere kafasını uyduramayanlar bir tarafta, buna karşılık birdenbire Amerika demokrasisini getirmek isteyenler öteki tarafta. Her ne ise... Ne söylerlerse söylesinler ben asla alkolik olmadım. Alkolikler geçgündüz durmadan içerler. Ben öyle değilim ki... Ancak belirli zamanlarda içerim. Ça-

lıırken, görev sırasında ağzıma bir damla içki koymam. Ne yapabilirim? Beynim, kafam o kadar çok çalışıyor ki, geceleri düşünmekten uyku uyuyamıyorum. Bu hal ta harp okulunda iken vardı. Geceleri uyuyamazdım, o yüzden sabahları kalkmam çok zor olurdu. Daha o zamanlar, ne olacak memleketin hali diye düşünür, hep düzelmesi için çareler arar, önümüzdeki günün ne getireceğini hesaplar dururdum. Ömrüm boyunca bu halim sürdü. Bu yüzden geceleri uykum kaçıyor, sabahlara kadar uykusuz kalıyorum... İçki içince beynim biraz sakinleşiyor ve uyuyabiliyorum. İşin ilginç yanı içkisiz zamanda beynim ne kadar çok çalışıyorsa, bağırsaklarım da o kadar tembel oluyor ve çok peklik çekiyorum. İçki ona da iyi geliyor. Pekliğin verdiği sıkıntı da uykusuzluktan aşağı değil.

Bir de şu cephelerde, çadırlarda başaramama, ölme veya öldürme endişesi ile yaşamak kolay mıydı? Ama yine görev sırasında içki koymadım ağzıma. Kimseden de saklamadım içtiğimi.

Şimdi birden hatırladım ilk İzmir'e gittiğimde bir lokantaya götürmüşlerdi beni. Lokantada benim bulunduğum bölümdeki pence-relerin perdelerini kapatmaya kalkmazlar mı? Nasıl kızmıştım! Hemen açtırmıştım perdeleri. Tam bir sahtekârlık bana göre. Var ya öyle sahtekârlar, gizlice içip, içmiyor görünen ikiyüzlüler!

Kulağıma geldiğine göre hastalığım içki yüzündenmiş. Okuduklarıma göre bu hastalık içmeyenlerde de olurmuş. Bir doktor söylemişti, bu hastalık çok sıtma çekenlerde de görülüyormuş. Ben de sıtmadan kolay kolay kurtulamamıştım ki: Doğu'da, Suriye'de, Mısır'da sıvrisine ve sıtma kol geziyordu.

Cumhurbaşkanı olduktan sonra her akşam soframda misafirler topladım. Bir taraftan onları aydınlatmaya çalışıyor, bir taraftan da ben onlardan bir şeyler öğreniyordum. Gelenlerin bazıları o kadar sıkılgan ve çekingen oluyordu ki, onlar da biraz içince o sıkılganlıklarından kurtularak rahat konuşabiliyorlardı. Onların bu durumu ayrıca, bana da rahatlık veriyordu. Şimdi nasıl arıyorum o sofra ko-

nuşmalarını. Her akşam yeni bir konu ele alınır, onun tartışması yapılırdı. Sofra bir akademi idi. Her şey bir rüya gibi oldu.

Şimdi bir eski Yunanlının mezar taşı geldi aklıma. Adam "Ben tıka basa içtim, sen ağzına içki koymadın, ama şimdi ikimiz de buradayız" diye yazdırmış taşına. Ben asla tıka basa içmedim, öyle içenlerden de nefret ederim. Usulüne göre içtim. Savaşlar kazandım, ülkemi düşman ayağından temizledim. Halkımızı özgürlüğe kavuşturdum. Bir yıkıntı devletten bir Cumhuriyet hükümeti kurdum ve onun Batı'dan geri kaldığı yüzyılları 15 yıl içinde kapatmaya çalıştım. Keşke herkes benim gibi içip benim yaptığım işler gibi önemli işleri becerebilse. İçmedim diye sevinen, üniversite okuyup da kafası 1500 yıl geride kalanlardan ülkeye fayda değil zarar gelir. Onların şerrinden halkımızı ve vatanımızı korumak gerekir.

İnsanlarımızın eğitilmesini onun için istiyorum ya... Eğitimli olanlar hemen bunu anlarlar. Eğitimsizler ise arkasını düşünmeden, önünü görmeden böylelerinin yoluna giderler. Bunları düşünürken ağırlarımı biraz olsun unuttum galiba.

Eğitim

Düşünüyorum da savaşla kazandıklarımız ne olursa olsun, ardından eğer çağa uymak için yenilikler yapmasaydık ve halkımız arasında onları tutturamasaydık, kazandığımız savaş bir balon gibi sönüverecekti. Cumhuriyet'i yaşatabilmek için, özgür düşünen, bilim ve fene ilgi gösteren, vücutça ve ahlakça güçlü koruyuculara gerek vardı. Bunun için iki önemli ordumuz olmalıydı.

Biri, ülkemizi düşmandan koruyacak askerimiz. O kendisini Kurtuluş Savaşı'nda gösterdi. Şimdi daha da ilerledi bilgi bakımından. Kumandanlarımız bilim ışığında orduyu yönetmesini çok iyi başarıyorlar. Bunu, yaptırdığım manevralarda gösterdiler. Onları izledikçe ne büyük gurur duydum, ne heyecanlandım! Ordumuzun gün geçtikçe güçleneceğinden, Cumhuriyet'imizi, vatanımızı dış ve iç düşmanlara karşı canla başla koruyacağından hiç kuşğum yok.

İkincisi, çağdaş eğitimle donanmış, bilgili, araştırmacı, elde ettikleri ile yetinmeyip daha iyisini, daha doğrusunu bulmaya çalışan "Halk Ordusu". Bu iki ordu el ele, kol kola vererek bir amaçla, ülkeyi çağdaşlaştırma amacı ile yürümelidir.

Aklıma geldikçe ne kadar üzüliyorum. Batı milletleri birçok icat, buluş yapmışlar, bunların sonunu teknolojiye döndürmüşler. Fabrikalar kurmuş, onları üretmişler. Ama bizim milletin hiçbirinden haberi yok. Bilim nedir, araştırma nedir kimse bilmemiş. Batı bizim Selçuklu medreselerini örnek alıp üniversiteler kurmuş. Biz ise o günleri unutup ancak 19. yüzyılda bir üniversite açmışız. Fakat ondaki eğitimde de yine din ile ilgili eğitim ön plana alınmış.² Çağdaşlıkla ilgisi yok; bilim ve araştırma hiç önemli değil. Araştırma olmadan da bilim olmaz ki. Batı'da çeşitli araştırmacılar yıllarca uğraşarak, hatta kendi hayatlarını tehlikeye sokarak, elektriği, röntgeni icat etmişler. Hastalıkları önlemek için aşılar geliştirmişler. Treni, otomobili, uçağı, buharlı gemileri meydana getirmişler, hem de yakın zaman içinde; çoğu da geçen yüzyılda olmuş. Batı bu kadar hızla ilerlerken, onları gâvur işidir diye ülkemize sokmazsak, biz de bir şeyler icat etmeyi, bulmayı düşünmezsek onlara yem oluruz demektir.

İşte bu yüzden ülkemizde çağdaş eğitimin çok önemi vardı. Geçen yüzyılın sonlarında bazı ilkokullar ve liseler açılmışsa da onlarda da daha çok din önde geliyordu ve okul sayısı parmakla gösterilecek kadar azdı. Ayrıca din okulları vardı; onlarda da bilim ve fen değil, yalnız din ile ilgili eğitim veriliyordu. Bu yüzden Cumhuriyet ile birlikte din okullarını kapattık. Bir ülkede bir kısmı geriye dönük, bir kısmı çağdaş iki nesil yetiştirilemezdi. Din ve inanç insanların vicdanıdır. Dini öğrenmek isteyenler onu kolaylıkla annelerden, babalardan ve kitaplardan öğrenebilirler. Aynı düzeyde

2 M. Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, O zamanki Darülfünun dinsel düşüncelerle Cumhuriyet devrimlerine, yeniliklere arka çıkmamış; hatta harf devrimi gibi bazılarına da karşı çıkmıştır. s.99.

gençlik yetiştirmek için tek düzeyde eğitim verecek okullar olmaydı. İşte bu düşüncelerle her tarafta ilkokullar, liseler açmaya başladık. İşin ilginç yanı halkımız da bu okullara öyle ilgi gösteriyordu ki, yurdun her yerinden biz de okul istiyoruz, diye yakarışlar geliyordu kulağımıza. Bu yüzden hep halkımıza güvendim ya... Onlar artık uyanmaya başlamışlardı. Fakat okul açmak o kadar kolay değildi ki; hepsi paraya bağlı. Yapacağımız işler ne kadar da çoktu! O yüzden özel okul açmak isteyenler olursa, sanayicilere olduğu gibi, onlara da kredi açalım ve vergi indirimi yapalım diye önermiştim.³

Bu açılan okullarda çocuklar yalnız okuma yazma öğrenmeyeceklerdi. El becerileri olanlar bu becerilerini de geliştireceklerdi. Fakat onları da kimler öğretecekti? Yoktu ki bu konuda yetişmiş öğretmenlerimiz. Onun için 1925 yılında Almanya'dan bunları gösterecek öğretmenler getirttik. Bu işlere eli yatkın hevesli öğretmenlerimize yaz kursları açtık. Bu kurslarda öğretmenler balık ağı yapmasını, tahta oymacılığı, alçıdan kalıp yapmasını, tahnit denilen ölmüş hayvanları kimyasal karışımlarla doldurarak canlı imiş gibi göstermesini ve bunlara benzer işleri öğrendiler. Şimdi okullarında öğrencilere öğretiyorlar bildiklerini. Ayrıca çağdaş tarım nasıl yapılır, sanat nedir, ticaret, sanayi nedir öğretilenekti çocuklara. Ona göre eğitim programları hazırlandı. O zamana kadar okullarda müzik, resim, jimnastik dersleri yoktu. Müzik öğretmeni yetiştirmek için müzik öğretmeni okulunu açtık. Jimnastik öğretmeni yetiştirmek için İsveç'ten öğretmenler getirterek kız, erkek genç öğretmenlerimizi eğittik. Bunlar az şey miydi? Bu yaptıklarımızı düşündükçe hem şaşıyor, hem de o günlerin heyecanını yaşıyorum.

Zaman zaman gelen şu sancılar hemen bana hastalığımı hatırlatıyor. Ben hasta olacak insan değildim diye bağırmak istiyorum bazen. Yapmak istediğim daha ne kadar çok iş var!

Eskiden liselerde Arapça, Farsça öğretiliyordu. Araplardan, İranlılardan ne öğrenilecekti ki! Hepsi çağın çok gerisinde kalmış,

3 *Atatürk Seyahat Notları (1930-31)*, yay. haz. Gürbüz Tüfekçi, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s.51.

İstanbul Üniversitesi'ni ziyarette, talebeler arasında (15 Aralık 1930).

hiçbir icatları, buluşları olmayan milletlerdi. O yüzden Batı dilleri eğitimini koyduk liselere.

Yüksekokulları, üniversiteleri de açmamız gerekti. Fakat oralar da eğitim yaptıracak elemanlarımız, uzmanlarımız yoktu ki! O yüzden daha ilk Millet Meclisi'ni açar açmaz Avrupa'ya çeşitli dallarda öğretim görevlisi yetiştirilmek üzere kız, erkek başarılı sınav veren gençlerimizi göndermeye başladık. O günkü koşullarda kolay değildi onlara para yetiştirmek.

Eğitimi düşününce öyle heyecanlanıyorum ki! Etrafımda olanları eğitmekten çok hoşlanıyorum. Manevi evlat edindiğim kızlarımın derslerine bakmak, onlara yardım etmek bile beni mutlu ediyordu. Galiba ben eğitimci olarak doğmuşum, diyorum. Her zaman askerlerimi büyük bir zevkle eğitmeye çalışmışımdır. Onların zekâsına, akıllarına hayran olmuşumdur. Söylenenleri bir çırpıda öğrenirlerdi. O yüzden halkımıza güvenim çoktur ya... Yalnız, onları hırpalayarak, azarlayarak değil; severek, güven vererek eğitmeye çalışmışımdır.

Doğrusunu söylemek gerekirse yüksekokul açmamızı kolaylaştıran, Almanların Hitler'i oldu. Adam Almany'a da bir Yahudi düşmanlığı tutturdu... Önce Almany'a da Yahudi olanları veya ailesinden biri Yahudi olan öğretim görevlilerini işlerinden atmaya, daha sonra da öldürtmeye başladı. Zavallı adamlar şaşkına dönmüşler, üstelik Hitler korkusu ile hiçbir millet onları ülkelerine istememiş. Toplanıp bize başvurdular. Bunu öğrenince, tamam dedim, çağdaş bilim içinde yetişmiş bu eğitimcileri hemen getirtelim! Böylece hem onlar işsiz kalmayacak ve canlarından olmayacaktı, hem de biz gönderdiğimiz gençlerimizin gelmesini beklemeden istediğimiz okulları açabilecektik. Öyle de oldu. Onlar yoluyla bir taraftan İstanbul Üniversitesi'ni çağa uyacak şekilde fakültelerle donattık. Diğer taraftan Ankara'da hukuk, siyasal bilgiler, dil ve tarih coğrafya fakültelerini; konservatuvar, bale, opera, tiyatro yüksekokullarını açtık. Gelenler kitaplar istedi aldık, laboratuvar istedi yaptık. Kendilerine geçimleri için bol para verdik. Verdikleri dersi Türkçe-

ye çevirsinler diye yanlarına çevirmenler atadık. Ama ona karşılık bizim dilimizi iki yılda öğrenmelerini şart koştuk. Öğrendiler de. Uzaktan uzaktan izledim hep, öğrencilerin çalışmaları nasıl diye. Hiç unutmuyorum tarih profesörü Fuat Köprülü, "25 yıllık eğitim yaşamımda böyle ilgili ve çalışkan çocuklar görmedim" demişti. Yabancı öğretmenler de aynı şeyi söylüyorlardı. Bu çocukların çoğu Anadolu çocuğu. Hele ailesinde opera, bale sanatçısı olmadığı halde bu sanatlarda başarılı olan çocukları duydukça nasıl göğsüm kabarıyor, nasıl mutlu oluyorum. Hepsi sanki benim öz çocuklarım gibi. Sanki dememe gerek yok ya... Biliyordum bizim insanımız çalışkan ve zekidir. Ama onlar zekâlarını işletecek bir yol bulamamışlar ki. "Neyinize lazım aklınızı kullanmak, bir lokma bir hırkaya razı olup Allah'ınıza dua ederek oturun" demişler onlara.

Bizim ise akılcı, milliyetçi, dünya görüşüne sahip, özgür düşünceli ve vicdanlı, kimsenin etkisiyle değil vicdanına göre davranan, her bilgiyi öğrenmekte özgür bireyler yetiştirmektir amacımız. Hakiki demokrasi böyle bireylerle kurulabilirdi. Ayrıca her şahıs, alanında yararlı bir iş yapmayı amaç edinmelidir. Çünkü bir milletin tarihteki varlığı, sadece devlet kuranlar ve onu yönetenlere bağlı değildir, her alanda başarı elde etmek için yapılan işlerle ölçülür. Gençlerimizin bu yolda yetişeceklerine ve bizim başlattıklarımızı canla başla yürüteceklerine bütün kalbimle inanıyorum. Yeter ki, aralarından, her değeri kendinde gören, ülkenin ancak kendisiyle var olacağına inananlar çıkmasın. Onlar halkın mutluluğuna hizmet etmiş olamazlar. Ancak kendilerinden sonrakileri düşünenler milletini yaşatmak ve ilerletmek olanağını bulabilirler.

Yazı Değişimi

Ne büyük isteklerim vardı gerçekleştirmeyi düşündüğüm. Hep halkımızın eğitilmesini, çağdaşlaşmasını istedim. Okullar açtık, fakat onlar yeni yetişenler içindi.

Anaların babaların, eğitilememiş olanların da gençler kadar eğitilmesi gerekliydi. Bunun için ülkemizi bölgelere ayırarak her bölgede okulları, kitaplıkları, hayvan ve bitki bahçeleri, müze ve sanat galerileri ile kültür merkezleri kurmayı tasarladık. Böylece okullarla diğer kuruluşlar bilimsel toplantılar yapacak, tiyatro oyunları düzenleyecek, gazete ve dergiler yayımlanarak o bölge insanlarının eğitilmesini sağlayacaktı. Bunu ilk olarak Doğu'da başlatmak istiyordum. Çünkü oranın eğitim yoluyla kalkınması çok önemliydi. Bunun için önce Van yöresi başlangıç olarak düşünüldü. Çünkü orası büyük bir gölün sahili. Gölde küçük gemiler işletilebilir. İklimi diğer yerlere göre daha ılıman, toprağı da verimli, tarıma elverişliydi. Orada ilk, orta, lise, öğretmen, ziraat, sanat yatılı okulları; bütün fakülteleri ile bir üniversite; inceleme laboratuvarları; öğretmenler, profesörler ve memurlar için çağdaş konutlar; çarşılar, sinema, tiyatro, gazino gibi eğlence yerleri; spor sahaları yapılacak, spor kulüpleri kurulacaktı. Ne yazık ki, bunları yapamadık; çünkü, hepsi paraya dayanıyordu. Artık onları da benden sonra gelenler gerçekleştirir diye umut ediyorum. Yalnız bütün korkum toprak ağalarının kendi bölgelerindeki insanların eğitilmesine, onların uyandırılmasına engel olmaları.

Böyle kültür merkezleri yerine önce ilkokullara öğretmen yetiştirmek üzere öğretmen okulları açtık. Halkevleri yaptık. Bu evlerde her tabakadan genci ve halkı kaynaştıracak, Cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda birleştirecek ve çevre halkına kültür ve eğitim verecek, çeşitli sanat dallarında yetenekli olan gençler eğitilecek, yeteneklerini tanıtmaya olanağını bulacaktı. Halkevleri buna göre dil, edebiyat, tarih, tiyatro, resim, heykel, müzik, spor, sosyal yardım, kütüphane, köycülük, halk dershaneleri, müze ve sergi kollarından oluşuyordu. Buralarda çalışanlar gönüllü olacaktı, ayrıca siyaset yapılmayacaktı. Kısa zamanda bu halkevlerinin ne kadar yararlı olduğunu gördük. Bunların devamı ve çoğalması sayesinde ülkemizin kısa zamanda uygarlığa erişeceğine eminim.

Kayseri Cumhuriyet Halk Partisi binası önünde kurulan karatahta başında Başbakan İsmet İnönü ile yeni Türk alfabesini tanıtırken (20 Eylül 1928).

Bugün nedense sancılarım az gibi. Odama henüz giren çıkan yok. Böyle olunca düşünmeye vaktim oluyor. Bazen hiç kimseyi görmek istemiyorum, kendime bile söylemeye cesaretim yok, ama daha çok, gelenlerin beni bu halde görmelerinden sıkılıyorum. Öte yandan kızlarım her an yanımda olsalar razıyım. Onların bana acıyarak değil, büyük bir sevgiyle bakışları, yüzümü, ellerimi bir anne şefkatiyle okşamaları bana güç veriyor. Bunu etrafımdakilere nasıl anlatabilirim? Duygularımı anlayacaklarını zannetmiyorum hiç. Sabiha ve Afet ile çok gururlandım. Onlara olan sevgimin bir kısmı amacımı gerçekleştirdikleri için galiba, fakat küçük Ülkü'nün yeri bambaşka. Onun sevgisi bir torun sevgisi gibi geliyor bana. Torunlar evlatlardan çok sevilirmiş derler, sözde paranın faizi gibiymiş torun. Her ne ise. Onunla olduğum zaman, etrafımdakiler bir sis içine giriyor, ben de onunla çocuklaşıveriyorum. Hiç olmazsa o var yanımda.

En çok sevindiğim bir konu da yazımızı değiştirmiş olmamız. Daha önceki Arap yazısı dilimize hiç uymuyordu ki. Onların kendi dillerine uygun bir yazı idi o. Sesli harfler çok azdı. Kelimenin yazılışını ezberlemek gerekti. Kelimeyi bilmeyen okuyamazdı veya yanlış okurdu. Bu yanlış okuma ile ilgili birçok olay anlatırlar. Üstelik dilimize bol bol Arapça ve Farsça kelime sokulmuş. Öyle ki, Arapça bir kelimeye Farsça bir ek konarak yepyeni bir dil oluşturulmuştu.

Bazen bir cümlenin içinde ancak bir iki kelime Türkçe olurdu. O yüzden böyle bir yazıyı, böyle bir dili öğrenmek çok zordu. Dil halkımızın kullandığı dil değildi. O ancak saray ve devlet işlerinde, bir de edebiyatta kullanılıyordu. Onu da ancak yüksek düzeydeki kimseler anlayabilirdi. Bunları halk okusa bile anlayamazdı ki. Geçen yüzyıl sonlarına doğru İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yazı olarak şimdi kullandığımız harfleri almak düşünülmüşse de, bir türlü becerilememiş. Bu yüzden karar vermiştim, hem yazımız değişecek, hem dilimiz halkımızın dili olacaktı. Aslında yazı değişmesi değil, yazı bilmeyen halkın yazı öğrenmesini sağlamaktı amaç.

Batı dillerinin yazıldığı harflerin dilimizi yazmak için ne kadar uygun olduğunu önce etrafımdakilere anlatmakla, onlarla tartışmakla başladım işe. Milli Eğitim Bakanlığı'nda uzunca bir süre incelettirdim konuyu. Özellikle dilimize göre o yazıdaki harfleri nasıl kullanmalıyız diye.

Bu çalışmalar yapılırken bir yaz gecesi İstanbul'da Gülhane Parkı'ndaki Cumhuriyet Halk Partisi'nin balosuna gittim. Bir Arap müzik topluluğu ile caz müziği topluluğu vardı orada. Onlar aralıklarla çalışıyorlardı. Hiç unutmuyorum, nasıl unutulur o anki heyecanım! Hemen bir kâğıda, söylemek istediklerimi yazarak okuması için yanımdakiné verdim. Müzik durunca yazım okunmaya başlandı. Herkes susmuş, çıt çıkarmadan dinliyorlardı. Şöyle yazmıştım kâğıda: "Arkadaşlar! Güzel dilimizi yazmak için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bu harfler yoluyla bizim dilimiz iyice anlaşılacaktır. Anlayamadığımız, dilimize uymayan, öğrenmesi zor işaretlerden kurtulacağız. Çok kolay olan bu yazıyı, köylümüz, işçimiz, hamalımız, kayıkçımız çabucak öğrenecektir. Bu yazıyı öğrenmek herkese milli bir görev olsun! Bu çağda okuma yazma bilmemek geri kalmışlığın bir göstergesidir. Bizim milletimiz geri kalmaya layık değildir." Yazı okunup bitince birdenbire öyle bir alkış başladı ki, doğrusu bu kadarını beklemiyordum. Alkışlar bir türlü bitmek bilmiyordu. Çok mutluydum bu gösteriden. Ben de içki kadehimi onlara karşı kaldırarak "Halkımızın sağlığına içiyorum, milletimin şerefine içiyorum" dedim. Oradakiler de kadehlerini kaldırdılar. Yaşamımın en mutlu anlarıydı onlar.

Halkımız coşku ile kabul ediyordu yeni yazıyı. Ondan sonra şehir şehir dolaşarak meydanlara karatahta getirttim ve halka yazının nasıl kolay yazıldığını gösterdim, gelip kendilerinin de denemesini sağladım. Bunları düşünürken şimdi aklıma geldi, Çanakkale'deydi galiba, iskele meydanına karatahta konmuştu. Gözüm bir hamala ilişti, ona, "Gel benim yazdıklarımı sen de yaz" dedim. Adam hem yazdığım harfleri aynı şekilde yazıp, hem de adlarını doğru söyle-

yince izleyenler alkışa başlayıverdi. Böylece halkımızın kulağı doluyordu, değişime hazırlanıyorlardı. Gelgelelim halkın öğrenmesi için ne kadar zaman tanınması gerektiği konusunda karar veremiyorduk. Bu işle görevli olanlardan çeşitli öneriler geliyordu. Kimisi birkaç yıl iki yazı birlikte yazılsın, kimi altı yıl içinde öğrenilme zorunluğ u olsun diyordu. En sonunda ben üç ay içinde öğrenilecek dedim. Kanunu öyle çıkarttık. Millet mektepleri yaptık, ben de onların başöğ retmeni oldum. Şehir şehir dolaştım. Konuşmalarım halkı öyle coşturmuştu ki, genç, yaşlı, kadın, erkek akın akın koştu öğrenmeye. Bu kısa süre içinde öğretmenler yazıyı hem öğrendi, hem öğrettiler. Kimse öğretmek için ücret istemeyi düşünmedi bile. Ne coşkulu, ne heyecanlı günlerdi onlar!

Yazı ile birlikte dilimiz de halkımızın diline dönüşüyordu. Arapça, Farsça kelimeler yerine kendi Türkçemiz geliyordu. Yazı değişmeden dilimiz asla tam Türkçe olamazdı. Böylece herkes okuduğunu rahatça anlayabilecekti. Bu benim için de, halkımız için de çok büyük başarı idi. Çünkü onlar hiç karşı çıkmadan, büyük bir içtenlikle kabul etmişti bu yazıyı. İşin ilginç yanı, bizden iki yıl önce Ruslar, idarelerinde olan bütün Türk devletlerine dillerini Latin harfleriyle yazmalarını şart koşmuştu. Biz de aynı yazıyı kullanınca birbirimizden haber alabilecektik. Ne yazık ki, sonradan Rus yazısı ile yazmak zorunda bırakıldılar.

Soyadı Kanunu ve Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

Şu beynim hiç boş duramıyor. Oldum olası böyleyim; eskiden geceleri uykum kaçıyordu düşünmekten. Şimdi gece gündüz yataktayım, düşün ha düşün!.. Başka ne yapabilirim ki? Eski günleri, yaptıklarımı hatırlamaktan bazen çok yorgun düşünüyorum.

Şimdi birdenbire aklıma halkımıza soyadı verdirdiğimiz geldi. Aileler hiç zorluk çekmeden ve ses çıkarmadan hemen kendilerine

Atatürk, Türk dili çalışmalarında. Soldan itibaren: Hasan Âli Yücel, Şair Celal Sahir, Ahmet Cevat Emre, Reşit Galip, Atatürk, Afet İnan, Ruşen Eşref Ünaydın, İbrahim Necmi, Hamit Zübeyr.

bir soyadı buluverdiler. Fena mı oldu? Böylece bir aile birliği meydana geldi. Eskiden insanlar ya baba adı veya varsa bir lakap ile anılıyordu. Bu da sosyal ve ekonomik yaşamda birçok karışıklığa neden oluyordu. Halkımız buna da çabucak uydu ve herkes kendine bir soyadı buldu. Etrafımda olanların birçoğuna ben soyadı verdim. Bana da Büyük Millet Meclisimiz Atatürk adını uygun görmüş. Çok mutlu oldum. Bazen adımlı ayırarak Ata diyorlar, işte ona canım sıkılıyor, ikiye ayrılması hoşuma gitmiyor.

Türk olduğum için hep gurur duymuşumdur. Bizim büyük ve asil bir millet olduğumuza inancım büyüktür. Ne yazık ki, Osmanlı devrinde bir Türklük kavramı yoktu. Sarayda padişah eşleri, cariyelele arasında bir tane bile Türk yoktu. Aslında sarayda Türkçe konuşuluyordu, ama ne Türkçe! Arapça, Farsça karışımı kendilerinin konuşup kendilerinin anladığı bir Türkçe. Osmanlı Devleti içinde Türkler bir sığıntı gibiydiler. Halbuki bu topraklara onlar gelip yerleşmişlerdi. Onlardı Osmanlı Devleti'ni ilk kuranlar. Unutmuşlardı veya saraya girenler unutturmuşlardı Türklüklerini. Tarihçilerin yazdığına göre Osmanlı Devleti'nin 200 sadrazamı arasında ancak 10 kadar Türk varmış. Elçiler de Rum veya Ermeni idi. Ne olursa olsun herkes kendi milletin çıkarını düşünürdü. Bu yüzden bütün gücümle Türklüğü ortaya çıkarmak istiyordum.

Osmanlı Devleti'nin birçok kan dökerek aldığı topraklar, oralar da Türklerin olmaması nedeniyle fırsat bulunca kopuvermişlerdi.

Türklerle ilgili konuları, savaş zamanlarında cephelelede bile, özellikle yabancı kitaplardan okuyor, araştırmalar yapıyordum. Görüyordum ki, Türklerin anavatanı Orta Asya. Oradan kuraklık ve çeşitli nedenlelele dört bir tarafa göç etmişler.

Ne yazık ki, onlar hakkında yazılı belgeler yok. Ancak Türkiye'nin Orhon Nehri kenarlarında bulunan ve 7. yüzyıla ait olduğu söylenen taşlar üzerine kendi harfleriyle yazılmış kitabelerden başka yazılı belge bulunmamış. Bazı uzmanlar Türk diline çok uygun

olan bu yazının Türkler tarafından icat edilmiş olabileceğini söylüyorlarmış. Neden olmasın? Belki ileride daha başka belgeler de bulunur ve bu kanıtlanır. Ama Türkler Çinlilerle, Hintlilerle, İranlılarla, Araplarla, Ruslarla, Macarlarla, Latinlerle, Yunanlılarla hep ilişkide bulunmuşlar. Sırasında savaş yapmışlar, sırasında ticaret. Öyleyse dedim, bu milletlerin arşivlerinde Türklerin tarihi ve dili hakkında bilgiler bulunması gerek. Benim en çok ilgimi çeken de Fransızca bir kitapta yazılanlar. Geçen yüzyılda kazılardan çıkarılan kil üzerine çivi yazısı ile yazılmış Sümer dilinde belgeler bulunmuş. Bu dil Türkçeye çok benziyormuş ve Sümerlilerin Asya'dan Irak topraklarına göç ettikleri tahmin ediliyormuş. Bu beni çok ilgilendirdi. Hatta kitabın o sahifesine "çok mühim" diye not bile koymuştum. Daha sonra onlar hakkında araştırmalar yaptım. Meğer İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Sümerlilerin yazdığı o tabletlerden binlercesi varmış, ama, onları okuyan kimse yokmuş. Şaşırdım doğrusu.

Dili dilimize benzeyen, binlercesi müzemizde bulunan bu belgeleri okuyacak bir uzmanımız bulunmasın, ne acı!.. Onları bulanlar bir kısmını kendi ülkelerine götürmüş, yazılarını okumuş, dillerini çözmüşler. Bizim hiçbirinden haberimiz yok!

Bir de oturduğumuz toprakların geçmişi var. Öyle ya, Anadolu binlerce yıldan beri Doğu ve Batı arasında bir köprü olmuş. İnsanlar Doğu'dan Batı'ya, Batı'dan Doğu'ya bu topraklardan geçip gitmişler, savaşlar yapmışlar. Yenilenlerin yerine yeni gelenler yerleşmiş. Kimi insanlar kendilerine yurt aramak için yollara düşmüş ve uygun buldukları yerlerde kalmışlar. Bu arada düşünüyordum: Aca-ba Türkler bu topraklara ne zaman geldiler? 1071 yılında savaşla (Malazgirt Savaşı) girmeye başladıkları biliniyor ama, ondan çok önce gelmiş olamazlar mıydı? Gelip geçen uygarlıklardan birçok kalıntılar var. Bu kalıntılar arasında Türklerden de izler bulunabilir miydi? Ama hiçbir Türk bu kalıntıların ne olduğunu merak etmemiş, araştırmamıştı. Batıdan gelen gezginler meydanda olan kalın-

tıları görmüş, ne olduğunu merak etmiş, araştırmış, birçoğunu kendi ülkelerine götürüp müzelerini donatmışlar. Dışarıda görünenlerden başka gelip geçen insanların kültürlerinin kalıntılarını saklayan höyük denilen yüzlerce yığma tepe varmış ülkemizde. Hep bunların kazılması, araştırılması gerek. Geçen yüzyılda meraklı kimselelerin yerleri kazarak, eski insanların bıraktıkları kalıntıları çıkarmak için yaptıkları çalışmalardan bir arkeoloji bilimi ve arkeolog mesleği çıkmış ortaya. Bizde ne arkeolojiden, ne arkeologdan kimsenin haberi var. En çok şaşıtığım, geçen yüzyıl Almanlar, ne yolu ne izi olan Anadolu'nun göbeğine gelip 3500 yıl önce Hititlerin başkenti olan Hattuşa'nın kalıntılarını görmüşler, başlamışlar orayı kazmaya. Kazdıkça çivi yazılı tabletler çıkmış. Şaşırmış kazanlar. Hemen bilim adamları kolları sıvamış, yazıyı okumuşlar, dilini çözmüşler. Yine bizim ne bulunan belgelerden, ne de konularından haberimiz olmuş. Halbuki ne kadar önemliymiş yurdumuzun geçmişi için.

Şimdi bir olay aklıma geldi. Alanya'ya gitmiştim. Kaleiçi'ni gezdiriyorlardı. Orada oldukça iyi durumda bir kiliseyi yıkamadıkları için adeta benden özür diliyordu gezdirenler. Birden öyle kızdım ki. Bu bir eski eser, bunu tamir ettirip korumanız gerek dedim ve bizim arkeologlara ihtiyacımız olduğunu anlayarak, hemen İsmet Paşa'ya "Arkeolog yetişmek üzere Avrupa'ya talebe gönderiniz" diye bir telgraf çektim.

Bunları göz önüne alarak, tarihimizi ve dilimizi inceleyecek dil ve tarih kurumlarını kurdum. Bunları özerk yaptım, devlete bağlamadım. Devlete bağlarsam gelen hükümetler bunları kendi doğrultularında çalıştırabilirlerdi. Bu da araştırmaların objektif, yani yansız yapılmasını önleyebilirdi. Bu kurumları yalnız kurmakla kalmadım, yaşayabilmeleri için gerekli parasal sorunlarını da, bankaya koyduğum paradan gerekli gelirin sağlanacağı şekilde düzenledim. Türk tarihini ve dilini araştırarak uzmanlar gerekti. Bunları yetiştirmek üzere de Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ni açtık.

Burada Türklerle ilişkisi olan veya olması muhtemel bulunan bütün milletlerin dil ve kültürlerini kapsayan bölümler kondu.

Bunlar yanında arkeoloji, antropoloji, genel tarih ve coğrafya dersleri de onlara yardımcı olacaktı. Böylece Türk dilini, tarihini ve kültürünü bütün bu kaynaklardan inceleyecek uzmanlar yetişecekti bu fakültede. Tarih ve dil kurumları da bu yetişecek uzmanlara çalışma programları hazırlayacak, araştırmaları için parasal yardım yapacaktı.

Yalnız açtığımız bu fakültede bu bilimleri okutacak uzmanlarımız yoktu ki... Onların bir kısmını Alman başbakanı olan Hitler'in Yahudi diyerek işlerinden attığı profesörleri, bir kısmını da ülkemizde çalışmak isteyen yabancıları getirterek dersleri başlattık. Hem öğrencilere, hem öğretim görevlilerine her türlü konforu sağladık, o kadar sıkıntımız arasında. Bütün umudum ve isteğim, yaptığımız bu plan içinde amacımız doğrultusunda çalışılsın, yolundan saptırılmasın veya amaç unutturulmasın.

Bir de ülkemizde azınlık çocuklarının gittiği yabancı okullar var. Bu çocuklar ülkemizin vatandaşları olduğu halde hiç Türkçe öğrenmiyorlardı. Aralarında bir kelime Türkçe bilmeyenler pek çoktu. Bilenin konuşmasından da azınlık olduğu anlaşıyordu. Ayrıca bu okullarda okuyan Türk çocukları da var. Onların da dilimizi, tarihimizi öğrenmeleri gerekti. O yüzden bu okullarda Türkçe ve Türkçe olarak okutulacak tarih, coğrafya derslerini koydurttuk. Okumaları zorunlu olan bu derslerle onlar da Türkçeyi iyi öğrenecek, arada bir ayrıcalık olmayacaktı.

Düşünceler nasıl dağılıyor, nasıl hızla gidiyor! Bunları yazmaya kalksam, kimbilir ne kadar uzun sürerdi. Bu arada Ülkü'nün gelip o küçücük elleriyle elimi avuçlarının içine almaya çalışması beni ayırdı düşünmekten. O benim yalnız zamanlarımin en büyük eğlencesi. Yüzüme bütün sevecenliği ile bakarken, biliyorum onda en ufak bir gösteriş, bir yapmacıklık yok. Bütün kalbiyle seviyor beni, tıpkı benim onu sevdiğim gibi. Keşke başka çocuklarım da olsaydı etrafımda!..

Radyo

Yatarken radyo bana arkadaş oluyor. Ne güzel bir buluş bu makine. Dünya haberleri, şarkılar, çalgılar hep yanı başında insanın. Bazen onları bile dinlemekten yorulduğumu anlıyorum. Hastalık ne fena imiş! Bazen de en sevdiğim şarkılar çalınırken kapattırıyorum. Halbuki çok kez bu şarkılar, türküler çalınırken ben de birlikte söylemekten çok hoşlanırdım. Benim için müzik yaşamın ruhu, neşesi, her şeyidir. Kendi müziğimizi çok seviyorum. Nasıl sevmem, o müzikle büyüdük, yoğrulduk. Fakat birçok aletle ve çeşitli seslerle seslendirilmiş Batı müziği ne kadar zengin ve sanat dolu... Bir tek ses üzerine çalınan müziğimizi Batı, müzik olarak bile kabul etmemiş. Osmanlı Devleti milyonlarca kilometrekare toprağa sahip olmuş ama hiçbir sanatta kendini gösteremediği için doğru dürüst devlet yerine bile konmamış. O yüzden kendi müziğimizin ruhunu kaybetmeden, seve seve dinlediğimiz Türk bestelerini temel alarak Batı'nın bilimi, tekniği ve çalgılarıyla Batı müziği gibi çoksesli eserler meydana getirmeliyiz, müziğimizi milletlerarası bir sanat haline getirmeliyiz, diyordum. Batı'ya müzik eğitimi için gönderdiğimiz gençlerden geri dönenlerin bu konuda çalışıp eserler vereceklerinden kuşku yok. İran Şahı gelince kendisine bir opera göstermek istedim. Bu gençler geceli gündüzlü çalışarak böyle bir operayı yazıp sahnelediler. Ne kadar da güzel olmuştu opera.

Bir ara radyoda Batı müziğinin de çalınmasını istemiştım. Halkımız onları da duysun, öğrensın diyordum. Hükümet hemen yasak etmiş radyoda kendi müziğimizin çalınmasını. Bu yasak üç ay sürdü. Çünkü halkımızın alıştığı müzikten tümüyle uzaklaştırılması olamazdı. Fakat insanlarımızın alışması için her iki müziğin çalınması gerekti.

Radyoda Türkçe ezan ve mevlit okutmamız da büyük heyecanlara neden olmuştu. Bazı İslam memleketlerindeki hocalar ayağa kalkmış, bir aletten ezan okunamaz, Kur'an okunamaz diye. Cahillik ve yobazlık!

Radyo deyince Ankara'da yaptırdığımız radyo binasını anımsadım. Binayı İtalyanların radyoları ile ünlü Markoni firmasına yaptırmıştık. Bina bitmek üzereymiş. Göstermek için beni götürdüler. Çok güzel olmuştu o bina. O sıkıntılarımız arasında onu, opera binasını yaptırmayı başarmıştık. Doğrusu ne kadar övünsek haklıydık. Her ne ise... Ben binayı gezerken "Peki burada kim habercilik yapacak? Hazırladınız mı öyle birini?" diye soruverdim. Herkes birbirine baktı. Kimsenin aklına gelmemişti bu. "Hemen Batı dilini bilen ve iyi konuşan bir bayan bulup eğitilmek üzere İngiltere'ye gönderin" dedim. Bir müddet sonra "Ne yaptınız?" diye sordum. Emel Gazimihal adında bir bayan göndermişler. Bu adı şimdi nasıl hatırlayıverdim bilmem! İşin ilginç yanı İngilizler gelenin bir kadın olduğunu bilmiyorlarmış. Güzel bir kadını, hem de çarşafsız olarak karşılarında görünce şaşırmışlar. Ayrıca o zamana kadar hiçbir radyo istasyonunda kadın haberci de yokmuş. Bayan Emel'i Türkçe konuşturmuş eğitimci, sonra da kendi kendine hüküm vermiş: "Türk dili kadınlar için daha uygunmuş, o yüzden sizi göndermişler" deyivermiş!.. Onların bile bir türlü aklı ermemiş, neden kadın gönderdiğimize. Halbuki kadınlarımızın her işi yapabileceğini kanıtlamaktı benim amacım. Evet, onlar da erkekler gibi her işi yapabilirler, yapmaya da başladılar bile.

Montreaux Antlaşması

Yatakta, Boğaz'ımızın mavi sularını ve o serin sularda yüzdüğümü düşünüyorum hep. Bu düşler arasında ne iyi oldu da onu Montreaux Antlaşması ile kendimize mal ettik diye seviniyorum. Lozan Antlaşması'na göre Boğazlarımız bütün milletlere açık olacak, her millet elini kolunu sallayarak Boğazlardan geçecekti. Biz asker bulunduramayacaktık. Savaş olmasa iyi de, ya savaş çıkarsa bu kez savaş gemileri de geçecek. Sözde Birleşmiş Milletler dünyada barışı sağlayacaktı. Ne gezer! Bu arada Japonya, Mançurya'ya; İtalya, Ha-

beşistan'a saldırıverdi. Kimse sesini çıkarmadı. Mussolini'nin akli fikri Kurtuluş Savaşı ile çıkmak zorunda kaldığı güney sahillerimizde. Ayrıca bizden zorla aldıkları 12 adayı da silahlandırdığını öğreniyorduk. Almanya da durmadan silahlanıyordu. Bunlar Avrupa'da çıkacak büyük bir savaşın habercileriydi. Bu yüzden Boğazların açık olması hiç doğru değildi. Bunu düşünerek hemen Lozan Antlaşması'nda Boğazların silahsızlanmasına karşı koyan devletlere, Avrupa'nın bu durumuna karşı Boğazları elimize alarak, gereğinde onları askerle savunacağımızı bildiren bir nota gönderttim. Bu, hepsi birbirinden korkan büyük devletlerin de işine geldi. Böylece eski antlaşma bozuldu ve Boğazlar istediğimiz gibi kullanacağımız bir alan, tam bizim ülkemiz oldu. Ne seviniyorum bunu yapabildiğimize. Bizi küçük gören büyük milletlere, kendi çıkarları hesabına da olsa sözümüzü tam zamanında dinletme olanağını bulmuştuk.

Hatay

O günleri düşündükçe nasıl yapabildim diye kendime şaşıyorum. Ankara'da 19 Mayıs Gençlik Bayramı'nı kutlarken bile büyük zorluk çekmiştim. Durumumu kimseye belli etmemeye çalıştım. Arkasından Mersin'e gidip şu Fransızlara bir gözdağı vermeyi aklıma koymuştum. Hatay ilini bize katmaktı bütün amacım. Ama önce onu Suriye'den ayırıp özerk yapmak gerekti. Yüzlerce yıl Osmanlı idaresinde olan Suriye, Fransızların eline geçivermişti. Fransızlara Hatay'ı özerk yapma fikrimi zor kabul ettirdim. Yalnız bir şart vardı, orada bir seçim yapılacak, eğer seçimde Türkler kazanırsa özerk olacak, diğerleri kazanırsa Suriye'ye katılacaktı. Seçimi izlemek üzere Türk ve Fransız askerleri bulunacaktı. Seçime Fransızların bir hile karıştırmasından korkuyordum. O yüzden Mersin'e gidip askerlerimize bir geçit resmi yaptırmaya karar vermiştim. Trene bindiğimde çok halsizdim. Bir hayli zayıflamıştım. Hiç iyi görünmüyordu bu hastalık. Ama aldırmadım. Mersin'de büyük bir ge-

çit resmi hazırlamışlardı. Tam 40 dakika sıcakta durup onları izledim. Arkamda bulunanlar kendilerine dayanmamı öneriyorlardı. Dayanır mıydım hiç? Ne olursa olsun ayakta duracak ve sevgili askerlerimi selamlayacaktım.

Mersin'de üç gün dinlendikten sonra bu kez Tarsus'taki geçit resminde yine askerlerimi ayakta izledim. Oradan Adana'nın Fransızlardan kurtuluşu törenine katıldım. Adanalılar düşman ayağından kurtuldukları için nasıl sevinçli, nasıl mutlulardı... Bu yüzden tören büyük bir coşku içinde yapıldı. Benim mutluluğum da onlardan aşağı değildi. Sonsuz güçlükler içinde başladığımız, başaracağımıza kimsenin inanmadığı savaşı kazanmış, kendi topraklarımızdan düşmanı uzaklaştırmıştık.

Adana'dan trene bindiğimde kendimi çok yorgun ve halsiz hissetmiştim. Ama kimseye durumumu belli etmemeye çalışıyordum. Adana'dan verilen ve yol boyunca yediğim o portakalların tadını hiç unutmayacağım. O kadar iyi gelmişti ki sıcak havada onlar.

Hatay'da seçimin bir an önce yapılmasını istiyordum; ölürsen kalır, diye korkuyordum. Bizim hariciyecilerimiz öyle bir iş başarmışlar ki, anlattıkları zaman onları çok takdir ettim. Yaptığımız anlaşmaya göre seçim için Fransızlar, Hatay'a bir miktar asker gönderecekti. Bu koşulu Fransa'da bir bakanın onaylaması gerekiyordu. Bizimkiler bunu bir an önce onaylatmak için hafta tatilinde olan bakanı, makamına getirterek emri onaylatmışlar. Fransa'da böyle bir şey asla olmazmış. Bunu duyunca ne kadar sevindim! Öyle ya, kendini beğenmiş Fransızlara sözümüzü geçirebilecek kadar güçlenmişiz diye gururlanıyordum. Hemen seçimler yapıldı. Türkler çoğunluğu aldı. Cumhurbaşkanı Türkiye'den gönderilen Tayfur Sökmen Suer oldu. Şimdi iş, onun "Biz Türkiye'ye katılıyoruz" demesine kaldı. Onun için de biraz beklemesi gerek. Bilmem göreceğim miyim o mutlu günü... Mersin ve Ankara'dan sonra doğru İstanbul'a, Florya'daki köşke geldim ama orada da duramadım. Gece Dolmabahçe Sarayı'na döndük. Huysuz çocuklara benzemiştim, ne yapayım, ra-

hatsızlığımdan bir yerde duramıyordum. Asıl fenası gece göğsüme bir sancı geldi ki, dayanılacak gibi değildi. Eh işte bu kalp hastalığı, bununla öleceğim, dedim. Fakat ölmedim. Doktorlar sancıyı ilaçlarla geçirdi. Yalnız asıl hastalığıma bir çare bulamayacaklarını biliyordum. Çünkü hastalığımın siroz, yani karaciğer kanseri olduğunu öğrendim. Kurtuluş yok bundan. Ta Fransa'dan bana doktor getirmeye kalkmışlar, bizim doktorlarımız yok mu, diye kızmıştım.

Bir bakıma hak veriyorum da getirmek istediklerine. İleride "Neden getirmedik?" diye dövünmek, suçlanmak istemiyorlar kuşkusuz. Hastalığımın nedenleri üzerinde konuşulanlar kulağıma geliyor. "İçkiden" diyenlere Fransız doktor, "Cezayir'den Fransa'ya aynı hastalığa tutulmuş içki içmeyen Müslümanlar geliyor" diye yanıt vermiş. Bizim doktorlardan biri de "Sıtma hastalığı geçirenlerde olur" dedi. Ben de az sıtma geçirmedi. Sebebi ne olursa olsun gelip beni buldu bu hastalık. Bazen isyan ediyorum, neden bu kadar çabuk sonum geliyor diye. Yapacağım daha birçok işim var. Ayrıca yaptığım reformların iyice yerleştiğini görmek istiyorum. Ama artık her şey bitiyor; günlerim değil, belki saatlerim sayılı. Şu çok kısa ömrüm ne sıkıntılar, ne üzüntüler, ne didişmelerle geçti. En güvendiğim arkadaşlarım arkamdan vurmaya çalıştılar.⁴ Düşünüyorum da onların verdiği acı bu hastalığımın verdiği acıdan hiç de az değildi. Tam biraz rahatlayacağım zaman da böyle hasta oldum. Boyun eğmekten, kabul etmekten başka ne yapabilirim ki...

Particilik

Kendimi yalnız bulur bulmaz düşünmeye başlıyorum. İşin garip yanı, düşünebildiğime bile seviniyorum. Çünkü ağrılarım, sıkıntılarımdan çoğaldı mı onu bile beceremiyorum. Meğer insan ne umulmadık şeylere sevinebiliyormuş...

4 *Nutuk* TTK baskısı, c.II, s.1137'den başlayarak s.1185'e kadar bu konuda bilgi var. Ayrıca İzmir suikastında da en yakın silah arkadaşları rol almıştı.

Yaşadığım sürece ülkeme partili bir demokrasi getirmeyi ne kadar istedim. İlk olarak Cumhuriyet Halk Partisi'ni kurmuş, başkanı da kendim olmuştum. Bu partinin programını altı ok olarak gösterdim. Birincisi milliyetçilikti. Her şey, önce Türk milleti içindi. Sonra sırasıyla oklar, cumhuriyetçilik, laiklik, halkçılık, devletçilik, inkılapçılık ülkülerini simgeliyordu. Arkamdan "O bir diktatördü" dedirtmek istemiyordum. Aslında ben diktatör değilim. İnsanlarımızı yapacaklarımızı anlatarak, açıklayarak, onların hiç olmazsa büyük bir kısmının onayını aldıktan sonra yaptık. Hiç tepeden inme, zorla yaptırmadım.

Hatırlıyorum şimdi, bir delikanlı bana, "Size diktatör diyorlar, öyle misiniz?" diye sormuştu. Ben de "Çocuğum öyle olsaydım sorabilir miydin bu soruyu?" diye yanıtlamıştım. Ne benim her dediğimin düşünülmeden, tartışmadan kabul edilmesini isterim, ne de bana önerileni aklım yatmadan onaylarım. Ne kadar şaşırmıştım, Cumhuriyet'in ilanından bir yıl sonra en iyi arkadaş bildiklerim haberim olmadan bana karşı parti kurmaya kalkmışlardı. Adı da Terakkiperver (ilerici) Cumhuriyet Partisi. Sanki benim kurduğum parti ilerici değilmiş gibi.

Yine de doğal karşıladım. Onların etrafına bana karşı olanlar toplanıverdi. Bunların başında ordudaki kumandanlıklarından ayrılmak zorunda kalan küskünler, meşrutiyetçiler (meclis ile birlikte bir padişahın olmasını isteyenler), eski İttihat ve Terakki Fırkası yanlıları ve de inkılaplarımıza karşı olanlar vardı. Din yoluyla devletin yönetim gücünü ele geçirmek isteyenler ilkeleri arasına "Fırka reisi düşüncelere ve inançlara saygı duyar" sözlerini eklemişlerdi. Halbuki daha asıl istediğimiz inkılaplara başlamamıştık bile. Tasarladığım çok iş vardı yapacağımız. İşin ilginç yanı, birçok gazetede yazarlar onların düdüğünü çalmaya başlayıvermişti. Partiyeye koydukları ad ile ortaya atılan karşı koyma konuları, tümüyle Cumhuriyet'e karşı idi.⁵

5 *Nutuk*, TTK baskısı c.II, s.1185.

Parti programında beni yönetimden atmak için, cumhurbaşkanı olan kimsenin mebusluktan çıkarılacağı maddesi konulmuştu. Tam bu sıralarda da Musul'u bize bırakmamak için İngilizler Doğu'daki halkı bölücülüğe kışkırtıyorlardı. Bir taraftan dinciler, bir taraftan bölücüler bundan yararlanmaya kalktılar ve o sırada Elazığ'ın bir kazasından Nakşibendi tarikatının başı Şeyh Sait ayaklanması oldu. Adam halkı "Din elden gidiyor, şeriat elden gidiyor" diye ayaklandırmıştı. Buna neden de, halifeliliğin kaldırılması idi.

Ama asıl neden İngilizlerin, devletimizi bölmek, Sevr Antlaşması'nda alamadıklarının acısını çıkarmaktı. Neyse ordumuz büyük fedakârlıkla bu ayaklanmayı bastırdı ve hükümetimiz din sömürsünü siyasete alet ettiği gerekçesiyle partiyi kapattı. İstanbul'da da isyancıları körükler şekilde yazılar yazıyordu gazeteciler. Onun üzerine bir kanun çıkararak onların sesini kesmeye mecbur olduk. Hakkımızda yanlış ve kışkırtıcı yazılar yazan gazetecileri Anadolu'ya sürgün olarak gönderttim, ama ne sürgün!.. Oranın idarecilerine bu gazetecilere iyi bakmalarını, onlara oralandaki durumu göstermelerini bildirttim. O yazıları yazanlar İstanbul'dan çıkmamış, Anadolu'yu hiç görmemişlerdi. Oralardan ayrıldıkları zaman yazılarında ne kadar haksız olduklarını anlamış oldular ve bunu ağızları ve kalemeleriyle anlattılar.⁶ Eğer onları hapse attırsaydık karşımıza daha büyük düşmanlar olarak çıkacaklardı.

Her şeye rağmen yeniden bir parti kurulmasını istedim. Hiç olmazsa gözümün önünde halkımıza particiliğin kurallarını öğretirim diyordum. Serbest Cumhuriyet Fırkası adını verdiğimiz ve kendi paramla kurdurduğumuz bu parti de ne yazık ki tutmadı. Parti deyince birbirine düşman iki sınıf yaratmaya kalktılar ve en başta yaptığımız bütün reformları kaldırmayı amaçladılar. Yine dini ön plana koydular. Halbuki kimse dininden alıkonmak istenmemişti ki. Camiler açıldı, ezanlar gürül gürül okunuyordu. Ülke düşman

6 *Nutuk*, TTK baskısı c.II, s.1185 ve Lord Kinross, *Atatürk Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, s.471.

ayağı altında kalsaydı, görürlerdi o zaman dinlerinin ne hale geldiğini. Bunu düşünen kim?.. Partiyi en iyi niyetle kuran Fethi Okyar, baktı ki partiyi kötü niyetli kimseler kullanmaya kalkıyor, onların eline bırakmamak için kapatıverdi. İlk kurulan partinin arkasından Şeyh Sait ayaklanması olduğu gibi bu ikinci partinin arkasından da Menemen'de Kubilay olayını çıkarttılar. Ne kadar üzülmüştüm o zavallı gencimize. Sözde dindar görünenler, hiçbir acıma hissi olmadan onun boğazını kıtır kıtır keserek başını bir yeşil bayrağın üstüne takıp dolaştırmışlar. Olayın elebaşısı yine bir Nakşibendi şeyhi ve etrafında müritleri. Böyle din mi olur? Dinlerin insanları birleştirmesi, barış içinde yaşatması gerek, değil mi? Ama dini kendi çıkarları için kullananların gözleri bir şey görmüyor. Askerler yetişip onlara, teslim olun diyerek kuru sıkı silah atmışlar. Bundan cesaret alan bu yobazlar, bize kurşun işlemez, biz Allah'ın sevgili kuluyuz diye askerlerin üzerine doğru yürüyünce, onlar da hakiki kurşunu alıvermişler. Vuruldukları zaman halk da anlamış onların ne düzenbaz olduğunu.

Particilik, devletin kurulu düzeni bozması, yeni bir düzen kurması ve halkı birbirine düşürmesi değil, kurulu düzeni en iyi şekilde yürütmesi demektir. Ayrıca particilik yapanların dürüst ve ahlaklı olmaları, oy alacağız diye yalan dolan söylememeleri gerek. Onlar halka örnek olacak. Bunları milletimiz, daha doğrusu önce particilik yapmaya kalkanlar, kolay kolay öğrenebilecek mi? Halbuki devletimizin bir ülküde, bir amaçta birleşen insanlara ihtiyacı var. O da milletimizin çağdaş ve barışçı olmasıdır. Etrafımız dost yapmaya çalıştığımız düşmanlarla çevrili. Fırsat bulduklarında bize sırt çevirecekleri kuşkusuz. Bize bizden başkası dost olmaz. Bunu herkesin anlaması, bilmesi gerekli. Particilik demokrasi demek. Demokrasi de insanların başkalarının özgürlük sınırına girmeden düşüncelerinde, davranışlarında özgür olması, halkın devlet idaresini kontrol edebilmesi, devlet kurallarından ayrılan hükümetlere, şahıslara, kurumlara, gazetelere mektuplar yazarak, telgraflar çekerek

görevlerini hatırlatması gerek. Demokrasi rejiminde kişisel çıkarlar değil, halk ve ülke çıkarları egemendir. Özgürlüksüz demokrasi olmayacağı gibi, demokrasi olmadan da özgürlük olamaz. Sınırsız özgürlük anarşinin başmimarıdır. Özgürlük kişilerin ve toplumların gelişmelerine öncülük ettiği sürece yararlıdır. Memleketi idare edenlerin amacı da gün kazanmak değil, milleti barış ve mutluluğa götürececek yolları bulup ona göre davranmak olmalıdır.

Halkımız kul olmaya, hatta köle gibi yaşamaya alışmış, "Devletten ne gelirse gelsin, devlet haklıdır" demiş. Böyle bir düşünceden insanları kurtarmak için çağdaş ve çok yaygın bir eğitim gerek. Bu da kuşkusuz kısa sürede olacak iş değil. Bir Fransız: "Bir milleti uygar yapmak için önce büyükanneleri uygarlaştırmalı" demiş. Uygar olmadan, akıl ve mantıktan ve bilimden yoksun olarak demokrasi ve ona bağlı özgürlük rejimi uygulandığında toplumlar sarsıntı geçirirler. Onun için önce tabanı bu konuda eğitmek, hazırlamak, olgunlaştırmak ve belirli bir noktaya getirmek şarttır. Bunu siyasi partiler, politikacılar yapacaktır. Onlara da bilim ve fikir adamları yardımcı olacaktır. Buna göre uygarlaşmamız için üç kuşak gerek. Fakat milleti-miz akıllı ve zekidir, o kadar beklemeyecektir kanımca.

Kuşkusuz çok geçmeden başka partiler kurulacak. Bunu bildiğim için yeni yaptırdığımız meclis binasına partilerin toplanması için salonlar yaptırdım. Planı yapanlar bunu hiç düşünmemişti.

Bütün istediğim Cumhuriyet Halk Partisi'nin sürmesi. Onu yıpratıp yıkan olursa kuşkusuz benim ideallerimi, partinin amaçlarını anlamayan, anlayamayan, anlamak istemeyen biri olacaktır. Bunu düşünmek bile çok acı geldi şimdi bana. Çektiğim acılar kadar acı!

Kubilay vahşeti bana başka bir vahşeti hatırlattı. Ne günlerdi o günler! Biz bir taraftan düşmanları ülkeden atmak için çalışırken, padişah ve şeyhülislam, bizi vatan haini ilan edip idamımıza hüküm vermişti. Bu yüzden de onlara kanan birçok kişi etraflarına zavallı halkımızdan bir kısmını alarak yer yer isyanlar çıkarmaya başlamıştı. İsyarla beraber, isyancılar bulundukları yerin halkına birçok iş-

kenceler yapıyor, mallarına el koyuyorlardı. 21 yerde isyan çıkmıştı.⁷ Birini bastırırken bir başkası başgösteriyordu. Biz ise düşmanla savaştığımız askerin eline silah, üstüne başına giyecek bulmaya çalışıyorduk. Bunları üreten birkaç fabrika da düşmanların elindeydi. Bir de içerdeki kandırılmış zavallılarla uğraşmak, ne acıydı.

Bolu'daki isyancıların, Kafkasya'daki savaştan Bolu'ya henüz gelmiş bir genç subayımıza yaptıklarını aktardıkları zamanki üzüntümü hiç unutmamışım. Zavallının ayaklarına ip bağlayıp sokaklarda döverek, vurarak sürüklemişler ve bıçakla vücudunu delik deşik ederek belediye avlusuna atıvermişler. Zavallı adam bu kadar eziyetle ölmemiş. Bir doktorun eşi pencereden görmüş adamın kımıldadığını. Hemen kocasına haber vermiş. Sabahın erken saati olduğundan sokaklarda kimse yokmuş. Doktor genci hemen alıp hastaneye götürmüş. Bunu duyan isyancılar gelip adamı hastaneden de almışlar. Bu kez boğazına ip bağlayarak yine sokağa götürmüşler ve sürükleyerek öldürmüşler zavallıyı.

Ne vahşet! İnsanlar nasıl böyle acımasız olabiliyorlar, kendi milleti ve dindaşını bile gözleri görmüyor. Bu isyanlar düşmanların ekmeğine yağ sürüyor, bizim bir araya getirmeye çalıştığımız Sevr Antlaşması'yla dağılmış ordumuzu bölme amacı taşıyorlardı. İşte, bir taraftan içimizdeki bu insanlarla, bir taraftan yurdumuzu elimizden alan düşmanlarla uğraşıyorduk. Devleti idare eden saray ve meclisin bulunduğu İstanbul işgal devletlerinin elinde. Görüyorlardı onların halkımıza neler yaptıklarını!.. Öyle olduğu halde vatani kurtarmaya çalışan bizlerle bir olacakları yerde, bizi çökertmek için ellerinden geleni geri koymuyorlardı... O günleri görmeyen, yaşamayan asla onları gözlerinde canlandıramaz, hatta inanamaz. Elde ettiğimiz bu topraklar ne büyük özverilerle alındı, ne çok cana mal oldu!.. Bunu anlamayanlar, unutanlar, unutturanlar vatan hainidir bence.

7 Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, İstanbul, s.271'de 36 yerde isyan olduğu yazılıyor.

Tren yolculuğu

Nereden aklıma geldi şimdi, bilmem... Doğu'ya doğru yaptırma-ya başladığımız tren yolunun Malatya'ya ulaştığını duyunca hemen binip oraya kadar gitmek istemiştım. Her yapılan yeni şeye bir çocuk gibi seviniyordum. Bunda da öyle oldum. Trenin ilk yolculuğu idi, o yüzden herhalde benim pek gitmemi istemiyor görünüyordu etrafımdakiler. Aldırmadım ve trene bindik. Ne çok hoşuma gitmiş, ne keyiflenmişim...

Sanki ben icat etmişim treni!.. Tam bir tünelin içine girmiştik ki, tren geri geri gitmeye başlamasın mı? Ne olduğunu anlamıyorduk. Yanımdakilerde bir telaş başladı. Bana "Atlayın, atlayalım!" diyorlardı. Ben aldırmadım. Nasıl atlamaya kalkardım? İçeride o kadar insan vardı, ben atlayınca hepsi birden atlamaya çalışacaklardı, korku ve telaştan ölen kalan olurdu. Ne olursa olsun hiç istifimi bozmadan oturdum. Hiç aldırımıyormuş gibi duruyordum, ama yüreğim, hiç de öyle değildi. Ne de olsa bir tehlike anında can korkusu oluyor insanda. Biraz gittikten sonra tren yavaşlamaya ve ileri doğru gitmeye başladı. Tabii hepimizde bir rahatlama oldu. Atlamamakla birçok kimseyi olası bir kazadan korumuştum. Geri gitmenin nedenini öğrenince bir hayli üzüldüm. Makinist deneyimsiz olduğundan tam tünele girerken lokomotifin ocağına kömür atmış. Tünele girince kömürün dumanları makinisti kendinden geçirtmiş. Temiz havaya çıkınca kendine gelmiş ve kumandayı ele alarak düzeltilmiş. Eğer adamcağız ayılmasaydı, herhalde büyük bir kaza olacaktı.

Bu olayla birlikte bir başka olay geldi aklıma. Birgün arabalarla Florya'dan gelirken trenin durmakta olduğunu gördüm. "Hemen binelim" dedim ve bindik. Kimsenin haberi yok bindiğimizden. Kondüktör geldi bilet vermeye, adamcağız bizi görünce şaşırdı. Bilet vermeden gitmeye kalkınca, "Neden bu baylara bilet vermiyorsun?" diye sordum. "Biliyorum onlar milletvekili, bilet almazlar" dedi adam.

Şaşırmıştım. Kendilerine döndüm ve "Bu halkçılık mı sizce?" dedim. Milletvekili olan neden vermeyecekti yol parasını? Herkese

her şeyi benim söylemem gerekir mi? Milletin hakkını yemeye hakları olup olmadığını kendileri düşünmeli.

Neler geliyor aklıma? Şu saatte biraz rahatladım gibi. Seviniyorum buna, ama çok sürmez, hemen gelir sancılar ve sıkıntılar. Ne yaparsın, iyi oluncaya kadar çekilecek bunlar.

Odamin sarı yıldızlarla süslenmiş mavi boyalı duvarları, bana gökyüzünü hatırlattı şimdi. Ama gök mavi görüldüğü zaman gündüz olur, o zaman yıldızlar görünmez. Yıldızlar çıktığında da gök mavi olmaz. Öyleyse yanlış yorumluyorum onu. Buna göre gündüzün masmavi göğünü, gecenin pırıl pırıl parıldayan yıldızlarını özledim demektir. Kaç zamandır göremiyorum onları. Halbuki, normal yaşamımızda bunların böyle önemli olacağını hiç mi hiç düşünemeyiz.

Kıyafet

Ne idi o Trablusgarp'tan dönüşte uğradığım Sicilya'da başıma gelenler?.. Ne kahrolmuş, ne üzölmüştüüm o zaman!

Araba ile şehri gezmeye çıkmıştım. Başımdaki fesi gören çocuklar "Turka, Turka!" diyerek ellerine geçeni bana doğru atmaya başlamışlardı. Arabadan atlayıp hepsini pataklamak gelmişti içimden. Ama neye yarardı? Başımda fes olmasa kimse sataşmayacaktı bana.

Bir de bir askerî gösteri için bir arkadaşla Fransa'ya giderken istasyonlarda pencereden bakamaz olmuştuk. Başımızdaki fesleri görenler yüzlerini ekşitip bir şeyler söyleyerek bize tükürük atıyorlardı. İlk kez Batı Avrupa'ya gidiyordum ve bir yabancı ülkenin askerlik manevralarını görecektim. Henüz genç bir subaydım. Oraya giderken Avrupalı gibi giyineyim de kimse gülmesin bana demiş, üzerime, sınırı geçtikten sonra giymek üzere Selanik'ten koyu yeşil bir takım elbise ile başıma şapkaya benzer bir başlık giymiştim. Arkadaşım başımdaki fesi çıkarmadı, çünkü bunu Türklere olan saygınlığın bir sembolü olarak görüyordu. Ama Belgrad'da trenin penceresinden bakarken satıcılar onu fesli görünce "Turkos, tüh, tüh!" diye bize tü-

Kütahya gezisinde trende kendisine sunulan dilekçeleri incelerken (24 Ocak 1933).

kürük atarak bağırmaya başlamasınlar mı? Zor kaçmışım pencereden. Ben değiştirdiğim kıyafetimi çok uygun buluyordum. Fakat Paris'te elçi olan Fethi Okyar beni görünce gülerek "Bu ne kıyafet?" demez mi? Ne üzölmüş, ne küçölmüş hissetmişim kendimi. Hemen oraya uygun kıyafetler olarak gülünç olmaktan kurtulmuşum.

Yalnız manevralarda asker elbisesi giymiştik, başlarımızda kalpak vardı. Manevra eleştirilerinde Fransızların bizi adam yerine koymadıklarını fark ettim. Çok canım sıkılıyordu bu duruma. Bir gün harita başında ertesi gün yapılacak manevraların planları hazırlanırken büyük bir cesaretle onlara, değişik bir plan önerdim.

Aldırmadılar, hatta küçük görerek alay ettiler benimle. Fakat ertesi gün yapılan manevrada benim haklı olduğum meydana çıktı. Yüksek rütbeli bir subay yanıma gelerek, "Sizin görüşünüz doğruymuş, ama siz başınızdakini giydiğiniz sürece kimse sizin görüşlerinize değer vermeyecektir" deyince yine yıkılmışım. İstanbul'a döndüğüm zaman da sokaklardaki çeşitli kıyafetlere şaşıp kalmışım.

Selanik'te de Türkler kıyafeti ile ayrılıyordu, ama İstanbul bambaşkaıdı. Türk erkeklerinin kıyafeti binbir türlü denecek kadar değişikti. Erkeklerin başlarındaki külahlar, fesler, takkeler, çeşitli renkli sarıklar, ait oldukları tarikatlara göre değişiyormuş. Giyimler de öyle tarikata, ayrıca tarikatın içindeki konuma göreymiş. Papazlar, hahamlar, rahibeler de kocaman şapkalar, cübbelerle geziyorlardı. Bizim hoca diye kendini tanıtmaya çalışanlar da büyük sarıklar, cübbeler ve şalvarlarla dolaşıyorlardı. Bir de Rumeli, Karadeniz, Orta Anadolu, Doğu Anadolu giysileri vardı. Herkes grup gruptu, sanki bu insanlar bir millet değildi. Bir tarafta açık saçık Hristiyan kadınları, bir tarafta kara çarşafıar içinde, yüzleri gözleri kapalı Türk kadınları. Aslında Türk kadınlarının sokaklarda dolaşması, dükkânlara girip oturmaları, sokakta birkaç kadının bir arada konuşması yasaktı. Bunlara uymayan kadınlar hakkında zaptiyeler tarafından verilen cezalar ile adları sanları yazılı raporlar zaptiye nazırına (polis bakanına) verilmeliydi. Haksızlık değil miydi kadınla-

Şapka Devrimi sırasında Ulus'ta şapkalı karşılama (1 Eylül 1925).

rımızın bu durumda olması? Onlar insan değil miydi? Neden onlar da yabancı kadınlar gibi rahat rahat dolaşmasınlardı? Neden bizim insanımız da bir kıyafette olmasındı? İşte bütün bu gözlemlerden bizim de Batı insanı gibi giyinmemizin ve giyinişimize göre "pis Türkler" dedirtmememizin gerekli olduğuna inandım.

Önce başımızdan başlayacak, fesi ve diğer çeşitli başlıkları atacak, Batılılardan bizi ayırmayacak olan şapka veya kasket giyecektik. Halkımız bunu hemen kabul etti. Daha sonra bir kıyafet kanunu çıkartarak bütün Hıristiyan, Musevi ve İslam din adamlarının din kıyafetlerini ancak görev yerlerinde giymeleri sağlandı. Sokaklarımızda erkeklerimiz pantolon ceket giyerek "Sen şusun, sen bu değilsin" gibi ayrılmalara uğramadan gzmeye başladılar. Kadınlarımıza da "Başınızı, yüzünüzü ne olur açın da siz de gün yüzü görün, insanlığınızı anlayın. Siz ne esirsiniz, ne köle! Neden istediğiniz gibi rahat gzmeyeksiniz?" dedik. Kadınlarımızın çoğu, özellikle gençler bunu büyük bir nimet olarak kabul etti ve kendileri kara çarşaflarını atıverdiler üzerlerinden. Ne idi o, 12 yaşında çocuğa çarşaf giydirilir, yüzleri örtülürdü zavallıların. Yazık değil miydi o çocuklara? Kadınlarımız başlarını açsın, okusun, çalışsın, geçimini sağlasın, kimseye muhtaç olmasın istedik. Fena mı oldu? Kızlarımız okumak için bütün gayretleriyle çalışıyor, elde ettikleri hakkın tadını çıkarıyorlar. Bütün isteğim kendilerine verilen bu hakkı, yobazlara vermeye kalkmasınlar! İleride daha uygar kanunlarla erkeklerle aynı hakka sahip olsunlar⁸

Milletvekilliği

Aklıma hep iyi şeyler gelsin istiyorum ama bazen olmuyor işte. Şimdi durup dururken 1922'de milletvekili olma kanununu hazırla-

⁸ Prof. Afetinan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara, s.170; Ferit İlsever, *Cumhuriyet Devrimi Kanunları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997.

yanları hatırladım. Neler yazmışlardı kanuna beni aralarından at-sınlar diye!.. Oysa ki, oraya benim sayemde gelip milletvekili ol-muştu onlar. Yurdumuzdan düşmanları henüz kovmuş, daha tam bir hükümet bile kuramamıştık. Verilen önergeyi meclis başkanı ben-den saklamak istedi, hemen encümene havale etti. Sözde başkan da benim yakın arkadaşım. Durum biraz kulağıma çalınmıştı da, he-men "Nedir o, göreyim" dedim.

Önergeyi vermeye mecbur oldu başkan. Hazırlanan kanuna gö-re, milletvekili olmam için şimdiki sınırlar içinde doğmam ve beş yıl süre ile aynı yerde oturmam gerekecekti. Bak hele! Kanunda kuşkusuz benim adım yoktu ama beni hedef aldıkları açıktı. Hepsi biliyordu ki, doğduğum yer olan Selanik elimde olmayan nedenler-den dolayı sınırlarımızın dışında kalmıştı. Ben de savaştan savaşa koştuktan bir yerde beş yıl oturamamıştım. Bunu okuyunca ne ka-dar üzülmiştim. Şimdi de aklıma gelince aynı üzüntüyü duyuyo-rum. Bu kadar nankörlük olur muydu? İçimden bir ses "Her şeyi, hepsini olduğu gibi bırak, çekil git!" dedi. Fakat başka bir ses de "Bugüne kadar vatanın için gözünü kırpmadan savaşlara girdin, yaptığın planların hepsinde başarılı oldun. Şimdi başıbozuk birkaç milletvekili için mi vatanını bu beceriksiz, ve o kadar da haris olan ellere bırakacaksın! Daha yapacağın çok iş var. Ülkeni çağdaşlaştırmak gerek, dışını sık ve onlara yaptıkları hatayı anlat ki, akılları başlarına gelsin!" dedi. Ben de bu ikinci sese uyarak, mecliste kal-kıp onlara nasıl doğduğum şehrin düşman eline geçtiğini, nasıl sa-vaşmak için bir sınırdan bir sınıra gittiğimi açıkladım. Ayrıca "Ben olmasaydım sizin seçim bölgeniz de şimdi düşman elinde buluna-caktı" dedim. Konuşurken çok heyecanlanmıştım, fakat hislerimi belli etmemeye gayret ediyordum. Hepsi bunları biliyordu kuşku-suz. Ama yineleyerek, yaptıkları hatayı yüzlerine vurmaktı ama-cım. Sonunda bu kanun onaylanmadı. Gazeteler bu olayı yazınca bütün ülkeden meclise protesto telgrafları yağdı. Seçim bölgeleri, önergeyi veren milletvekillerini, milletvekilliklerinden attıklarını

bildirdiler. Başta olaya ne kadar üzüldüysem, bunlarla da o kadar mutlu oldum. Birkaç kıskanç ve çıkarıcının dışında halkımız beni anlıyor ve seviyordu. Benim için önemli olan da o idi. Acısı tatlısıyla ne günlerdi, o günler!

Anne

şimdi annemin sıcacık, pamuk gibi ellerini alnımda hissetmek istiyorum. Sanki öyle olsa bu yataktan kalkıverecekmişim gibi geliyor. Fakat o beni bu halde görseydi kim bilir nasıl kahrolurdu! Zavallı kadın benim yüzümden az çekmedi! Babamın ölümü beni pek yıkmıştı. Onu hem çok seviyor, hem de çok sayıyordum. Daha çocukluğumda onun ne kadar aydın olduğunu, beni mahalle mektebinden alıp şemsi Efendi'nin mektebine verdiği zaman anlamıştım. Okula başlayacağım zaman annem benim mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Orada Kur'an okumayı, dini öğrenecek; bir din bilgini olacaktım. Böylece askere gitmekten kurtulacaktım. Onun bütün korkusu askere gidip bir daha gelemememdi. Babam ise hiç istemiyordu o okula girmemi.

Nihayet babam bir çözüm yolu buldu. Önce annemin isteğini yerine getirdi. Bana yeni dikilen beyaz bir mintan giydirdiler. Belime koca bir kuşak bağlandı. Başımda sırma işlemeli bir başlık ve elimde cüz torbası vardı. Hoca efendi yanında okul çocuklarıyla evimizin kapısına geldi. Yapılan bir duadan sonra annemin, babamın ve hocanın ellerini öptüm. Sonra alay halinde şehrin sokaklarından geçerek cami yanındaki okula gittik. Daha o zaman hepsi yeni yapılmış olmasına rağmen kıyafetimden hiç hoşlanmamıştım. Bu okulda çocuklar ve hoca yerde oturuyorlardı. Hocanın yanında uzun değnekler vardı. Yaramazlık edene uzaktan o sopalarla vururdu hoca. Bir de falaka vardı orada. Hoca çocuğu yere yatırırđı, gelip ayağını bağlarlardı; hoca da çocuğun tabanlarına alabildiğine vururdu.

Derslerde hep bir ağızdan elif üstün e, be üstün be şeklinde ne olduğunu anlamadığımız sözler söyledik. Yerde bağdaş kurup

Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım.

oturmak, diz üstünde yazmak hiç hoşuma gitmemişti. Görmüştüm yabancıların okullarında sıralarda oturduklarını.

Birgün ayağa kalktım. Hoca "Otur!" deyince "Dizlerim ağrıyor, oturamam" dedim. "Sen bana karşı mı geliyorsun?" diye çıkışıp sopayı eline alınca bütün çocuklar ayağa kalkıverdiler. Hoca şaşır-mıştı. Baktı olmayacak yumuşak sözlerle bizi yatıştırdı.⁹

Ben de az gururlu değildim.¹⁰ Mahalle çocuklarının oyunlarına katılmazdım. Bir kere beni birdirbir oyununa sokmak istemişlerdi. "Ben eğilmem, ayaktaiken üzerimden atlayabilirseniz katılırım" demiştim. Bereket babam o mektepte beni fazla bırakmadı, oradan alıp Şemsi Efendi okuluna verdiği zaman ne kadar mutlu olmuştum. O zaman babama kalbimden pek çok teşekkür etmiştim. O ölünce dünyam yıkıldı. Annemin dünyasının daha fazla yıkılmış olduğunu çok sonra anlayabildim. Babam ölünce annem nasıl geçinecekti? Babamdan elinde avucunda kalanlar bitince dayımın yanına, çiftli-ğe gittik. Orada ufak tefek işlere yardım ediyor, hayvanları güdü-yordum; ama yine de başıboş sayılırdım. Okuyamıyordum. Halbu-ki ben okumak, büyük adam olmak istiyordum. Ancak daha sonra-ları insanın yalnız okumakla büyük adam olamayacağını anladım ya! Beni çiftliğe yakın bir papaz mektebine verdiler. O da bizim ma-halle mektebinden pek farklı değildi, üstelik Rumca okutuluyordu. Hiç beğenmedim. O zaman zavallı anneciğim Selanik'e dönmek zo-runda kaldı. Yeniden beni okula verdi. Fakat nasıl geçinecekti para-sız? Kadınların çalışıp kendi kazancını sağlama olanağı da yoktu. Ne kadar becerikli ve bilgili olursa olsun bir kadının çalışması ola-naksızdı. Üstelik çok genç ve güzeldi de annem. O yüzden evlen-mek zorunda kaldı. İşte o zaman çok üzülmüş, çok kızmıştım anne-me. "Nasıl olur babamın yerine bir başka adam gelir" diyordum.

9 İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Atatürk, Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973, s.9.

10 Agy, s.24 (çocukluğundan beri Atatürk'ün en çok göze çarpan özelliği gurur benliğidir).

Aslında onun da sevmeye sevilmeye ihtiyacı vardı. Geride kalan babam olsaydı, sanki evlenmeyecek miydi? Çok sonradan ona ne kadar haksızlık ettiğimi anladım. Fakat iş işt en geçmişti.

Zavallı annem ise, hep benim üzüntülerimle hayatını geçirdi. Hele padişah tarafından önce hapse atıldığım, sonra da sürgün olarak Suriye'ye gönderildiğimde kahrolmuşt u.

Kurmay yüzbaşı idim. Ülkemin gittikçe çıkmaza girdiğini görüyordum. Her tarafımızı düşmanlar sarmıştı. Padişah ve saray kendi keyfindeydi. O zaman arkadaşlarla toplanıyor, ülkemizi bu durumdan kurtarmak için ne yapabileceğimizi konuşuyorduk. Hemen aramıza sokulan bir hafiye, padişaha bu toplantılarımızla ilgili bilgi vermiş. Bu toplantıları benim düzenlediğim anlaşılmış; bir gece yaka paça beni zindana attılar. O zaman anneciğim Selanik'teydi, aylarca süren bu zindan yaşamımdan ona haber vermemiştim. Fakat o nasılsa haber almış ve hemen İstanbul'a gelmiş. Beni büyük zorluklarla arayıp buldu. Elde ettiğimiz bu kavuşma fırsatı ne yazık ki, gözyaşları arasında çok kısa sürdü. Tam ben Suriye'ye gitmek üzere vapura bindiğim zaman onu rıhtımda ağlarken görüverdim. Daha önce yetişememiş zavallı. Onu öyle görünce içim parça parça oldu. Ayrılırken ona sarılmayı, onun o pamuk gibi ellerini öpmeyi ne kadar istemiştim. Ama vapurdan inemedim. Diğer taraftan onu orada görmem bana büyük bir güç verdi. Arkamda benim için candan üzülen ve benim yolumu bekleyen biri vardı. Öyle ise "Ne olursa olsun bütün zorluklara katlanabileceğim ve sonunda vatanıma yararlı olarak ona döneceğim" diyordum.

Annem yaşamımda vatanımdan sonra, uğruna canımı verebileceğim tek varlıktı. Hep onu mutlu etmek isterken, benim yüzümden yine onu üzecek, ağlatacak bir olay çıkıveriyordu. İşgal kuvvetleri, devamlı olarak evine baskınlar yapıp aramışlar. Her seferinde kim bilir ne kadar heyecan çekmiştir annem.

Trablusgarp'a giderken Mısır çöllerinde at üzerinde karşılaştığımız kum fırtınasından bir gözüm fena halde hastalanmıştı. Gözüümü

kaybedeceğim diye çok korkmuştum. Bereket yapılan tedavi ile geçirdim hastalığı. Bu nasılsa annemin kulağına gitmiş. Başlamış ağlamaya ve arkadaşlarıma "Beni onun yanına götürün" diye yalvarmaya. Ben de o zaman Halep'e gelmişim. Arkadaşlar dayanamamış onun durumuna, alıp getirdiler trenle Halep'e. Beni görür görmez ilk işi gözyaşları içinde, gözlerime iyice bakmak oldu. "Anne-ciğim bak bir şey yok gözlerimde, seni ve yanımızdakileri görüyorum" dememe aldırmandan hıçkırıklarla ağlayarak bir sarılıyor, bir gözlerimi inceliyordu. Görmemde bir bozukluğun olmadığını iyice anlayınca bu kez de sevinçten ağlamaya başladı. Bana ağlamaktan nerdeyse onun gözleri görmez olmuştu...

Samsun'a gitmek üzere yola çıkarken de ne kadar ağlamış arkamdan. Evden ayrılmadan önce bütün gayretiyle beni üzmemek, beni yüreklendirmek için ağlamamaya çalıştığını yüzünden anlıyordum. Ne gündü o gün!.. Tam evden ayrılmak üzereyken bir arkadaşım gelerek anneme duyurmadan bana "Duyduğuma göre ya seni götürecek vapurun yola çıkmasına izin verilmeyecek ya da vapur yolda batırılacakmış" dedi. Beynimden vurulmuşa dönmüştüm. Ne yapacaktım, düşünmeye bile vaktim yoktu. Artık düşmanlarımla elinde sayılırdım, beni öldüremezlerdi ama, zindana atar veya sürgüne gönderebilirlerdi.

Bir anda karar verdim, ne olursa olsun gidecektim, düşmanın eline geçmektense denizde ölmem daha iyiydi. Ne var ki, padişah da, İngilizler de benden korkuyordu.

İngilizler, padişaha Samsun ve dolaylarında Türklerin Rumlara fena davrandıklarından yakınmış. Halbuki ben bunların aksini duyuyordum. Rumlar Türklere yapmadıklarını bırakmıyorlarmış. Oraya Türkleri adam etmek için birinin gönderilmesini istemiş İngilizler. Bizim hükümet de, İstanbul'da devamlı eleştiriler yaptığım için, benden kurtulmak istiyormuş. Bu fırsat bilinmiş ve benim müfettiş olarak oraya gönderilmeme karar verilmiş. Haberi öğrendiğim zaman çok sevinmişim. Çünkü her ne olursa olsun Anadolu'ya

gidecektim. Böyle bir görevle gitmem benim için bulunmaz bir fırsattı. Beni anlayanlara, bu görevi oldukça kapsamlı göstermelerini sağlattırdım. Yola çıkabilmemiz için İngilizlerden vize alınması gerekmiş. O da yola çıkmamızdan bir hafta önce alınmış. Ne kadar üzül müştüm bu vize meselesine. Kendi ülkemizde düşman izniyle gezebilmek, ne acı. Hep "Bunların acısını çıkaracağız, sizi topraklarımızdan atacağız!" diyordum.¹¹

Anneciğim son haberi duysaydı kim bilir ne hale gelirdi! Daha önce onun elini öpüp ayrıldığım zaman, içimden "Belki bir daha seni göremeyeceğim anneciğim, hakkını helal et"diyordum.

Kaptanın "Bu vapurla yola çıkılmaz, birçok tamir gerek" dediği o vapurla nasıl Samsun'a çıktığımızı düşününce şimdi bile tüylerim diken diken oluyor.

19 arkadaşlık; hepimiz yüksek düzeyde subaylardık. O yüzden İngilizler bizden şüphelenmiş ya! Arkadaşımızdan birinin vizesi yokmuş. Nasıl becermiş bilmem, gemiye alınan atlarının arasına saklanmış da İngilizler görmemiş onu vize kontrolü yaparken.¹² Geminin tamir edilecek yerlerinden başka, pusulası da yokmuş. O yüzden kaptan bir türlü rota tutturamıyor, bir o tarafa bir bu tarafa dolanıyordu. Eğer söyledikleri gibi bir İngiliz torpidosu bizi takip etmiş olsaydı, yakalayamayacaktı.

Zaten kararlaştırmıştık, böyle bir torpidoyu görseydik, kıyıya çok yakın giden vapuru, kaptan karaya oturtuverecek, bizler de yüzererek karaya çıkacaktık. Neyse ki bunlara gerek kalmadı. İstanbul'dakiler baktılar ki, biz batıp yok olmadık, Samsun'a çıkar çıkmaz geri dön emrini gönderdiler. Artık kim döner oraya? Geri dönmeyince de idam kararı verdiler hakkımızda. Bu karardan sonra bir

11 Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, s.195'te bu vize konusu ge-niş olarak yazılmış.

12 Lord Kinross, *agy*, s.195. Ayrıca Atatürk ile beraber olan bu şahısların isimleri ve kimlikleri için bkz. Turgut Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi, Açıklamalar, Kaynaklar, Temel Belgeler ve Devrim Yasaları*, Bilgi Yayınları.

arkadaşım gizlice İstanbul'a dönüp annemi ziyarete gitmişti. Annem onu yalnız görünce "Oğlumu idam ettiler" diye birdenbire fena olmuş. Arkadaşım, onu bana bir şey olmadığına inandırıcaya kadar canı çıkmış. Şu analık ne zor şeymiş. Bunları düşündükçe anneme saygım ve sevgim daha artıyor. Ama ne yazık ki, o Ankara'ya gelip tam rahata kavuştuğu zaman iyi olmayan sağlığı daha çok bozuldu. Doktorlar Ankara havasının ona yaramadığını söylediklerinde İzmir'e gitmek istedi, ben de isteğine boyun eğmek zorunda kalmıştım. Onu gönderirken yine çok üzülmuştum. Annem yabancı ellere bakılmaya gidiyordu. Halbuki ben onun kendi gözümün önünde olmasını isterdim, ona ben bakayım isterdim. Olmadı işte.

Şu anda Afet girdi içeri. Güler yüzü, büyük bir sevgi ile yüzüme bakışı sanki canıma can kattı. Ah şu ağrılar, şu sancılar olmasa! Hiçbir şeyin tadını çıkaramıyorum. O alnıma elini koyduğu zaman gözlerimi iyice kapatıyorum ve "Bu eller annemin elleri" diyorum. Hiçbir sevginin anne sevgisi kadar güçlü ve sürekli olmadığını ancak yeni anlıyorum, ne yazık! Hele benim gibi yalnız olanlar bunu daha iyi anlayabilir. Evet, ben hep yalnızdım, büyük bir kalabalık içinde yalnız!..

Milletimizi yeni atılımlarımız hakkında uyarmak, onlarla kaynaşabilmek için durmadan geziye çıkıyor, bir türlü annemi İzmir'de ziyarete gidemiyordum. Ama her gittiğim yerde hep annemi düşünüyordum. Bir keresinde trende uyurken bir rüya gördüm. Sözde rüyalara inanmam diyorum ama bu rüya çok ilginçti. Rüyamda annemle yeşil bir çayırılıkta el ele gidiyorduk. Birden bir rüzgâr, bir fırtına çıktı ve annemi elimden koparıp götürüverdi. O heyecanla gözümü açtım, elimde olmayarak acaba anneme bir şey mi oldu, diye düşündüm. Sabahleyin kapımın önüne birinin gelip durduğunu fark ettim, bekledim içeri girsin diye. Girmeyince hemen kapıyı açmamla "Ne var, annemden haber mi var?" diye sormam bir oldu. Kapıdaki, "Telgraf geldi ama şifresi çözülecek" deyince "Biliyorum, şifresi çözüldü ve annem öldü" dedim. İçeriye girer girmez

gözlerimden yaşlar boşandı. Haberi getiren de benimle ağlıyordu. Evet zavallı anneciğimi ölüm döşeğinde bile görememiştim, vatan görevi daha üstün gelmişti. Ama biliyordum annemin beni anlayacağını... O ne kadar ağlasa üzülse de vatan görevimde hep desteklemişti beni. Daha yeni subayken Selanik'teki evimizde arkadaşlarla toplanıp vatanın, sarayın durumunu ortaya döküyor, bunu düzeltmek için neler yapacağımızı konuşuyorduk. Annem durumu fark etmişti, bana "Bak oğulcuğum, bir şey anlamak istiyorum. Sen ve senin arkadaşların yedi evliya gücünde olan padişaha baş mı kaldıracaksınız?" dedi.

Ben anneme yaptıklarımızı söylemek istemiyordum. Ne olur ne olmaz komşulara ağzından kaçırır diye korkuyordum... "Evet anne senin yedi evliya gücünde olduğunu sandığın padişahın şimdi hiçbir gücü kalmadı. Her tarafımız düşmanla sarılı, yakın zamanda bizi yutmaya kalkacaklar, onun aldıracağı yok, aldırmaya gücü de yok. O yüzden vatanımızı kurtarmak için çareler arıyoruz arkadaşlarla" dedim. Annem, "Siz daha toysunuz, mademki bu işlerle uğraşıyorsunuz, bana yaptıklarınızı bildirin, saklanacak gizli şeylerinizi bana bırakın. Çok dikkatli olunuz! Başarmak zordur, kaybetmek kolay. Tek oğlumsun, senin mahvolmanı istemem. Dikkat et, asıl olan başarılı olmaktır" deyince dünyalar benim olmuştu. Annem benimleydi. Annem ve kardeşim en büyük dayanağımdı şimdi. Anneme "Bu işler çok aldı yürüdü. Ben namuslu bir kişi olarak bu işlerin başında olmak zorundayım" deyince "Evladım birgün istediklerinizi yapıp başarılı olduğunuzda seni namuslu ve haysiyetli kimseler arasında görmezsem işte o zaman üzülmür kahrolurum" dedi annem. Ah anacığım, bugüne kadar namusum ve haysiyetimden asla ödün vermedim. Elimden geldiğince kimsenin, en yakınlarımdan bile ne şahıslardan, ne de devletten çıkar sağlamalarına meydan verdim. Kendi paramla erkek ve kız çocuklar okutup yetiştirdim, kurumlar kurdum. Şimdi de bütün varımı yoğumu devlete ve gerek duyanlara dağıttım. Kimse arkamdan namusum hakkında bir şey söyleye-

meyecek. O yüzden anneciğim, huzurlu ol! Oğlun hep doğru yolunda gitti ve vatanını istediği gibi çağdaşlaştırarak bırakıyor. İşte bunları düşünürken yine gözlerim sulandı. Zaman zaman bağıra bağıra ağlamak geliyor içimden. Ama sesimi çıkaracak gücüm yok artık. Yaşam ne garip! Anneciğimin mezarını İzmir Belediyesi bir abide şeklinde yapmaya kalkmış, bana projelerini gösterdikleri zaman nasıl kızmıştım. "Hayır" dedim "Olamaz. Sizden ricam dağdan uzunca bir taş getirin, onu yontmaya da gerek yok. Başucuna koyun, üzerine de Mustafa Kemal Atatürk'ün annesi Zübeyde yazın, etrafına bir çocuk bahçesi yapın. Çünkü annem çocukları çok se verdi. Bunu da belediyeden değil, benim paramdan yapacaksınız" dedim ve öyle yapıldı. İşte böylece anneciğim, mezarın devlet parasından değil, oğlunun alnının teriyle kazandığı paradan yapıldı. Rahat olasin!

Balkan Savaşı

Yine çok eski günlere gitti aklım, taa nerelere kadar yayılmıştı Osmanlı Devleti! Balkanlar, Irak, Suriye, Filistin, Arabistan, Hicaz, Ürdün, Mısır, Trablusgarp, Fas, Tunus; bütün İslam ülkelerini almış, yayıldıkça yayılmıştı. Ama almak yeterli değil ki, o topraklardan, doğal kaynaklarından yararlanabilmek, onları elinde tutabilmek marifet. Osmanlı Devleti bu kadar yayılınca kötü bir yönetimle gücünü de yitirdi kuşkusuz. Bundan yararlanan İngilizler Mısır'a; Fransızlar Fas, Tunus'a el koydular. Arada bir Trablusgarp kalmıştı, ona da İtalyanlar sahip çıkmış, gemilerini sahile dayamışlardı. Onlara karşı koymak için gizlice oraya kaçmaya kalkmıştım. Mısır'a ulaşıncaya kadar yanımdaki arkadaşlarla, benim için tutuklama emri gelmişti bile. Arkadaşlar tutuklandı, ben her nasılsa trene atladım, görünmeden. Halbuki Şerif adlı bir gazeteci olarak yola çıkmıştım. Nasıl olup haber alınmıştı benden? "Neyse, trende kontrol yapan Arap subayı İngilizlerin yerine bizim tarafı tutarak beni

ele vermedi. Trablus'a gittik, İtalyanları sahile çıkarmadık ama devlet biz orada savaşıırken İtalyanlara bırakıvermiş orasını bir antlaşma ile. Sözde onlar da 12 adayı boşaltacaklarmış! Ne gezer! Arkamıza baka baka döndük oradan. Ne büyük üzüntüydü. Hele yolda tanıdığım bir Rum kadınının bana sevinerek "Biliyor musun bizimkiler Selanik'i aldılar" demesi bunun üzerine tuz biber olmuştu. Birden şaşırmış "Kim sizinkiler?" diye sormuştum. O da gerine gerine "Yunanlılar" deyince nasıl fena olmuş, kadının yüzüne bakmadan yanından nasıl kaçmıştım!.. Demek Balkan Harbi başlamıştı. Biliyordum böyle bir savaş çıkacağını. Kaynıyordu Balkanlar. Oradaki milletler düşman olmuştu Osmanlı Devleti'ne.

Ne büyük zorluklarla, ne üzüntüler içinde İstanbul'a gelebilmiştim. Selanik'i Yunanlılar alınca oradaki Türklere ne olmuştu? Annem ve kardeşim ne yapmışlardı? İstanbul'a gelince ilk işim durumu sormak oldu. Oradan kaçanlar veya kaçırılanlar Edirne'ye doğru geliyorlarmış. Ne çok heyecan ve ne çok üzüntü duyarak gitmiştim Edirne'ye. Orası, Selanik'ten, Balkan Savaşı'nda elimizden giden yerlerden gelen şaşkın, perişan insanlarla dolmuştu. Nasıl bulacaktım bu karışıklık içinde bizimkileri? Oraya buraya koşturmayla başladım. Çok şükür bir çadırdaki onları bulabildim.¹³ Annem bir taraftan "Evimizi, her şeyimizi bıraktık düşmanlara" diye üzüntüden, diğer taraftan da bana kavuştuğu için sevinçten ağlıyordu. Ben de onları sağ sağlım bulduğumdan, dünyalar benim olmuştu. Onları hemen alıp İstanbul'a getirdim; Akaretler'de bulduğum eve yerleştirdiğim zaman büyük bir huzur duymuştum. Edirne'deki insanların durumu da hiç aklımdan çıkmıyordu.

Aralarında bir de kolera hastalığı başlamıştı. Ne felaket günlerdi o günler. Düşünülmesi bile korkunç geliyor.

İlk Karadağlılar silahı almış, arkasından Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan, en son da Romanya katılmış onlara. Öyle bir yürüyüş

¹³ Lord Kinross *agy*, s.7'de Selanik bozgunu ve annesinin bulması, s.79'da Enver Paşa'nın Edirne'yi alışı yazılı.

yürüdüler ki, Edirne'yi de alarak İstanbul'a doğru yaklaştılar. Bereket Enver Paşa idaresindeki ordu Edirne'yi geri aldı. Enver Paşa da bu yüzden büyük bir fatih oluvermişti. Rusların aracılığı ile bir barış yapıldı ama ne barış!.. Donanmamızı İngilizler, maliyemizi ve jandarma teşkilatımızı Fransızlar, ordunun örgütlenmesini Almanlar düzenleyecekti. Bütün devletin gelir kaynakları yabancılara verilmişti. Artık devlet elden gidiyordu. Önüme gelene yapılması gerekli olanları anlatmaya çalışıyordum ama dinleyen kim! Baktılar çenem çok fazla oynuyor, "Haydi bakalım İstanbul'dan uzaklaş" diyerek beni Sofya ataşe militerliğine atayıverdiler. Benim gibi hareketli, devamlı üretmek için çabalayan insana ne zor gelmişti orada boş oturmak! Üstelik de onların operalarını, çağdaş yaşantılarını, kadınların rahatlığını gördükçe kendi memleketimin geriliğine, zavallılığına üzüliyordum. Ne olurdu yüzyıllar boyu idaremizde kalan bu milleti, biraz olsun örnek alsaydık!...

Orman, Ağaç

Bugün yine çok sıkıntılıyım. Sanki aç gibiyim ama gözümün önünden sevdiğim yemekleri geçiriyorum, hiçbirini içim çekmiyor. Halbuki yağlı kuru fasulyeyi, etli bamyayı ne çok severdim. Hele beyaz peynir, leblebi ve rakı ne güzel olurdu. Hayır, hayır hiçbirini istemiyorum... İyice zayıfladığımı anlıyorum. Ne fena, bir şey yapmadan beklemek! Yalnız düşünüyor ve zaman zaman umutlanıveriyorum, iyileşebilirim diye.

Gün aydınlanıyor. Perdelerin arasından süzülen ışık, Üsküdar sırtlarından doğmakta olan güneşin ışığı olmalı. Ne yazık, kalkıp seyretemiyorum. Kim bilir ne güzeldir şimdi Boğaz'ın suları... İşin ilginç yanı, hasta olmadığım zamanlarda bile onu doya doya seyretemedim. Hep iş, hep vatan aklımda. Oysa doğayı ne kadar da severim! Deniz, güneş ve ormanlar. Ah ormanlar! Ne çok seviyorum sık ağaçlı ormanların içinde gezinmeyi. Yalnız, yapayalnız dolaş-

mak iyi ama, zevk aldıklarını, yanında bulunan, seni candan seven, duygularını paylaşabilen birine anlatabilmenin de çok ayrı bir zevki var. Ne yazık ki, ben o zevkten mahrumum. Çocuklarla da olmak, onlara gezerken doğa sevgisini aşlamak, ağaçları, küçücük böceklerle kadar hayvanları tanıtmak, onları sevmelerini sağlamak ne büyük zevk olurdu benim için. Bu doğa sevgisini ilk olarak belki dayımın çiftliğinde yaşarken tatmıştım. Temiz hava, ağaçlar, kuş cıvıltıları, saman ve gübre kokuları içinde kardeşim Makbule ile çok mutlu oluyorduk. O da benim gibi dik kafalı idi. O yüzden ara ara kavga da ederdik onunla. Ama çok severdim kendisini.

Ülkemizin ortası ve doğu kısmı genellikle ağaçsız ve kuru. Ne olacak, binlerce yıldan beri bu topraklar insanlarla dolmuş taşmış. Ağaçları kâh yakmak için, kâh barınak yapmak için kesmişler. Yerine yenisini dikmeyi akıl etmemişler herhalde. Bu yüzden Anadolu'nun içi çöle dönmeye başlamış. Yaşarsam eğer bundan sonra bütün gücümü ülkemi ağaçlandırmaya vereceğim. İyi bir örgütlendirme olursa bugüne kadar olduğu gibi, bu işte de kısa zamanda başarı kazanılır. Her başarı iyi bir örgütlenme ve çalışma ile elde edilir. Bunu bütün yaşamımda gördüm ve anladım. İnsanlar, örgütleyenlerin kendileri için değil, toplum için çalıştıklarını, çıkar sağlama amacıyla olmadıklarını anladığı zaman, örgütleyene saygı duyar, sözüne inanır. Bir kez yöneticilerin çıkar sağlama peşinde oldukları anlaşılırsa, onlara güven kalmaz, güven bitince saygı ve sevgi de olmaz. Böylece örgüt de çürür.

Bana sorsalar şimdi "En büyük zevkin nedir?" diye, düşünmeden şu yanıtı verirdim: "Sevmek, sevdirmek; öğrenmek, öğretmek; çalışmak, çalıştırmak; olmazları olur yapabilmek." Bugüne kadar hep olmaz denilenleri olur yaptım. Kolay mıydı bu kısa süre içinde yapılanları gerçekleştirebilmek, tutturabilmek? En az 100 sene boyunca "hasta adam" olarak kabul edilen Osmanlı Devleti nihayet ölmüş, leş kargaları paramparça ederek kapışmışlardı cesedini. Son kalan kısmını onların ellerinden koparabilmeyi başaramayacaklar-

dı. Güç yok, kuvvet yoktu. Ama oldu, hepsini kopardık aldık ve onları da kovduk ülkemizden. O yine bir şey değil, yüzyıllar boyu uyutulmuş, itilmiş, kakılmış bir milleti uyandırmak, din sömürücülerinin elinden kurtarıp, kıyafeti, yazısı, eğitimi, bilimi, ekonomisi, dili, sanatı, kanunu, takvimi, ölçüleri, inancı ve kadınlarıyla kısa zamanda çağdaşlaştırmak olacak şey miydi? "Olmaz olmaz, deme, olmaz olmaz" diyen atasözü ne kadar doğru... Ankara'yı başkent yapmamın bir nedeni de olmazı olmaz yapmaktı. Kupkuru, bir dal ağacı bulunmayan köyden, bol ağaçlı yemyeşil, modern bir şehir meydana getirmektir amacım. İşte, o da kısa zamanda istediğimiz gibi olmaya başladı. "Burada hiç ağaç yetişmez" diyenler bir gün iyice utanacaklar. Orman çiftliğini bunu kanıtlamak için kendi paramla yaptım. Orada bir taraftan Ankara havasına göre neler yetiştirilebileceğini denemek, ağaç yetiştirmek, diğer taraftan yüzme havuzlarıyla, gazinolarıyla Anadolu halkına su nedir, yüzme nedir, kadınlı erkekli bir arada nasıl yaşanır öğretmek, bir hayvanat bahçesiyle hayvanları tanıtip sevdirmektir isteğim... Aşağı yukarı bu da oldu sayılır. Bu olanları düşününce çok mutlu oluyorum, o zaman "Ölsem de gam yemem" diyorum.

Sivil Gençlik

Bugün bir ara uykuya dalmıştım. O da büyük bir mutluluk. Hoş zaten hasta olmadığım zamanlarda da beynimin çalışmasından kolay uyuyamıyordum ki... Şimdi sancılar yakamı biraz bırakınca, ara ara uykuya dalabiliyorum. Bu kısa uykudan, pencereden gelen seslerle gözümü açtım. Yanımda durana "Ne oluyor?" diye sorunca, "Paşam sivil öğrenciler ve halk vapurlara dolmuşlar, sarayın önünde sizi görmek istiyorlarmış" dedi. Hep bir ağızdan söyledikleri İstiklâl Marşı beni nasıl heyecanlandırdı! Çok halsizdim ama beni görmek için bu kadar fedakârlık yapan çocuklarıma ne olursa olsun görünmeliydim. Yanımdakine hemen, "Kalkacağım" dedim. Hiç is-

temediğim, kendime yaraştıramadığım şekilde yanımdakilere dayanarak pencereye kadar gittim. Açık pencereden büyük güçlkle kaldırmaya çalıştığım kolumu sallamaya başladım. Çocuklardaki coşku görülmeye değdi. Atamız, diye bağırsıyor, el, kol sallıyor, bir taraftan da "Dağ Başını Duman Almış" marşını söylüyorlardı. Nasıl mutlu olmuştum! Niçin çocuğum yok diye zaman zaman üzüldüm, işte dünyalar kadar çocuk, hepsi benim, beni seviyor, beni anlıyor. "Korkma Kemal! Bunlar senin yaptıklarına candan sahip çıkacak, vatani daha ileriye götürecekler" dedim o anda. Ağrılarım, sancılarım sanki bitmişti. Daha bir güçlenerek yatağıma gittim. Yatağımda hâlâ "Dağ Başını Duman Almış" marşını duyuyorum. Şu anda o bana, Anadolu'nun dağlarında içi çuval doldurulmuş lastikli kırık dökük otomobillerle dolaştığımız günleri hatırlattı. O arabalar içinde arkadaşlarla bu marşı söyler, keyiflenir, moralimizi düzeltirdik. Zaten bu marş Dünya Savaşı'ndaki yenilgimizde gençlerin ve halkın morali düzelsin diye yazılmış. İsveç'te jimnastik öğrenimi gören Selim Sırrı Tarcan akıl etmiş bunu. Ali Ulvi Elöve'den bir İsveç marşının bestesine söz yazmasını istemiş. Şarkı ilk olarak öğretmen okullarında söylenmeye başlanmış, sonra bütün halkın ağızına düştü. Söyleyen ve dinleyenlere bir canlılık, bir moral, bir güç veriyor sanki.

Cihan Savaşı

Şu anda yine nereden geldi aklıma? İnsan ölmeyecekse ölüm burnunun dibine gelse bile yine ölmüyor. Cihan Savaşı'nda Anafartalar'da bir siperin önünde oturuyordum. Birdenbire İngilizler sahara toplarından birini ateşleyivermişler, tam da benim oturduğum yere nişan alınmış gibi siperin ilerisine düştü mermi. Ne olduğunu anlamadan, ikinci mermi daha yakınıma geldi. Etrafta olanlar benim kapalı sipere kaçmamı işaret etmeye başladılar. Eğer kaçarsam askerlerime fena örnek olacaktım. Aldırmadım. O arada üçüncü

Atatürk ve Çocuk.

mermi de iyice yakınımaya düştü. Bildiğime göre bu bataryalar dört defa atar; buna göre dördüncü mermi muhakkak beni vuracaktı. Artık ölümü göze almış, soluğumu tutmuş halde dördüncü mermiyi bekledim. Fakat hayret! Atış durdu ve dördüncü mermi atılmadı. Ben de muhakkak olan bir ölümden kurtulmuştum. O zaman ölseydim ne olurdu? Düşünüyorum da o savaşta çok yararım olmuştu, hatta ben olmasaydım kazanılmayacaktı o savaş. Gerek düşmanın gerek bizim askerin savaş anındaki durumlarını benim kadar hesaplayan kumandan yoktu. Almanların meşhur Liman von Sanders'i bile yapamamıştı bu hesapları.

Savaş tam bir matematik işidir. Bir satranç oyunu gibi. Halbuki beni bu savaşta görevlendirmeyi hiç istemedi hükümet. İstanbul'dayken hükümetin, devletin durumunu açık açık eleştiriyor, Almanlara bel bağlanmamasını, onların bu savaşı kaybedeceğini söylüyordum. Kimse kulak vermiyordu bana, çünkü o sıralarda Almanlar Fransa'ya girmişlerdi. Onların çok güçlü olduğuna inanıyordu Enver Paşa.

Çok konuşuyorum diye sürüldüğüm Sofya'da yan gelip yatacağım yerde, hükümete "Cepheye gitmek istiyorum" diye yaptığım kaç başvuru önce yanıtlanmadı, sonra "Oradaki görevin önemli" dendi. Ben de tekrar "Vatan tehlikedeyken savaştan daha önemli bir şey olamaz" diye karşılık verince Çanakkale Boğazı'ndaki 19. Tümen'e gönderdiler. Eğer böyle bir atama gelmeseydi, izinsiz olarak cepheye kaçacaktım. Benim gibi kaç kişi böyle yapardı, ölümden kaçacağı yerde ölüme doğru koşardı. Fakat askerlerimin hakkını yemeyeyim, onlar da öleceklerini bile bile öne atılmadılar mı savaşlarda? Enver Paşa'nın Alman gemilerine boğazlardan geçme izni vermesiyle biz Almanlarla bir olarak savaşa girmek zorunluğunda kalmıştık. İngiliz, Fransız, İtalyan gemileri "Biz de geçeceğiz boğazlardan" diyordu. Biz Almanların tarafını tutunca onları geçirtmeyecektik kuşkusuz. Çanakkale Boğazı'nı koruma işi Alman generaline verilmişti. Ne korkunç bir savaştı o! Düşman gemilerinden durmadan

yağmur gibi mermiler yağıyordu. Bütün istekleri karaya ayak basıp karadan bizim ordumuzu dağıtmaktı. Ama yapamadılar. Ben düşmanın nereden çıkabileceğini, bize nereden saldılabileceğini, onların bu saldırılarını nasıl önleyebileceğimizi en ince noktalarına kadar hesaplayarak, o kahraman askerlerimizi yüreklendirerek Arıburnu'nda, Anafartalar'da yaptığımız çetin savaşlarla onları topraklarımızdan ve güzelim boğazımızdan attık. Ama ne çok canlar gitti, ne kanlar döküldü, hem bizden hem onlardan. Yazık değil miydi o kadar insana? Ne analar ağlamış, ne aileler sönmüştü!... Biz ülkemizi savunuyorduk, halbuki onlar yalnız kendilerini idare edenlerin açgözlülüklerinden oralara kadar gelmişti. Savaşı, kan dökmeyi hiç sevmiyorum. Savaşlar kalkmalı, dünyada herkes, her insan barış içinde yaşamalı. Bu da ancak devletlerin halkları o yönde eğitmeleyle olur. Bunları düşünürken yine o günlerin heyecanını yaşamaya başladım. Halbuki böyle heyecanlara şimdi kalbim dayanmıyor.

Neler geldi şu ülkemizin başına. Biz Çanakkale'de savaşırken Ruslar da Kafkaslar'dan Türkiye'ye doğru ilerliyormuş. Enver Paşa gidip oradaki ordunun kumandasını ele almış, ama onun amacı ülkeyi savunmaktan çok Ruslara saldırıp onları yenmek ve Afganistan'a, oradan da Hindistan'a yürüyüp oraları almakmış... Bu kadar da önünü görememezlik olur mu? Hem de kendisini en büyük kumandan sayan biri için! Ne oldu sonu? 90 bin kişilik ordudan ancak 12 bin kişi geri döndü. Onların da bir kısmı soğuktan, bir kısmı tifüsten öldü. Enver Paşa'ya bu ölümler gösterilince büyük bir umursamazlık ile "Ne olacak zaten ölmeyecekler miydi?" demiş. Orada bu lafı duyanlar öyle üzülmüş ki, onu bana kadar ulaştırdılar. Ben tam tersini düşünürdüm.

Kazandığım her savaşın gecesinde ölen her iki tarafın gencecik askerlerini düşünür, üzüldür, savaştan nefret ederdim. Enver Paşa'nın bu umursamazlığı yüzünden Ruslar da ellerini kollarını sallayarak doğuda Kars, Ardahan, Artvin, Erzurum, Muş gibi şehirlerimize giriverdiler.

Çanakkale muharebelerinde siperde (1915).

Çanakkale'de iş bitince kalan ordumu bir kumandana bırakarak İstanbul'a dönmüştüm, savaşı kazanmamıza rağmen yine durumun iyi olmadığını, yakında Almanların yenileceğini, ona göre tedbir alınmasını gerekli makamlara ve kişilere söylemeye başladım. Dinleyen kim? Herkes sanki etraf günlük güneşlikmiş gibi keyfinde. Kimse aldırmıyordu söylediklerime, üstelik sıkılıyor, hatta kızıyorlardı bana. Ben de onlara aldırmıyordum. Bunun üzerine beni Enver Paşa'nın perişan ettiği orduyu düzeltmek için Rus cephesine gönderiverdiler. O zaman daha paşa bile değildim, Çanakkale'den sonra albaylığa yükselmiştim. Tam iki ayda gidebildim Silvan'a. Hiç dinlenmeden karargâha koştum. İlk savaştan artakalan birlikler yorgun, moralleri bozuk, cephanesi tükenmiş, hastalıklar sürüyor.

Bu insanlar nasıl tekrar savaşa girebileceklerdi? Ruslar Erzurum'u, Trabzon'u almışlardı. Onları çizdiğimiz sınırlara kadar atmak gerekti. Bereket versin Kâzım Karabekir Paşa bana çok destek oldu. Askeri morallendirdik. Elimizden geldiği kadar onları savaşa sokacak hale getirdik. Tam o sırada Ruslar bize saldırdı. Biz de bütün gücümüzle onlara karşılık verdik. Bu savaş süngü süngüye bir savaştı tam; eğer kazanamazsak ya ölmek, ya esir düşmek vardı. Yenilmedik ve Ruslardan girdikleri yerleri geri aldık. Çok mutluyduk. Fakat yeni bir savaşa girecek takatimiz kalmamıştı. Üstelik ne askeri, ne de hayvanları besleyecek gıda vardı. Erler kış olduğu halde yazlık elbise giiyorlardı. Ayaklarında postal yerine paçavralar sarılıydı. Ne korkunç, ne üzüntü veren bir manzara idi. Dayanılacak gibi değildi ama dayandık. Bu dayanma gücünü, değer verdiğimiz kimseler arasında ateş ve ölüme göğüs germekten duyduğumuz gururdan alıyorduk zannediyorum. Bereket bu arada Rusya'da Bolşevik İhtilali oldu. Orduları parçalandı, bir daha bize saldıracak halleri kalmadı. Ben de bu savaştan bir altın kılıç madalyası aldım. Bugüne kadar en iyi ve sadık dostum olan İsmet ile ilk Kafkas cephesinde arkadaş olmuştuk. O evlendikten bir gün sonra karısını bırakıp gelmişti buraya. Ben Trablusgarp'tayken o da Yemen'de baş-

kaldıran Araplarla boğuşuyormuş. Padişahın devletimizle birlikte olacaklarına inandığı Müslümanlardı bunlar! Bu gösteriyor ki, aynı dinden olmak insanları birbirine bağlamıyor. Avrupa da öyle değil mi? Hepsisi Hristiyan olduğu halde birbirlerini yediler.

Bence insanları birbirine bağlayan toprak, daha doğrusu vatan, dil ve milliyet. İngilizler de Bağdat'ı almışlardı. Müslüman olan halk İngilizlerle bir olup, sözde kutsal saydıkları halifeye karşı savaşa girmişlerdi. Ona karşın gerek Abdülhamit, gerek Vahideddin Osmanlı İmparatorluğu'nun ancak İslam milletlere dayanarak ayakta kalabileceğine inanıyor, Batılı düşüncelerin ülkeye girmesini zararlı buluyordu. Halbuki en güvendikleri Araplar, Hristiyanlarla birleşerek devleti arkadan vuruyorlardı. Hatta her yıl Osmanlı Devleti tarafından değerli mücevherlerle donatılan Mekke'nin emiri bile ilk başkaldıranlardan biri olmuştu. Enver Paşa da onlarla savaşmak için Almanlardan yardım istemiş. Nasılsa Almanlar General von Falkenhein komutasında bir miktar asker göndermişti. Bunlara "Yıldırım Orduları" deniyordu. Bunun bir kısmına kumandan olarak ben verildim. Enver Paşa, Bağdat'ın geri alınmasını istiyor, ben de bunun artık imkânsız olduğunu söylüyordum. Çünkü oraya gitmek için ulaştırma sistemi berbattı. Tren yakıtsızlıktan işlemiyordu. Yakıt olarak bulunursa pamuk tohumu, zeytin dalı, asma kütüğü, hatta deve tezeği yakılıyordu. Fırat Nehri üzerinde köprü falan yoktu. Ayrıca erkekler savaşlarda ölmüştü. Ortada yalnız, kadınlar ve sakatlar vardı. Halk artık devleti kendilerini açlığa ve ölüme götüren bir güç olarak görüyordu. Devlette otorite yoktu, hiçbir kurumu işlemez olmuştu, bütün memurlar rüşvet peşinde koşuyorlardı. Bunların hepsini açık açık yazdım hükümete.

Böyle bir savaş, Türk güçlerini gereksiz yere yıpratmaktan başka bir sonuç vermezdi. Alman generali ile bir türlü uyuşamadık; sonunda ben kumandanlıktan istifa etmek zorunda kaldım.

İyi ama bulduğum Halep'ten İstanbul'a dönmek için hiç param yoktu. 10 tane, gözüm gibi sevdiğim safkan atım vardı. Onları

içim sızlayarak Cemal Paşa'ya 2000 altına sattım. Ondan başka alıcı bile bulamamıştım. İstanbul'a döndükten bir süre sonra Cemal Paşa'dan 3000 altın daha gelmez mi! Şaşırmıştım. Meğer Cemal Paşa benim atları başka birine 5000 altına satmış. Benden atları ucuz aldığını düşünerek kazandığı 3000 altını bana göndermişti. Çok mutlu olmuştum. O altınlar benim Samsun'a çıkmama ve ondan sonraki ihtiyaçlarıma çok destek olmuştu. Zaman zaman düşünürüm onun bu tokgözlülüğünü ve dürüstlüğünü. Sonra "Ben de olsam aynını yapardım" derim. İnsanlık bunu gerektirir.

Bu olay bana başka bir olayı hatırlattı. İstanbul'dan Halep'e gideceğim sıralarda bizim Akaretler'deki eve bir Türk subayı ile bir Alman subayı geldi. Küçük süslü sandıklar içinde General Falkenheim tarafından bana hediye getirmişler; sandıkları görünce "Nedir bunlar?" dedim. İstanbul'dan ayrılmam dolayısıyla generalin bana bir miktar altın gönderdiğini gördüm. Bak hele adamın cüretine! Nedir adamın amacı? Bunların bana değil orduya gönderilmiş olacağını söyledim, hayır oraya ayrıca gidiyormuş, bunlar benim içinmiş. Hemen bizim subaya "Bunların ne kadar olduğunu say, senin yanında alındığını bildiren bir makbuz yaz, imzalayayım" dedim. Öyle yapıldı. Makbuz Alman subayına, generale vermek üzere teslim edildi ve altınlar da makbuzla levazım müdürlüğüne gönderildi. Daha sonra levazımdan teslim alındı senedini generale gönderdim ve ondan verdiğim makbuzu geri istedim. Utanmaz adam, kendisinde öyle bir makbuz olmadığını, altınları da bilmediğini söylemez mi! O zaman "Makbuz kaybolmuş olsa bile altınlar burada, altınları geri alsın ve aldığına dair bana bir senet versin. Bu senede de, benim bu altınlarla ülke çıkarlarını başkalarına satacak bir insan olmadığımı yazsın. Eğer onu da vermek istemezse o zaman daha başka yöntemlerle olayı ortaya dökerim. Benim imzam asla onda kalmaz" dedim. Bunun üzerine istediğim imzalı makbuz geri geldi. Ne kadar üzülmüştüm "Bu adam bana gelinceye kadar belki daha başkalarını da böyle altınla satın almaya çalışmıştır" diye.

Adam utanmadan bana rüşvet veriyordu! Daha sonra anladım bana o altınları vermek isteme nedenini. Kendi yaptığı işlere karışmayacakmışım. Akli sıra Enver'in istediği gibi Bağdat'ı alacak, oradan İran ve Hindistan'a kadar gidip Alman sömürgesi yapacakmış!.. Sanki bizim aklımız yok. O yüzden anlaşılamamıştık ya... İnsan yaşadıkça ne olaylar geliyor başına.

Suriye

Bazen anılar birbiri arkasına nasıl da sıralanıyor. Orduyu bırakıp Halep'ten döndükten sonra İstanbul'da Pera Palas Oteli'ne yerleştim. Annemin yanında Akaretler'deki evimizde de oturabiliyordum ama bir taraftan annemin gelen gideni oluyordu, diğer taraftan kendi başıma oturup biraz dinlenmek istiyordum. Annemi yine yalnız bırakmıyor, fırsat buldukça ziyaretine gidiyordum.

Bir yıla yakın bir zaman İstanbul'da kaldıktan sonra yine bana yolculuk çıkmıştı. Hem de nereye? Suriye'de bırakıp geldiğim ordunun başına. Söylediğim çıkmış Alman generali bir şey yapamamıştı. Üstelik İngilizler daha güçlü bir ordu ile Mısır'dan kutsal topraklar sayılan Filistin'e doğru yürüyorlarmış. Ben de Filistin'e gittim. Ordu diye emrime verilen askerler, aç, susuz, üst baş perişan bir halde idi. Bu asker güruhu ile o güçlü İngilizlere nasıl karşı koyabilecektik?

Aksilik, bu arada bir de hastalanmıştım. Yataktan kalkamıyor, emirleri yataktan verebiliyordum. Bir müddet sonra İngilizler saldırıya geçti. Türk savunma yerleri kartondan evler gibi dağılıverdi ve ordu geri çekilmeye, arkasından kaçmaya başladı. Nasıl kaçması? Bir yandan İngilizler, bir yandan da Müslüman Araplar saldırı halinde idi. Elinde doğru dürüst silahı, üstünde giyeceği, midesinde yemeği olmayan bu zavallı askerler nasıl dayanacaklardı bu kovalamacaya? Ona rağmen askerlerin başıboş kaçmasına meydan vermedim, hepsini bir araya toplayarak yavaş yavaş Anadolu'ya doğru çekmeye başladım. Kendime göre Güney Anadolu'da bir sı-

nır çizmiştim. Askerlere "Bu sınırdan bir adım geriye gitmeden sınırı savunacaksınız" diye emir verdim. Eğer böyle yapmasaydım, İngilizler kollarını sallaya sallaya gireceklerdi sınırdan içeri. Çizdiğim sınır aynıyla bizim topraklarımız olarak kaldı. Fakat bu arada Almanlar yenildi. Biliyordum böyle olacağını. Fakat kimseye dinletemedim, sözümü. İngilizlere gün doğmuştu. Midilli Adası'nın Mondros kasabası önünde demir atmış hazır bekleyen İngilizlerin Agamemnon adlı gemisinin güvertesinde hemen bir mütareke imzalanıvermiş. Mütareke savaşı, barış oluncaya kadar bırakmak demekti aslında. Halbuki bu mütareke ile Osmanlı Devleti kayıtsız şartsız düşmanlara teslim oluyordu. Donanmamıza İngilizler el koyacak, askerlerimiz hemen terhis edilecekti.

Ne utanç verici, ne fena günlerdi! Yenilmeyi hiç yediremiyordum koskoca bir imparatorluk kurmuş Osmanlı Devleti'ne. Ama olmuştu. O çağa uydurmasını bilememişti kendini, dine dayamıştı belini. Batı bilinçlenmiş, yepyeni silahlar, yeni savaş yöntemleri geliştirmişti. Ayak uyduramayan gümbürtüye gidecekti kuşkusuz. Aslında ilk Almanlar yenilmişti, çünkü onlar da savaşı yanlış adım atarak başlamışlardı. Kestirememişlerdi karşılarındaki düşmanların gücünü.

Ben ilk günden itibaren bu durumu anlamış, hep onların yenileceğini, onlarla birlik olmamızın bize felaket getireceğini durmadan söylemiştim. Fakat çaldığım kapılar yüzüme kapanmış, duyanlar kulaklarını tıkamış, padişah ise gözlerini yummuştu. Almanlar yenilince biz de yenik sayılmıştık. Mondros Mütarekesi diye andığımız bu anlaşmada da İngilizlerin nasıl kurnaz davrandıklarını, buna göre ülkemizin tümüyle elden gideceğini yazdım, söyledim. Sonunda dediğim çıktı. Suriye, Irak, Hicaz, Yemen, Filistin hepsi elimizden uçup gitmişti. Toros Dağlarına kadar olan bölgelerdeki silahlı kuvvetler boşaltılıyordu. Tren yollarımıza el konuyordu. Hükümete de el koyacaklardı kuşkusuz. Osmanlı Devleti kendini kayıtsız şartsız düşmana teslim etmişti, ayrıca bunun için çanak tutmuştu. Ben büyük üzüntüler içinde İstanbul'a döndüm, ama ne dö-

nüş! Yürekler acısıydı İstanbul'un hali. On binlerce gencin kanını dökerek Çanakkale Boğazı'ndan geçirilmeyen gemiler, toplarının ağzını Yıldız Sarayı'na dikmiş olarak Boğaz'ı doldurmuşlar, ellerini kollarını sallayarak İstanbul'a girmişlerdi. Ne çabuk da gelmişlerdi!.. Padişah İngilizlerin zoruyla hemen meclisi dağıtmış, hükümet başında olan Enver, Cemal ve Talat Paşalar hükümeti bırakıp kaçmışlardı. Sokaklarda İngiliz askerleri elde, silah sert adımlarla devriye geziyor, uygunsuz gördüklerini veya arkalarından konuşanları yakalamak için dört göz etrafı kolluyorlardı. İlk önce çoğunlukla Türklerin yaşadığı İstanbul yakasına geçtim. Acınacak bir durumdu. O kalabalık insanların gürültüleriyle dolan caddeler, yollar, şimdi sessiz, suskun ve boştu. Satıcıların kulakları tırmalayan sesleri kalmamıştı. Dükkânlar ve mağazaların çoğu kapalıydı. Cami avlularındaki şadırvanların suyu kesilmiş susuzluktan, evlerde de su yok, kömür yok, geceleri lamba yok. Yiyecek fiyatları aşırı derecede pahalılaşmış, paramız değerini kaybetmişti. Hırsızlar kol geziyordu, polis azdı, yolsuzluk yaptıkları için onlara da güven yoktu. Sanki bir ölü toprağı serpilmişti koca şehir üzerine.

Fransızlar, İtalyanlar da ne çabuk gelivermişlerdi İstanbul'a? Hele Fransız kumandanı beyaz bir at üzerinde şehre giriyor. Kendisini Fatih'in yerine koymuş adam! Hepsi leşe konan akbabalar gibi, kabarak sokakları doldurmuşlardı. Başında fes görülen hemen sorguya çekiliyordu. Ama Galata Köprüsü'nden Beyoğlu tarafına geçildi mi durum bambaşkaydı. Evler baştan başa düşman bayraklarıyla donanmış, başlarında fes, sarık olanlar itilip kakılıyor, bayraklarını selamlamaya zorlanıyorlardı. Sokaklar neşeli gürültücü bir kalabalıkla dolup taşıyordu. Rum mağazalarının vitrinleri mavi beyaz kurdelelerle süslenmiş, Venizelos'un resimleriyle dolmuştu. Ah şu Giritli avukat Venizelos! Akıllı adam, son anda Alman kralının eniştesi olan Kral Kostantin'i devirmiş ve hemen İtilaf devletlerinin tarafına geçivermişti. Böylece bu savaştan kendine pay çıkarmak peşindeydi. Yerli Rumların rüyası da gerçekleşmiş, Bizans ge-

ri alınmıştı. İstanbul yeni kurulacak Helen devletinin başkenti olacak, başına da Venizelos getirilecekti!.. Oh ne âlâ memleket!

Bu durumlar beni kahrederken, bir taraftan da, size bırakmayacağız vatani, hepinizi kapı dışarı atacağız, gururlanmayın, umutlanmayın boş yere diyordum. Bunları söylerken, kendime ne kadar da çok güveniyordum.

Selanik

Şu anda, doğduğum, ve gençliğimin hatıraları ile dolu Selanik şehri ve oradaki evimiz geldi gözlerimin önüne. Evimiz üç katlı, odaları geniş bir evdi. Onu da babam gümrük memurluğundan ayrılıp kereste ticaretine başladığı zaman yaptırabilmişti. Bereket onu yaptırmış, sonunda o ticareti de bırakmak zorunda kalmıştı. Çünkü ağaçlarını, kerestelerini Rum çeteleri yakmaya başlamışlardı. Baş edememişti onlarla. Evimizden amavutkaldırımlı bir sokağa çıkılıyordu. Bizim Müslüman mahallesi bir yamaçta kurulmuştu, yollar labirent gibi dolambaçlıydı. Herkesin küçük bir bahçesi vardı. Hemen yakınımda hem cami, hem de bir kilise bulunuyordu. Bazen ezan sesleriyle çan sesleri birbirine karışırdı. Daha aşağıda liman çevresinde Museviler otururdu. Onların bir kısmı, İspanyollardan kaçıp bizim ülkeye sığındıkları zaman İslamiyeti kabul etmişlerdi. Onlara "dönme" denirdi. Şehrin merkezinde de Rumlar otururdu. Daha kenarda Bulgarlar, Ermeniler, Ulahlar ve hatta Çingeneler bulunuyordu. En seçkin mahalle Frenk mahallesiydi. Orada İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya, Portekiz tüccarları ile konsolosluklar vardı.

Selanik'e ilk tren geldiğinde 18 yaşında kadardım. Ne heyecanla beklemiştik onu. İki gözlü canavar gibi gelmişti bize. Fakat daha o zaman onu bilimin bir büyüğü, bir mucizesi olarak tanımlamış, keşke bizim insanlarımız da böyle şeyler yapabilse demiştim. Fakat arkasından bunun bizim içimize girmesi, kim bilir ne pahalıya mal olacak diye düşünmüştüm. Biz geride kalıp Batılılar böyle ilerle-

dikçe elbet birgün bize büyük zararları olabilir diyordum. Daha o zaman dediğim nasıl da çıkmıştı.

Pembe boyalı evimizi çok seviyordum. Balkan Harbi'nde Yunanlılar şehre konunca zavallı anneciğim her şeyini içinde bırakarak kaçmak zorunda kalmıştı. Bizden sonra oraya gelen Rumlara verilmiş ev. Duyduğuma göre 1933 yılında Yunanlılar evin kapısına Fransızca, İngilizce, Almanca olarak "Gazi Mustafa Kemal bu evde doğmuştur" levhası koymuşlar. Hoşuma gitmişti. Geçen sene Selanik Belediyesi evi tekrar bana vermiş. Bizimkiler gidip içini düzenlemişler. Mutlu oldum. Gidip görmedim. Zaten Cumhurbaşkanı olduktan sonra hiçbir dış ülkeye gitmedim. Krallar hep benim ayağıma geldi. Saygımı korumaktı amacım.

Kurtuluş Savaşı'nı kazandıktan sonra bazı sivri akıllılar Trakya'dan yürüyüp Selanik'i de aliverelim diye düşünmüşler. Akılları sıra benim duygularımı kamçılıyorlardı. Onlara daha savaşa başlar başlamaz bütün dünyaya sınırlarımızı göstermiş, "Ne bundan ileri gideceğiz, ne de kimseye bu sınırları aştıracakız demiştik. Şimdi sözümüzden mi döneceğiz? Asla hatırdan çıkarmamalıyız ki, bizim en büyük gücümüz bugün de yarın da dürüst ve açık bir siyaset ve sözlerimize sadakat olacaktır" dedim.

Selanik'in bir bölümü vardı ki, tam gençleri baştan çıkaracak gibi gazinoları, barları, erkeklere hizmet eden kadınları ile cıvıl cıvıldı. Oralara ancak Hıristiyanlar gidiyordu. Fakat bizden de kaçamak yapanlar vardı. Oralara ilk gördüğüm zaman, buralara gelmek için dans bilmenin gerekliliğini anladım ve hemen dans dersi almaya başladım. Çok da çabuk öğrenmiştim dansı. Sonra gazinoları vakit buldukça dolaşmaya başladım. Manastırda askerî lisede okuyordum o zaman. Lise arkadaşlarımdan bazılarıyla Selanik'te buluşuyor, beraber gidiyorduk oralara... Paramız çok azdı. O yüzden dışarda ucuz şeylerle karnımızı doyuruyor, içerilerde içki içiyorduk. Kadınlar hemen etrafımızı sarıyordu. İlk kez böyle kadınlarla buluşmak ne heyecan verici idi benim için. Yaşamın kurallarını öğrenmek, tanı-

mak, onlardan zevk almaktan çok hoşlanıyordum. Kadınlar nedense benimle diğer arkadaşlarımdan çok ilgileniyorlar, hep benim yanıma sokuluyorlardı. Çok gururlanıyordum bundan. Ben de onlara saygı gösteriyor, asla sarkıntılık, bayağılık etmiyordum. Belki onun için bana önem veriyorlardı. Her zaman kadınlara saygı ve sevgi duymuşumdur. Belki de onları hep ezilen, sömürülen insanlar olarak gördüğümdendi bu duygum. İstanbul'a ilk geldiğim zaman artık subay okulunda idim. İstanbul, Selanik'ten daha da renkli idi. Yılın başlarında "köyden indim şehre" misali bir hayli kendimi kaptırmıştım bu renkli yaşama. Ama çabuk toparladım ve okuldaki durumumu sağlamlaştırdım. Ah gençlik! Acısıyla tatlısıyla yine de çok güzeldi. Fakat zaman durmuyor, yaşam çarkları dönüyor ve hiç ümit etmediğin, hiç düşünemediğin birgün, bir hastalık gelip yakana yapıyor. Ve sen, dağları devirecek kadar kendini güçlü gören sen, Kemal, böylece yatağa çakılıp kalıveriyorsun!

Öldürme Girişimleri

Yine aklım nerelere gitti. Kaç kez beni öldürmeyi planladılar da, bir türlü öldürememişlerdi. Önce İttihat Terakki Fırkası öldürtmek istemiş. Nedeni de kongrelerinde verip veriştirmem. Sözde güçlü bir meşrutiyet istiyorlardı, fakat tuttukları yol doğru değildi. "İyi bir Meşrutiyet için güçlü bir parti, güçlü bir ordu gerek. Asker siyasetten ayrılmalı. Subay hem kumandanına hem siyasetçilere hizmete mecbur olursa, ne iyi bir asker, ne de siyasetçi olur" demiştim. Çok kızmışlar, "Bu geveze askeri öldürtmek gerek" diye bir genç subayı göndermişler bana. Nedense birden şüphelendim ondan. Ve hemen silahımı çıkarıp masamın üstüne koydum. Subay bazı sorular soruyordu ama sanki kafası ile ağzı bir değil gibiydi. Birden subayın gözlerinden yaşlar akmaya başladı ve "Ne olur beni bağışlayın. Sizi öldürtmek için gönderdiler beni, fakat bunu yapamayacağım" dedi. İşin ilginç yanı Trablusgarp'a giderken yanıma beni öldürtmek

istedikleri başka bir adamı vermezler mi! Tamam bu şimdi canımı alacak dedim ama neden bilmem yapmadı, yapamadı.

Sanki beni öldürtmekle işleri yoluna girecekti! Sözde onlar bozuk padişahlık idaresini düzelteceklerdi. Ne gezer!.. İttihat ve Terakki Cemiyeti asla Avrupa anlamında bir parti olamamıştı. Doğu'ya has gizlilikle kararlarını kapalı kapılar arkasında veriyorlardı. Çeşitli entrikalar, çekememezlikler, birbirinden öç almalar almış yürümüş-tü. Jurnalciler, fesatçılar, katiller gözde kimselerdi. Yetkililer yetkilerini kötüye kullanıyorlardı. Sokak başlarında siyasi cinayetler işleniyor, kimse aldırımıyordu. Dalaverelerden, düşünce ve sözlerindeki döneklikten nefret ediyordum ve sözümü hiç sakınmadan açık açık eleştiriyordum. Bu açıksözlülüğüm düşmanlarımı hep çileden çıkartmış-tır. Dostlarımı bile zaman zaman kızdırmışımıdır; ama elimde değil, gördüğüm yanlışlıkları dile getirir, doğruyu savunurum.

Bir keresinde de beni öldürmek için tutulan kimse, beni öldüremediği gibi, koruyucum olmuştu. İdamdan da kurtulmuştum. Padişah, Samsun'a çıkıp halkımızı düşmanlarımıza karşı kışkırtıyorum diye idam kararı vermişti. O da yapılamadı. Cumhuriyet'ten bir yıl sonra ülke uğruna yıllarca beraber çalıştığımız en yakın arkadaşlarım başta olmak üzere, benden gizli kurdukları Terakkiperver Cumhuriyetçi Fırkası'ndan bazıları da meğer beni Ankara'da öldürtmeye kalkmış. Nedense yapamamışlar. Bu kez İzmir'de yapmayı planlamışlar. İçlerinden biri bunu vicdanına yedirememiş ve haber vermiş ilgililere. Böylece ondan da kurtuldum. İşin ilginç yanı beni halktan hiç kimse öldürmek istemedi. Çok kez korumasız aralarına daldım. Korumalardan da nefret ederim ya!.. İsteselerdi kolayca öldürebilirlerdi. Ama halkımız etrafındakilerden daha çok beni anlıyor ve değerlendirebiliyordu. Onlar biliyorlardı, kendileri için gözümü kırpmadan canımı vereceğimi.

Kaç kez ölümle burun buruna gelmişim... Sahi iki kez de Çanakkale Savaşı'nda muhakkak olan ölüm yine beni yakalayamamıştı. Bu arada hastalıklar, kazalar da var. Hele Sakarya Savaşı'nda at-

tan düşmem! O zaman da başım bir taşa çarpar ölebilirdim. Acaba hangisinde ölseydim iyi olurdu diye düşünüyorum, yine en iyisi şimdiki halim diyorum. Ben asla kısa ve basit görüşlü bir politika güderek, kendimi halkımıza beğendirmeyi, böylece büyüklük kazanmayı amaç edinmemişimdir. Bence büyüklük memleketin mutluluğu için gerekenleri planlamak ve doğruca bu amaca göre davranmaktır. Ben kendimi büyük değil, küçük ve güçsüz olarak düşünürüm, ama hiçbir yerden yardım istemeden bütün engelleri aşacağıma da inanırım. Bu inanç beni daima başarılı yapmıştır. Bunları düşünürken nasıl da kendimi güçlü hissediyorum, ama kolumu bile kaldırmak zor geliyor. Ne fena, ne acı! Benim gibi birine yakıştıramıyorum bu durumu. Fakat ne yapabilirim ki?

Manastır

14 yaşında idim. Selanik Askerî Ortaokulu'ndan Manastır Askerî Lisesi'ne geçtiğimde "Yeni bir ortam, yeni hocalar, nasıl alışacağım?" diye düşünmüştüm. İlk kez evden, annemden ayrılıyordum. Fakat en büyük amacım subay olmaktı. Ne olursa olsun katlanmaya kararlıydim. Derslerime büyük bir gayretle çalıştığım için hemen hocaların gözlerine girmeye başlamıştım. Matematikte çok iyi idim. Öğretmen hangi problemi verirse nerdeyse düşünmeden çözüyordum. Bu yüzden öğretmen bana çok değer vermeye başlamıştı. O zaman benim adım yalnız Mustafa idi. Öğretmenimizin adı da Mustafa... Öğretmen birgün bana "Mustafa, bak ikimizin de adı aynı, sen yaşımdan daha olgunsun, bunu belirtmek için olgunluk ve yetkinlik anlamına gelen Kemal adını, senin adına ekleyeceğim" dedi. Çok sevinmiştim bu yeni adıma. O sıralarda Slav ve Yunan çeteleri türemişti. Osmanlı Devleti iyiden iyiye güçsüzleşiyordu. Biz de çocuk akıllıyla onlara karşı çeteler kurmuştuk. Ama ben hiç öne çıkmıyordum. Hep çocukları arkadan arkaya idare etmeye çalışıyordum.

İşin fenası bizim çeteler arasında da uyuşmazlıklar, kavgalar oluyordu. Bir geceki olayı hiç unutamam. Tam uyumuştuk yatakhane. Ne oldu bilmem birden gözlerimi açtım. Hafif bir ışıktaki bir çocuğun yanımda uyuyan arkadaşına doğru elinde bir bıçağı kaldırmış olduğunu görmeyeyim mi! Öyle bir fırlayışla fırlayarak çocuğun eline yapıştım ki, o da birden neye uğradığını anlayamadı. Eğer uyanmasaydım büyük bir olay çıkacak, belki çocuk okuldan kovulacaktı. Çok üzülmüştüm olaya.

Biz birbirimize böyle yaparsak, düşmanlar ne yapmazdı. Ama biraz da gençlik. Neden "Delikanlı" demişler? Kanların deli olduğu çağ... Bazısı kendine hâkim olabiliyor, bazısı olamıyor böyle. Manastır'da son sınıftayken unutamadığım ve beni çok üzen bir olay da Yunanlılarla yaptığımız savaş olmuştu. Bu savaşta bizim ordumuz kazanmış, Yunanlıları saldırdıkları yerden sürmüş, ilerlemeye başlamıştı. Hemen büyük devletler işe karıştı, savaşı durdurup bizim aldığımız toprakları Yunanlılara geri verdikleri gibi, hiç hakları olmadan bizim topraklarımızdan bir kısmını da Yunanlılara veriverdiler. Bu ne büyük haksızlıktı! İşte o zaman çok öfkelenmiş, padişahın, devletin bu kadar güçsüz, bu kadar aptal olmasına müthiş sinirlenmiştim. O günden sonra, her yemekte söylenmesi gelenek olan "Padişahım çok yaşa" sözünü asla ağzıma almamıştım.

Şu anda, bununla hiç ilgisi olmayan bir olay geldi aklıma: Aslere ilk kumanda etme görevi verildiği zaman, onları "Merhaba" diyerek selamlamıştım. Daha önce "Selamün aleyküm" diye Arapça selamlanırdı asker. "Benim kendi dilim varken neden Arapça selamlayacağım?" diyordum. Bana hak verildi ki, o tarihten sonra bütün kumandanlar, askerleri "Merhaba!" diye selamladılar.

Sofya

Nereden nereye? Şimdi ataşe militer olarak Sofya'ya gittiğim zaman izlediğim Türkler geldi aklıma. Onların bulunduğu yerlere git-

miştim de şaşır mıştım durumlarına. Konuştuğum Türkler, Bulgaristan'da rahatlıkla ticaret yapıyorlarmış. Bazı bölgelerde sanayi yerleri bile kurmuşlar. İyi para kazanıyor, rahat yaşıyorlarmış. Türkiye'de olmayan çok güzel okulları vardı, kendi gözlerimle gördüm de inanamadım. Kadınlarda pee yoktu. Bir de kendi ülkemi düşündüm. Bütün ticaret azınlıkların elindeydi. O yüzden insanlarımız fakir, fakir olunca da değersiz olmuştu. Halbuki köylümüz dişiyle tırnağıyla çalışıyor, hem kendi geçimini sağlıyor, hem devlete elinde avucunda kalanı vergi olarak veriyordu. Savaşlara da onların çocukları gidiyordu. Halkımız, köylümüz neden bunlar gibi yaşamasın diyordum... Üstelik onlar, Türk diye aşağılanıyordu da... Ne olacak, padişahların karıları hep yabancı değil miydi? Bulgarların sanat hayatına, sosyal yaşamına hayran olmuştum. Balolar, toplantılar oluyor, bunlara hep kadınlı erkekli gidiyorlardı. Ben de görevim ge-reği bu toplantılara davet ediliyor, seve seve gidiyordum. Tiyatrolara, operalara, konserlere gittikçe bir taraftan eğlenirken, bir taraftan üzülüyordum. O kadar idaremiz altında kaldıkları halde biraz olsun ders almamışız onlardan. Sofya'da beni ilgilendiren diğer şey de Ortodoks papazların durumuydu. Onlar yalnız din işleriyle uğraşmıyor, sağlık, tarım, bayındırlık gibi konularda bir teknisyen gibi çalışarak değişen zamanın kurallarına göre ülkelerinin ağdaşlaşması için devletlerine yardımcı oluyorlardı. Bu bizim din adamlarımızın tam tersi bir tutumdur. Bizim din adamlarının da aynı şekilde çalıştırılmaları hakkında bir rapor yazdım, hükümetimize ve ilgililere bildirdim. Ama dinleyen kim! Sahi, neredeyse bir Bulgar nazırının kızına açık bile oluyordum, ama kendimi çabuk toparladım. Gençlik işte! Birine açık olmaktan da hep korkmuşumdur, beni istemeyecek, beğenmeyecek diye. Gururum her şeyden üstün geliyordu.

Şiirler

Cevheri ruhumsun sen ey melek!
Hüsnüne meclubum şahit felek.
Çok değil bir kalbi mesrur eylemek

Ne bahtımdır, ne yar-i biamandır
Beni giryan eden hükmü zamandır.

Bu dizeler hayatın bütün felsefesini içeriyor bence.

Şimdi nereden aklıma geldi bu mısralar? Beyin işliyor, durmadan işliyor. Çünkü o hasta değil ki... Asıl şu dizeleri söylemem gerek şimdi:

Gözlerinden kıskanırken bir zaman dil-i darını
Gel de seyret yarının bu devri idbarını,
Bir televvün bak ne hale kodu cism-i zarımı.
Sağ iken oldum harap, helak oldum yeter!

Mandacılık

Birdenbire yine uzak günlere gittim. Her şey bir sinema şeridi gibi geçiyor kafamdan. Onları tutmaya olanak yok ki.

Sivas Kongresi'ndeki günlerdeydi. Birkaç kişi oturup konuşuyorduk. Askerî tıbbiyeden biri gelmiş diye bir genci getirdiler yanımıza. Çocuk kendisini tanıttıktan sonra, "Paşam, bütün arkadaşlarım başladığınız bu davada tüm kalpleriyle sizinle bir olduklarını size bildirmek üzere beni gönderdiler. İstanbul'da, ne yazık ki, kendilerine güvendiğimiz gazeteler ve yazarlar bir manda* diye tutturdular. Bunu

* Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bazı az gelişmiş ülkeleri, kendi kendilerini yönetecek bir düzeye erıştırıp bağımsızlığa kavuşturuncaya kadar Milletler Cemiyeti adına yönetmek için bazı büyük devletlere verilen vekillik.

hiçbirimiz kabul etmiyoruz. Kim kabul etmeye kalkarsa ona şiddetle karşı çıkacağız. Hatta siz bunu isterseniz, sizi vatan kurtarıcısı değil, vatan batırıcısı olarak tanımlayacağız" dedi yüzüme karşı. Bu gencin ateşli sözleri hepimizin gözlerini yaşarttı. Ne kadar heyecanlanmıştım! Ben de ona, "Siz gençlerimizle gurur duyuyor, size güveniyoruz. Bunu kabul etmeyen çok az kimse olsa da parolamız 'Ya istiklal, ya ölüm' olacaktır. Vatanın bütün umut ve özgürlüğü siz genç kuşakların anlayış ve gücüne bağlanmıştır" dedim.

Bu manda işini de Amerikalılar ortaya attı. Sözde bizim gibi içi geçmiş milletleri, büyük devletlerden birisi veya ikisi koruması altına alacak. Onların adam olmasına göz kulak olacak, adam oldukları zaman kendi haline bırakacakmış. Buna inanılır mı? Bizi parçalara ayırdıktan sonra kalan kısmını da bu şekilde ellerine alacaklar; işlerimize, bütün teşkilatımıza karışacaklar, gümrükler kaldırılacak, bize verecekleri borç parayı kendi ülkelerinden getirip satacakları mallar yoluyla geri alacak, böylece Türkiye o devletin müstemlekesi olacaktı. Buna gönül bağlayan gazetecilerimiz, yazarlarımız durmadan bunu savunuyorlardı. Hele Halide Edip'in bu konuda yazdıklarını bir türlü ona yakıştıramamıştım. Hiç unutmuyorum, bir keresinde Amerikalılara yalvarıyordu, "Bizi korumanıza alın" diye. "Bize dostluk, fikir veriniz, bize yardım ediniz, hür ve namuslu milletimize kara günlerinde elinizi uzatmaktan pişman olmayacaksınız" diye yakarması çok ağırımaya gitmişti. Kendine göre haklıydı belki. Çünkü onun gibi, nice erkekler yedi düvele karşı çıkmayız deyip duruyorlardı. Amerika babamızın oğlu mu, bize çıkarı olmadan yardım etsin! "Babanın oğluna bile güvenme" demiş Musevi. Aslında kongrede olanların pek çoğu da manda taraftarı olanlar: "20. yüzyılda 500 milyon lira borcu, harap bir memleketi, verimli olmayan toprağı ve ancak 10-15 milyon geliri olan bir halk dışarıdan yardım görmeden yaşayamaz. Eğer dış yardım ile ilerleyemezsek Yunanistan'ın saldırılarına bile karşı koyamayız. Onlar uçakla uçuyor, biz kağı arabasından kurtulamıyoruz. Onlar dret-

not yapıyor, biz yelkenli yapamıyoruz. Bu haller ile özgürlüğümü-zü kurtarsak bile yine günün birinde bizi bölüşürler" diyorlardı. Ben de hiçbirine kulak asmıyor, "Başaracağız" diyordum.

Halide Edip'in aracılığı ile kongreyi izlemek üzere bir Amerika-lı gazeteci ve general başkanlığında bir heyet gelmişti. Kongreyi izleyip bize miandayı kabul ettireceklermiş. Sonunda yanıldıklarını anladılar elbet. Kendilerine "Manda istemeden parasal yardımda bulunursanız kabul ederiz. Ne olursa olsun halkımızın son ferdi kalıncaya kadar savaşıp ülkemizi kurtaracağız" dedik. Onlar da bize hak vermek zorunda kaldılar ve "Biz de olsak öyle yapardık" dediler.

Bir de Ermeni meselesi vardı. İngilizler, Fransızlar doğuda Kars'tan Sivas'a dek uzanan topraklarda, bir Ermeni devleti kurmayı planlamışlar. Daha sonra Amerika da katılmıştı onlara. Hatta gelen kumandan Batum'da Ermeni heyeti ile bu konuyu konuşacakmış. Bu heyetin başkanı da Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Dışişleri Bakanı olan, galiba Kapril Nuradungyan adında biri idi. Bu Amerikan heyetine gerekli bilgileri verdik, daha doğuya gönderdik, oradaki ordumuzu, hazırlıklarımızı gördüler. Ondan sonra Amerikan paşası Fransa'daki barış heyetine, "Ermeni konusunda bir şey yapmayınız, beni bekleyiniz" diye haber göndermiş.

Şunu da unutmuyorum hiç: İzmir'i düşman ele geçirince Halide Edip, İstanbul'da binlerce kişiyi ellerinde siyah bayraklarla Sultanaahmet Meydanı'na toplayıp, halkı düşmana karşı yüreklendirerek ayağa kaldırmak için son derece dokunaklı bir nutuk söylemişti.

O zaman bir kadın için çok önemliydi bu. İngilizler baktılar onun gibi başka gazeteciler de halkı ayaklandırıyorlar, hemen onları yakalayıp hapse atmaya başladılar. Bunun üzerine Halide Edip ve eşi, Boğaz'da kimse Anadolu'ya kaçmasın diye hazır bekleyen düşman gemilerini ve İzmit'e kadar yolları tutmuş İngiliz askerlerini atlatarak, çok büyük zorluklarla Ankara'ya geldiler. Arkadan İsmet Paşa, Ali Fuat, ben, Dr. Adnan ve Halide Edip İstanbul hükümeti ta-

rafından idama mahkûm ediliyoruz. Şeyhülislama göre bizi öldüren doğru cennete gidecekmiş!..

Halide Edip'in Sakarya Savaşı'nda cephede bize sekreterlik yapmayı kabul etmesi de küçümsenecek gibi değildi. Cumhuriyet'ten sonra İngilizlerin idaremize karşı çıkmaları beni çok üzmüştü. Hem Amerika usulü demokrasi kurmamızı istiyorlardı. Demokrasi-den, eğitimden, hiçbir şeyden haberi olmayan, hep ümmet olarak yaşamaya alışmış olan bu halkı, din peşinde olan etrafımızdakileri öyle bir demokrasiye nasıl alıştıracaktık? Böyle bir duruma hazırlanmak için yapılması gerekli birçok işimiz vardı; halkı eğitmek gerekliydi her şeyden önce. O da kısa zamanda olacak gibi değildi. Eğer onların dediği gibi yapsaydık ne o devrimleri yapabilir, ne de Cumhuriyet'i koruyabilirdik. Çünkü bir kısım demokrasi isterken, diğer kısım din elden gidiyor diye bağırıyordu. Ben her attığım adımı enine boyuna hesaplayarak atmışımdır. Bunda da hiç yanılmadım diyebilirim.

Çiçeklerim

Karşımdaki vazoya yeni çiçekler konmuş. Galiba bir ara uyumuşum da görmedim onları getireni. Çeşitli renklerdeki güller ve karanfiller. Ne kadar seviyorum çiçekleri. Yalnız çiçekler mi, hayvanları da öyle... Hepsi bir mutluluk, bir yaşama zevki veriyor insana. Bu çiçekler bana, kendi elimle yetiştirdiğim çiçekleri hatırlattı. Tahta sandıklar içinde rengârenk çiçekler... Kendi elimle yetiştirdiğim çiçekler... Ne kızmıştım, soframdaki iki milletvekiline. Ankara'yı küçümseyerek, "Ankara'da çiçek yetişmez ki" demişti biri, öteki de arkasından hava sıcaklığı sıfırın altına düşen yerde ne çiçek, ne de uygarlık olur demez mi! İşte o anda tepem atmıştı. "Siz misiniz bunu söyleyen, göreceksiniz, burada çiçek yetişir mi, yetişmez mi!" dedim. Hem tahta sandıklara gübreli toprak doldurttum, tohumlar getirttim ziraat okulundan. Hepsini kendi elimle diktim toprağa. Sandıkları gözlerden uzak bir yere koydurttum. Artık her gün gidiyor, tohumla-

ra su veriyordum. Bir yerde okumuştum, çiçekler de sevgiden anlar-
mış. Seven kimsenin elinden ekilenler çabuk büyürlermiş. Gerçek-
ten kısa zamanda yeşillikler çıkmaya başlayınca çocuklar gibi sevin-
miştim. Birgün baktım, tomurcuklar çiçek açmaya başladı. Mısır
patlar gibi etrafımda rengârenk çiçekler oluşuyordu, sevincimden
havalara uçacaktım. Evet, yine olmaz dedikleri olmuş, sıfırın altın-
daki Ankara'da çiçekler fışkırmıştı. Birgün, olmaz diyenleri davet et-
tim ve işte benim ikinci Sakarya zaferim diye çiçeklerimi gösterdim;
hepsinin ağzı açık kaldı. Hor gördükleri Ankara'da nasıl olmuştu bu
rengârenk çiçekler! Kuşkusuz söylediklerinden çok utanmışlardı.
Gülleri de çok severim. Meğer Isparta ve civarında yetişen pembe
güllerden başka renk gül yokmuş ülkemizde. Bunu duyunca hemen
Hollanda'dan bir vagon dolusu rengârenk gül açacak gül fideleri ge-
tirttim. Ankara'da sefaretlere ve gereken yerlere dikmeleri için gön-
derdim. Ben de bahçeme diktirdim. Böylece bizde de renkli güller
yetişmeye başladı. Her yenilik beni ne kadar mutlu ediyordu. Ama
ne yazık ki, şimdi onları göremiyorum.

Çiçekleri düşünürken hayvan sevgim de geldi aklıma. Ama on-
lar hasta olunca veya ölünce çok üzülüyorum. Bir tayım vardı, ne
tatlı, ne güzel bir hayvandı. Hastalandı, iyi olması için nasıl parça-
landım ama zavallı ölüverdi. Günlerce acısı içimden çıkmadı. Bir
de adını Alp koyduğum bir köpeğim vardı. Hep yatak odamın ka-
pısında durur, kimseyi içeri bırakmazdı. Ne yazık ki, o da ölümü ile
beni çok üzdü. Ondan sonra köpek almayayım, demiştim ama Ya-
lova'da bir fotoğrafçının yanında gördüğüm bir köpek birdenbire
bana öyle şirin geldi ki, ne olursa olsun onu almaya karar verdim
ve aldım. Adı Foks'tu. O artık yatağımın ayakucunda kendi yata-
ğında yatmaya başlamıştı. Yanımdan hiç ayrılmıyor, nereye gider-
sem benimle birlikte gidiyordu ve neredede nasıl hareket edileceğini
bir insan kadar, hatta bazılarından daha iyi biliyordu. Ne istediğimi
gözümünden anlardı. Halbuki başta bir sokak köpeği imiş. Nasıl oldu
bilmem, birgün aniden bir huysuzluk etti. Ben de her zaman oldu-

đu gibi kamçımı şaklattım. Birdenbire üzerime atlayıp bileğimi ısırmaz mı! Çok üzülmüştüm. Etrafımdakiler başladılar "Sahibini ısırın köpekten hayır gelmez" demeye ve alıp götürdüler zavallıyı. Hayvancığın muhakkak bir sıkıntısı vardı, belki hasta idi, canı yanıyordu... Dili yok ki söylesin. Ona o kadar alışmış, o kadar sevmiştim ki bir daha asla köpek alamadım. Bazen düşünüyorum, ya çocuğum olup ölseydi, ne yapardım diye. Acısına dayanamazdım gibi geliyor. Ya o savaşta ölen gencecik çocukların anaları, babaları ne yaptılar ki? Bazen iki çocuğunu birden kaybedenler vardı... Yok yok savaştan nefret ediyorum. Vatan savunması için savaş başka. Ona ben de canım pahasına katıldım, yine de öyle bir şey olsa gözümü kırpmadan katılırim. Neler saçmıyorum ben? Yataktan kalkacak halim yok, vatan savunmasına gideceğim ha! Gönül ve kafa ne hastalık dinliyor, ne acı!

Pencerenin önünde martılar, güvercinler uçuşup duruyor. Onların havada süzülerek uçuşmaları zaman zaman bana Çankaya'daki güvercinlerimi hatırlatıyor. Ne güzel güvercinlerim vardı. Hepsini bırakıp geldim ve belki de temelli bırakıp gideceğim. Ne acı!

Yeni Savaş

Kaç yıldan beri Batı devletlerindeki hareketlerden bir savaş, hem de bir dünya savaşı çıkacağından korkuyorum, yalnız korkmak değil biliyorum, eminim. Bu savaş herhalde birkaç yıla varmadan patlayacak. Böyle bir savaşta yine nice kanlar dökülecek, nice aileler sönecek, nice şehirler harap olacak. Neden çıkarırlar böyle bir savaşı insanlar! Savaş için yapılacak masraflarla halklara daha iyi, daha rahat bir yaşam verilemez mi sanki!.. Bütün isteğim böyle savaşta ülkemizin tarafsız kalması. Bunun başarılması yaşayabilmemiz için, varlığımızı koruyabilmemiz için çok önemli. Enver Paşa gibi sivri akıllılar çıkıp da bizi savaşa sokmaya kalkarsa yandı o zaman ülke. Ben sağ kalırsam ülkemizi savaşa sokmamak için elimden geleni yapar, halkımızı barış içinde yaşatmaya çalışırdım.

Nefret ediyorum savaştan ve kandan. Bu yüzden gittiğim yerlerde benim için kurban kesmeye kalkanlara çok kızıyorum. İlkel halkların bu geleneğini galiba yalnız Müslümanlar sürdürmüş. Ülkemize gelen İran Şahı Rıza Pehlevi benim kurban kesilmesine dayanmadığımı öğrenince çok şaşırmış. Bana "O kadar savaşırlara girdiniz, ölümler kanlar gördünüz o zaman nasıl dayandınız?" diye sorunca: "Girdiğim savaşlar hep yurdumun savunması içindi. Bugün de yurduma bir düşman saldıracak olursa yine aynı heyecan, aynı soğukkanlılıkla savaşırım, fakat başkalarının ülkelerini ellerinden almak, onlara saldırmak için asla ve asla uğraşmam" demiştim.

Fakat devamlı barış için gerekli olan toplumların rahatının ve mutluluğunun sağlanmasıdır. Açlık ve baskı her türlü saldırıya açıktır. Bana kalırsa dünya vatandaşları kıskançlık, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde eğitilmelidir ki, insanlar huzur içinde yaşasın. Ne olur aklımdan geçen bunları yazabilseydim şimdi! Ama nerede! Kolumu kaldıracak halde değilim. Fakat zaman zaman söylemişimdir bunları, hatta yazdırdıklarım da olmuştur.

Asker sırtını dönmüşse, bilin ki komutanı kaçırmıştır

Şu anda nasıl oldu, birden savaşlardaki askerlerimizin durumu geldi gözlerimin önüne. Ne fedakâr, ne cesur, ne denli kahraman çocuklardı onlar. Gözlerini kırpmadan, öleceklerini bile bile atırlardı durmadan uçan mermilerin içine. Hepsini kendi çocuklarım gibi seviyordum, birinin bile ölmesini görmek bana büyük acı veriyordu.

Hiç unutmuyorum, Suriye'ye ikinci gönderilişimde birkaç subay, yanlarında bir paşa oturmuş konuşuyorlardı. Ben de bir kenarda sivil kıyafette duruyordum.

Paşa: "Bu Türk askerleriyle hiçbir şey yapılamaz, öküz gibidirlere, sadece kaçmasını bilirler. Acırım böyle beyinsiz bir sürüyü yönetmek zorunda kalanlara" deyince kahroldum ve hemen büyük bir kızgınlıkla, "Paşa, paşa! Ben de askerim ve ben de böyle bir ordu da komutanlık ettim. Türk askeri asla kaçmaz, kaçmasını bilmez. O sırtını dönmüşse muhakkak komutanı kaçırmıştır. Kendi kaçışınızın

aybını Türk askerine yüklemeniz büyük bir haksızlık ve aymazlıktır" dedim. Şu münasebetsizlere ne denir? Ben onların hiç kaçtıklarını görmedim. Karınları aç, üstleri çıplak oldukları halde kaçmadılar. Askerimizi, halkımızı öyle seviyorum ki, hepsini mutlu görmek bağrıma basmak istiyorum. Haydi şimdi, yapabilirsen gel de yaptediklerini Kemal!

Türkçe Ezan

Yakındaki camiden gelen Türkçe ezan seslerini duyunca öyle seviniyorum, öyle mutlu oluyorum ki. İnsan söyleneni anlayınca daha bir zevk, heyecan ve huşu duyuyor dinden. Ne yazık ki, bugüne kadar halkımız ne söyledikleri duaların, ne okudukları Kur'an'ın ne anlattığını bilebilmiş. Ancak çoğu bilgisiz hoca geçinenlerin Kur'an'da yazılı diye uydurduklarına inanmış. Bu yüzden de "Kur'an dilimize çevrilemez" diye çıkmışlar ortaya. Hristiyanlar kendi din kitaplarını 500 yıl önce dillerine çevirmişler de ondan sonra uyanmışlar. Papazlar da o zamana kadar din perdesi altına girerek neler yapmamışlar bilim adamlarına. Biz Türkler ise bugünlere kadar uyumuşuz. Oysa yabancılar, aralarında Müslüman olanlar için Kur'an'ı da çevirmişler kendi dillerine.

Kur'an dilimize çevrilir mi, çevrilmez mi diye birçoklarına sordum. Bir kısmı "Çevrilir" dedi. Nedenini sorduğum zaman karşılık veremedi. Çevrilmez, diyenler de nedenini söyleyemedi. Nihayet birgün aynı soruyu sorduğum bir hafız "Size Arapça bir ayet okuyup anlamını açıklayacağım, ona göre siz kararını veriniz" dedi. Ayeti okudu, sonra merakla beklediğim anlamını şöyle açıkladı hoca: "Biz Kur'an'ı Araplar için indirdik, başka milletlere indirseydik, onların dilinde indirirdik. Kur'an yalnız okumak için değil, anlamak içindir." Bu ayete göre Kur'an okunurken aynı zamanda anlaşılması, dolayısıyla öğrenilmesi gereken bir kitapmış. Öyle olunca "Mademki biz Türkler İslam dinini kabul etmişiz, Araplar gibi bi-

zim de onun kitabını okuyup anlamamız, dualarını kendi dilimizde yapmamız gerek," dedim ve ilk olarak Kur'an'ı Türkçeye çevirttim. Artık halkımız onu Türkçe okuyarak, hoca geçinenlerin "Kur'an'da yazıyor" diye uydurduklarını yutmayacaklar. Camilerde Kur'an ve duaların meşhur hafızlar tarafından Türkçe okunmasını sağladım. Meğer halkımız ne kadar merak ediyormuş Kur'an'daki yazıların anlamını. Camiler insan almamış dinlemeye gelenlerden. Gazetelerde bunları okuyup camilere gelen halkın resimlerini gördükçe ne kadar mutlu olmuştum. Doğrusu halkın bu kadar ilgileneneğini hiç ummamıştım. İnsanlarımızın yeniliklere ne kadar yatkın olduğunu bir kez daha anladım. Eğer öyle olmasaydı, yaptığımız değişimlere o kadar çabuk uyabilir, kabul edebilir miydi? Kabul etmek istemeyenler, ancak ondan çıkarı olanlardır. Tek dileğim benden sonra bundan çıkar sağlamaya kalkanlar olmasın, hele ezan tekrar Arapça'ya çevrilmesin. Çok yazık olur. Çünkü kafası almayanlar bunun dine karşı olduğunu, Arapları darıltacağımızı söylemeye kalktılar. Halbuki bu dinle değil dilimizle ilgiliydi. Arapları darıltacağız diye düşünenlere de şaşmamak elde değil. Onlar değil miydi Hristiyanlarla birleşerek, halifelerine başkaldıran ve onlara karşı binlerce Müslüman evladını öldürten? Benden sonra bunu böyle düşünenler ortaya çıkıp ezanı tekrar Arapçaya çevirtmeye kalkarlarsa, atılacak böyle bir adım, aynı yolda atılacak birçok adımla yol açar. Bunu yaparsa ne yazık ki, yine bana en yakın olanlar yapar, halk yapmaz.

Şimdi bunlar aklıma gelince hemen sancılar başladı. Güzel anılarla unutuyorum onları; olmasını istemediklerim aklıma gelince de hastalığım "Ben buradayım" deyiveriyor.

Son Beş Yıllık Ekonomi Planı

Ne oldum bilemiyorum, sanki çok derin ve uzun bir uykudan uyanmış gibiydim bu sabah... Buna rağmen saatlerce yürümüşüm gibi de çok yorgundum. Hiç böyle bir hal gelmemiştii başıma! Gö-

zümü açtığım zaman Başvekil Celal Bayar yanımdaydı. Bana hazırladığı beş yıllık ekonomi planını getirmiş. Bunu duyar duymaz canlanıverdim, heyecanlandım. Kalkmak istedim, ne yazık ki kalkamadım. Yatağımda oturarak dinlemek istedim. Etrafımdakilerin, yorulacağım diye telaşa düştüklerini anlıyordum. Hiçbirine aldırmadan hemen okumaya başlamasını istedim. O okudukça heyecanlanıyor, seviniyor, adeta diriliyordum. Ara ara odaya girip, yorulurum diye yüzüme üzülerek bakanlara canım sıkılıyordu. Ülkem için canım feda diyordum. Ekonomide kısa zamanda borçlanmadan neler neler başardık. Kolay mıydı bunları yapmak? Yeni yapacaklarımızı da başarabilirsek ne mutlu bize. Çok mutluyum bunları duyduğuma. Gerekli bazı yerleri de düzeltmeden edemedim. Düzelttiğim yerleri de Başbakan hiç itiraz etmeden kabul etti. Doğrusu bu da beni sevindirdi. Raporda askerlikle ilgili konular daha fazlaydı. Önümüzde bir dünya savaşı çıkma olasılığı bulunduğunu, bunun için programın bir an önce yürürlüğe geçmesini önerdim. Bütün isteğim, yeni bir savaşa girmeden uygar bir yaşama kavuşarak mutlulukla varlığımızı korumamızdır. Uygar olmayan milletler, uygar olanların ayakları altında kalmaya mahkûmdur. Dünya büyük adımlarla yürürken, biz bunun dışında kalırsak, sonumuz Osmanlı Devleti gibi olur. Fakat kalkınma için vereceğimizden fazla borçlanmamamız gerek. Aldığımız borcu ödeyemediğimiz an sömürülmeye yol açmış oluruz. O yüzden bütçemizi dengeli tutmaya nasıl gayret gösterdik!..

Din ve Laiklik

Bu kadar ağırlara, sızılara rağmen yine beynimin durmadan işlediğine şaşıyorum. Etrafımdakiler bunu anlasalar, bir bilseler, onlar da şaşardı kuşkusuz. Acıdan kıvranırken, midem bulanırken, hemen aklıma umut etmediğim bir şey geliveriyor. Şu anda, annem dua ederken geldi gözümün önüne. Ne inançlı idi anacığım. Dua

ederken, Kur'an okurken, anlıyormuş gibi nasıl kendinden geçerdi. Onu hep beyaz başörtüsü başında, seccade üzerinde elinde tespihi, otururken hatırlıyorum.

Annem, okumuş, dindar bir ailenin kızıydı. Bildiklerini bize de anlatmaktan hoşlanırdı. Şimdi o yanımda olsaydı, iyi olmam için durmadan dua eder, sonra da bana belli etmeden yüzüme üflerdi. Bılırdı benim böyle şeylerden hoşlanmadığımı. Bir şeye inanmak, bir şeye bağlanmak insanların ihtiyacı herhalde. Bu yüzden olacak, binlerce yıldan beri, hatta arkeolojik buluntulara göre ilkçağlardan itibaren, insanların kimi bir ana tanrıçaya veya çeşitli tanrılara, kimi-leri hayvan veya bir insanı kutsallaştırıp ona tapmışlar. En son aşamada tek tanrı inancıyla üç din ortaya çıkmış ve 2000 yıldan beri insanları kendilerine bağlamıştır. Biz Türklerin kabul ettiği Müslümanlığın ilk çağlarında, akıl öndeymiş. Aklının ereceği şeye inancaksın, aklınla hareket edeceksin. Bu nedenle birçok İslam bilim adamı yetişmiş; Avrupa'ya hem kendi, hem Yunan bilimlerini aktarmışlar. Avrupa, ortaçağ karanlığından kurtuluyor böylece. Onlar kurtulurken Müslümanlar arasından evvel akıllı biri çıkıyor, "İnanan kimse aklını kullanamaz, dinde ne söylenirse ona inanılmalı" diyor.

İşte o tarihten sonra din bir sömürü haline geliyor. Kendilerine hoca süsü verenler, işlerine gelmeyen veya akıllarının ermediği şeylere, "günah" damgası basıvermişler. Bu suretle insanların, yöneticilerin önlerine çıkarak yapacakları her işe engel olmuşlar. Günah, günah, günah... Nerede ise nefes almak bile günah diyecekler. O yüzden Osmanlı Devleti çağa uyduramadı kendini. Bir din uleması sınıfı oluşmuş, padişahlara da göz açtırtmamışlar. Bu ulema sınıfının yaptıklarını öğrendikçe şaşıyor insan. Gâvur adeti diye yedi yıl boyunca gemilere karantina koydurtmadıkları için veba hastalığından ülkemizde binlerce insan ölmüş. İstanbul'da ilk darülfünun (üniversite) açıldığında, havası olmayan yerde canlının yaşayamayacağını gösteren bir deney yapmaya kalkmışlar. Hemen ulema işe karışmış ve hayat, ölüm gibi Tanrı buyruğuna bağlı konularda

deney yapılamaz diye okulu 27 yıl kapalı bıraktırmışlar. Tanzimat'tan sonra okullar açılmaya başlayınca, sıralarda Kur'an okunmaz diye sıra koydurtmamaya çalışmışlar. En sonunda sıra üzerine çıkıp bağdaş kurup oturarak Kur'an okumak koşulu ile sıra konmasına izin vermiş softalar. İstanbul'da tünel yapılıncaya, softalar hemen, insanlar ölünce yeraltına gider, diye senelerce tünelde yalnız hayvan taşıtmışlar. Ya matbaa! Onu da gâvur icadı diye 300 yıla yakın zaman geciktirtmişler ülkemize girmesini.

Hele bir milletin can damarı olan sanatı engellemeleri bağışlanamaz! Resim yapmak günah, heykel yapmak günah, çalgı, şarkı günah, tiyatro günah. Sonuç ne oldu? Batı icatlarla, keşiflerle, sanatlarla ilerlerken Osmanlı Devleti din sömürücüleri yüzünden yerinde saydı ve çöktü gitti.

İşte bu yüzden Cumhuriyet'le birlikte dinde özgürlüğü getirdik. Herkes dininde ve inancında özgür olacak. Halkımız istediğine inanacak, istediği kadar ibadet edebilecek, fakat kimse kimsenin inancına, kimsenin ibadetine karışamayacak. Din adamları, devlet ve toplum işlerine burnunu sokup, bu günah, şu günah, yapılamaz demeyecek. Namaz kılmayan, oruç tutmayan suçlanmayacak. Camiler açık. "Fakat camiye gideceğim" diye iş bırakılmayacak. Devlet din kurallarına göre değil, yüzyıllardan beri çeşitli deneylerden geçmiş uygar ülkelerin kanunlarına göre yönetilecek.

Din kanunu, yani şeriat, bir taraftan demokrasiye, diğer taraftan insan haklarına uymuyordu. Kızlar babadan, kadınlar kocadan miras alamıyordu. Evlenmeler ve boşanmalar erkeğin isteğine göre oluyordu. Bir "boş" kelimesiyle kadın sokağa atılıyordu. Kadının çalışması da yasaktı. Ne yapacaktı bu zavallı kadın? Atılmamak için kocaya kul köle olmak zorunda kalıyordu.

Kadının değeri erkeğin değerinin yarısı kadardı. Çünkü iki kadın bir erkek yerine tanık olabiliyordu. Kadınlar insan değil miydi? İşte bu haksızlıkları Medeni Kanun'la kaldırdık.

Dinde koyduğumuz bu özgürlüğe ta eski Yunanlılar zamanında laiklik denmiş. Bazıları bunu dinsizlik olarak göstermeye kalktı.

Halbuki dinsizlikle hiç ilgisi yok. İlginç olanı birgün bir arkadaş bana: "Fark ettin mi bilmem, biz laiklikten söz edip dininde herkes özgürdür deyince sanki biz dininizi bırakın demişiz gibi, pek çok kimse dinini bırakıverdi" dedi. Ben de ona "Bunlar, etrafından korkarak dinini zorla yapanlar. Onları görenler de laikliğin, dinsizlik olduğunu zannettiler. Ben nasıl dine karşı olurum, aklı başında, ülkeyi düşmandan kurtarmak için bizimle çalışan, dinden çıkar sağlayanlara kızan hocalar bulunuyordu aramızda. Onlara büyük saygım vardı. İçten inananlar hangi koşulda olursa olsun kendini ona göre ayarlamış, inandıkları dinsel görevlerini yapıyorlar, kimse de onlara ses çıkarmıyor. İşte bunlar bana göre hakiki Müslümanlar" diye karşılık verdim arkadaşına.

Bu din sömürücülüğünden azınlıklar da öyle yararlanmışlar ki. Onlar da, Allah'ın istediği gibi bir kul olmaları için Türklerin, ancak alinteriyle para kazanmaları gerek demişler ve onları hamal olarak çalıştırmışlar. Türkler için hamallık dışında her iş günahmış. Böylece bütün ticareti, zanaatı ellerinde tutmuşlar. Kurtuluş Savaşı'nda Türklerden hayvanların ayaklarını nallayacak bir Türk ustası bulunmadı da Azerbaycan'dan bir usta getirtilerek askerlere bu sanat öğretilirdi. Bunları düşününce ne kadar üzülüyorum halkımız için. Halbuki onların her türlü işi yapacak yetenekte olduğunu biliyorum.

Benim en büyük inancım vatanıma, milletime en yararlı insan olmaktı. Bunun için canımı ortaya koydum. Ölmüş bir halkı ayağa kaldırarak düşmanları yurdumuzdan attırdım. Eğer bunu başaramasaydım camiler kapanacak, ezan sesleri yerine çan sesleri geçecekti. Bunun en yakın örneğini İstanbul işgalde iken gördük. Camilerin kapısında düşman askerleri nöbet bekliyordu. Borçsuz harçsız, kavgasız gürültüsüz ülkemi çağdaşlaştırmak için gerekenleri yapabildiğim için çok mutluyum. Eğer bu yaptıklarımı bozmaya kalkıp ülkeme geriye doğru adım attıranlar olursa işte onlar en büyük günahkârlar, imansızlardır bence. En büyük ibadet sevmek, insanları, özellikle çocukları, hayvanları, doğayı sevmek, çalışmak, dürüst

olmak; aileyi, milletini ve memleketini kendi çıkarlarından üstün tutabilmektir. Bunların birini bile yapmadan Tanrı'ya yapılan ibadetin değeri olacağına hiç inanamıyorum. Ayrıca Türk gençliğini laikliğin dışında yetiştirmeye yeltenecek olanlar, bu devlete, bu ulusa en büyük kötülüğü yapmış olacaklardır.

Refahiye Geçidi

Yine neler geldi aklıma! Bugün biraz gözüm açıldı. Nedense sancım birden kesildi. Belki böylece gider de bir daha gelemey diyorum içimden. İnanayım mı buna?

Erzurum Kongresi'ni bitirmiş, Sivas'a gitmek üzereydik. Kâzım Karabekir Paşa elinde bir telgrafla çıkageldi. Yüzünün ifadesine göre pek hayırlı habere benzemiyordu. Tahminim doğru çıktı. İstanbul Hükümeti beni müfettişlikten atmış. İstanbul'a çağırıyor-muş. Oraya gidersem ödüllendirilecekmişim! Gitmezsem tutuklu götürülmem gerekmiş. Onu da Kâzım Paşa yapacaktı. O da cevap olarak, benim arkamda güçlü ordu olduğunu, onun için bana karşı çıkamayacağını bildirdi. Kâzım Paşa hep benim tarafımı tutmuştu. Askerlikten istifa ettiğim zaman da ilk olarak o gelip "Emrinizdeyim" demiş, beni hem yüreklendirmiş, hem mutlu etmişti.

O, Doğu'da, savaştan başka halk arasında sosyal çalışmalar da yapmıştı. Çocuklar için kendisi şarkı yazıp söylettirmiş, tiyatrolar oynattırmış. O zaman için, üstelik asker olan biri için bunlar çok önemli davranışlardı. Bu yüzden de onu çok sevmişimdir.

Erzurum Kongresi de az heyecanlı ve sıkıntılı geçmedi. Delege-ler kendi bölgelerini kurtarmak için toplanmışlardı. Onlara bütün ülke için çalışacağımızı kabul ettirmek hiç de kolay olmamıştı. Bu kez Sivas Kongresi nasıl olacak kaygısı başlamıştı. 14 kişi, üç kırık dökük arabaya binerek yola çıktık.

Erzincan'a geldiğimizde oranın kaymakamı bize, Sivas yolu üzerindeki Refahiye Geçidi'nin Dersimli Kürtler tarafından tutulduğu-

nu, açılmasını beklememizi söyledi. Bir gün kaldıktan sonra nedense içime bir kurt düştü, bu adam bize bir oyun oynuyor dedim ve hemen arkadaşlara "haydi yola çıkıyoruz, zaten kellemiz koltuğumuzda, kefenimiz çantamızda, beklemeye gerek yok" diyerek hepsini ayaklandırdım. Kaymakam yolda tehlike olduğunu, biraz beklememizi söyleyip duruyordu. Aldırmadan yola koyulduk. Tam Refahiye Boğazı'na girdiğimizde karşıdan at üzerinde gelen bir jandarma gördük. Kendisiyle biraz konuştuktan sonra, "Kaymakama götürdüğün mektubu ver bakalım" deyince adam önce şaşırdı, sonra çıkarıp verdi mektubu. Dersim ağalarından gelen bu mektupta "Mustafa Kemal'i bir gün daha Erzincan'da oyalayabilirsen, işi tamamdır. Boğazı tutar, onu geçirtmeyiz" yazıyordu. Kuşkulandırmakta haklıymışım. Nedense ben bu tür olayları hep önceden sezinledim ve kendimi kurtardım. Mektubu taşıyan zaptiyeyi yanımıza alarak yolumuza koyulduk. Fakat Boğaz'ın öyle dar bir yerine geldik ki, dört kişi bir orduyu geçirmeyebilir. Tam orada, benim arabanın tekeri patlamaz mı? Lastik tamiri öyle kolay olmuyordu ki, saatlerce bekleyebildik. Halbuki, bir an önce oradan kurtulmamız gerekti.

Arabanın tekeri içine yanımızda bulunan battaniyeleri doldurduk ve gitmeye başladık; derken uzaktan gelen tüfek seslerini duyduk. Ne oluyor diye hepimiz birbirimizin yüzüne heyecan ve korku ile bakıyorduk. İnsanlar ne kadar cesur olursa olsun, bazen böyle bir korkuya kapılabiliyor. Beni korkutan canımdan çok, ülkemizin kurtulamayacağı idi. Meğer avcılarının silah sesleriymiş duyduklarımız. Lastikleri battaniye doldurulmuş arabalarla topallaya topallaya Boğaz'ı geçtik ve derin bir nefes aldık. Biz kurtulmuştuk, bizimle beraber vatan da kurtulmuştu. Düşünüyorum da vatani kurtarmak için ne engeller atlamıştık.

Bir taraftan İngilizlerin para ile çıkarttıkları, bir taraftan padişahın körüklediği isyanlarla birbirini kıran halkımızı yatıştırmaya çalışırken, öte yandan da her tarafımızı saran düşmanlarla boğuşuyorduk. Ne günlerdi o günler...

Zaman zaman bugünü göremeyeceğiz diye üzüntüye düştüğüm olurdu; fakat bu üzüntümü kimseye belli etmemeye çalışırdım. Çünkü herkes gözümün içine bakıyordu. Küçük bir tereddüdüm etrafımdakilerin paniğe kapılmasına neden olabilirdi.

Ankara'ya Gidiş

Hastalık ne zor şeymiş, hele benim gibi durup durağı olmayan biri için. Yatakta yatıp kalmak, bir iş yapamamak, çok zormuş çok! Bir taraftan "Neden, neden beni bu kadar erken yakaladı hastalık" diye isyan ediyor, bir taraftan da ya yapacaklarımı yapmadan yakalasaydı, çok daha kötü olurdu diyorum. Sorular, yanıtlarla boğuşurken, beynim de durmadan eski anıları getiriveriyor önüme. Bende ki ne cesaretti! Sivas Kongresi bitince Heyeti Temsiliyye'ye "Haydi şimdi Ankara'ya gidiyoruz" dedim birden. Herkes şaşırmıştı. Kimse beklemiyormuş bunu. Her kafadan bir ses çıkmaya başladı. Oraya gitmek için kimsede para yok. Doğru dürüst yol yok. Araba parası, benzin parası, yollarda yatacak yer parası gerek, nasıl ödeyeceğiz bunları diyorlardı. Haklıydılar. Bir kısmı "Halktan bağış isteyelim" bir kısmı "Bankadan borç alalım" diyordu. Hepsi sakıncalı idi. Halktan bağış istemeye kalksak, adımız zaten "isyancı" diye çıktı, bu kez "haydut" diyebilirlerdi. Ne yapardık o zaman? En sonunda bankadan az miktar borç almaya karar verdik ama heyet adına değil, içimizden birinin adına olacaktı borç.

Kış başlamıştı, aralık ayı ile her tarafı kar, buz kaplamıştı. Ama ne olursa olsun yola çıkacaktık. Her geçen dakika bir kayıptı bizim için. O yüzden hemen yola koyulduk, ama ne koyuluş!.. Bindığımız arabalar durmadan arıza yapıyor, tekerlekler patlıyor, içlerini elimize geçenlerle dolduruyorduk. Doğru dürüst yol olmadığı için arabaların hoplamasından içimiz dışımıza çıkıyordu. Bütün gücümüzü, nefeslerimizden donmuş dumanlar çıkararak söyledığımız "Dağ

başını duman almış" şarkısından alıyorduk galiba. Nasıl dayandık o zorluklara bugün bile şaşıyorum. İçimizde ne büyük, ne denli erişilmez bir vatan ve özgürlük tutkusu vardı ki, hepsine insanüstü bir gayretle yılmadan, usanmadan göğüs gerebildik.

Günlerce süren bu zor yolculuktan sonra Ankara'nın tepedeki evlerini görünce hepimiz bir "Oh!" çektik. Çektik ama bu kez de Ankara'da nasıl karşılanacağız kaygısı başladı. Çok geçmeden, yol kenarlarında büyük bir coşku ve heyecanla çoluk ocuk, kadın erkek Ankaralıların ve davullar eşliğinde zeybek oynayan Sekbanların bizi karşıladıklarını görünce bütün yorgunluğumuzu bir anda unuttuk. Bir zafer kazanmışız gibi büyük bir iç rahatlığı ve sevinç sardı hepimizi. Gözlerimiz yaşlı, gönüllerimiz umut dolu olarak girdik Ankara'ya. Ankara, ağaçsız, kıraç toprağı ile tam bir İç Anadolu köyü idi. Evlerde su yoktu, ısınma tandırlarla yapıyordu. Sıtma almış yürümüştü. Okul, lokanta, hastahane gibi yerlerin olacağını düşünmek bile imkânsızdı. Her şeyden önemlisi bankadan aldığımız borç yollarda bitmiş, elimizde para da kalmamıştı. Ne yapacağız diye kaygılanırken Ankara müftüsü elinde Ankaralıların topladığı bin lira bağışla gelince dünyalar bizim olmuştu. Neydi o günler!.. Ne üzüntülerle ne zorluklarla Büyük Millet Meclisi'ni bir araya getirip, kırık dökük okul sıralarında açılış yapmıştık.

İstanbul'da toplanan Meclis, İtilaf devletleri tarafından dağıtılmıştı. Oradan kaçıp gelenlerle Anadolu'dan seçilen milletvekillerinin kıyafetleri kadar, kafaları da çok çeşitli idi... Bazıları kendi çıkarlarını düşünen, beni adam yerine koymak istemeyen veya benden çekinip beni yok etmek isteyen İttihatçılar, bazıları Anadolu'nun halinden haberi olmayan, ölüm kalım savaşına doğru gidildiğini fark edemeyen zavallılar ve "Milletvekili olduk" diye kendilerini üstün gören kimselerle birlikte vatani aşiret sayanlar, ortaçağ sarığı altında halifeciler, Osmanlı düzeni artığı fesli memurlar ve gözlerinde yeni bir çağın eliğı parlayan kalpaklı devrimcilerden

oluşan bu topluluğu, ortak bir amaç yolunda birleştirmek hiç de kolay değildi.¹⁴ Ama ne olursa olsun bu meclis var olmalı ve işlemeliydi, yapacaklarımızı meclisin kararıyla yapmalıydık. Ancak böylece gireceğimiz mücadelenin memleket ve dünya tarihi önünde yassallığı kabul ettirilebilirdi. Düşünüyorum da en güçlü olduğum zamanlarda bile meclisin varlığına ve kararlarına saygı duymuşumdur. Yapılmasını istediklerimi, silah zoruyla değil, anlatarak, açıklayarak kabul ettirme yoluna gitmişimdir. Bu yöntem ile işe gönül verdiğim andan itibaren her güçlüğü yenmeyi başardım. Ömrümün şu kısa süresinde yaptıklarımı, başardıklarımı düşününce kendim de inanamıyorum ve artık ölsem de gam yemem deyiveriyorum.

Rüya

Bu gece gördüğüm bir rüya beni çok heyecanlandırdı. Salih ile birlikte bir kuyu içine düştük, o kuyudan çıktı, kurtardı kendini. Ben bütün uğraşlarıma rağmen çıkamadım. Büyük bir sıkıntı içinde gözlerimi açtım. Rüyalara inanmam ama nedense bu beni çok etkiledi. Salih odama gelince ilk işim rüyamı anlatmak oldu ve "Salih bu gece gördüğüm bu rüyada kuyudan çıkamadığıma göre ben öleceğim. Ama neden ikimiz birden düştük kuyuya, onu anlayamadım" dedim. Salih buruk bir gülümseme ile "Hani siz rüyalara inanmazdınız, ne oldu?" dedi. "İnanmıyorum ama yine de içimde bir kuşku var işte" dedim. Savarona yatında da bir rüya görmüştüm. Şimdi onu da hatırladım. Annem her zamanki giysileri içinde büyük bir mutlulukla kollarını açmış beni çağırıyordu. Ben de ona koşmaya başladım. Fakat iki adımlık sandığım yol bir türlü bitmiyordu. Uzun uzun koştum koştum, sonunda yorgunluktan bitkin bir halde anacığımın kolları arasında buldum kendimi. O zaman da "Acaba ölecek miyim?" diye düşünmüştüm. Diğer taraftan umudu-

14 Lord Kinross, *Atatürk*, s.243; Ceyhun Atif Kansu, *Atatürk Olmak*, Bilgi Yayınları, 1999, s.30.

mu da hiç kaybetmek istemiyorum. Eğer iyi olup kalkarsam kendimi sıkı bir rejime sokacağım. Yalova, Florya ve de Alemdağı'nın ormanında bol bol dinleneceğim. Fakat bu kadar halsizliği, bu kadar bitkinliği nasıl atabileceğim? Yoksa kendimimi aldatıyorum? Söyleyeceğim etrafımdakilere, eğer ölürsem, (hayır hayır ölmeyeceğim ben), beni küçük bir tepe üzerinde dört yanı duvarla kapatılmış, üstü açık bir yere koysunlar. Böylece yurdumun dört yanından bana haberler getirsin rüzgâr, toprağımızın kokusunu, halkımızın sesini ulaştırsın bana. Bugünkü ve gelecekteki gençlerimiz için yazdığım ve okuduğumda beni bile duygulandıran yazılarım yazılsın duvarlarına. Gelen geçen onu okumadan geçemesin yanımdan. Onun satırlarından, ülkemizi, özgürlüğümüzü korumak için neler yaptığımızı ve aynı durumda neler yapılması gerektiğini öğreysin sevgili gençlerimiz.

Samsun'a Çıkış

Yine neler geldi aklıma, pencereimin önünden uçan martılar hatırlattı bunu. Samsun'a müfettiş olarak gitme emrini elime alınca, kanatları açılmış uçmaya hazır bir kuş gibiydim. İngilizleri atlatıp ölüm kalım gemisine biner binmez nasıl bir oh çekmiştim. Ha battık ha batacağız korkusuyla Samsun Liman'ına girip yere ayak bastığım zaman, toprağı, vatanımızın toprağını öpmek geldi içimden. Ne zamandır hayal ettiğim, gelmek için çareler, imkânlar aradığım Anadolu'ma kavuşmuştum atık. Bu geliş bir şan şeref için değil, ölüme göğüs gererek ülkemi esaretten kurtarmak, onu yüceltmek, çağın "yüce devletiz, her şeyi biz biliriz, biz yaparız" diye övünen, gururlanan, kendileri gibi olmayanları ayakları altında ezmek için fırsat bekleyen milletlerin düzeyine çıkarmaktı bütün amacım. Yapabilecek miyim, diye düşünmüyor, yapacağım, diyordum. Nasıl, nereden alıyordum bu gücü?

Halbuki tablo hiç parlak değildi: Ordumuzun elinden silahı alınmış ve alınmakta, İtilaf devletleri "ateşkes" antlaşmasını "işgal et"

Samsun'a çıkış; Ordu Müfettişi Tümğ. Mustafa Kemal'in
Samsun'a hareketinden önce çekilmiş fotoğrafı.
Altında "Arkadaşım Rauf Bey'e" yazılı. Tarih 335 = 1919

anlamına alarak donanmaları ve askerleriyle İstanbul'a girmişler. İzmir'e Yunanlılar çıkmış. Adana'ya Fransızlar kurulmuş. Urfa, Maraş, Ayıntap vilayetlerine İngilizler sahip çıkmış. Hoş, nedense sonra onları Fransızlara bırakıvermişlerdi. Antalya ve Konya'yı İtalyan askerleri doldurmuştu. Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri kol geziyordu. Bunlardan başka, azınlık olan Hristiyanlar devletin bir an önce çökmesi için çeşitli cemiyetler kurarak İtilaf devletlerine yardıma hazırlanıyorlardı. Ayrıca Rumlar, bütün Karadeniz sahillerini içine alacak bir Pontus, yani Yunan Devleti kurma çabasındaydılar. Köylümüz ise yüzyıllardan beri süren savaşlardan, bu savaşları karşılamak için alınan vergilerden, canlarını kurban eden erkeklerini göndermekten öyle bıkmış, öyle bezmişti ki...

Bu zavallı insanları nasıl harekete geçirebilecek, nasıl canlandırabilecektik? Etrafımdakiler de benim kadar güvenli olmaya çalışıyordu. Fakat hepsinde bir kuşku yok değildi. Devlet olanlara aldırıyor, halkın da karşı çıkmasını istemiyordu. Buna rağmen halkımızdan bazıları bu durumlara karşı çıkmak amacıyla cemiyetler kurmaya başlamışlardı. Fakat onları bir araya toplamak ve vatan sathına yaymak gerekti. Bunun için ben herkesi yüreklendirmek, özgürlüğümüz uğruna savaşa ve özveriye hazırlamak için durmadan her tarafa bildiriler gönderiyor, toplantılar düzenliyordum. Günlerce uykusuz kalıyor, yorgunluktan bitkin düşüyor, ama asla yılmıyordum. Bütün amacım ülkemi esaretten, halkımızı kölelikten kurtarmaktı. Bu amaca ulaştığım için ne kadar mutluyum şimdi. Ne olurdu bir de bu hastalık yakalamasaydı beni!..

Enver Paşa'nın Ettikleri

Düşünceler bir yumak gibi birbiri arasına karışıyor. Bir şey aklıma geliyor, hemen arkasından hiç ilgisi olmayan başka bir olay takılıyor kafama. Şu anda Anafartalar Savaşı'nı kazanıp düşmanı Çanakkale Boğazı'ndan attığımız günler geldi gözümün önüne. Enver

Paşa gelmiş, diğer birlikleri gezmiş, benim yanıma uğramamıştı. Halbuki ben imdada yetişmeseydim bütün birliklerin durumu perişandı. Düşman askerleri Boğaz'ın en yüksek ve kilit noktasına kadar çıkmıştı. Orada bulunan hiçbir kumandan düşmana saldırmayı kabul etmemiş, bekleyip duruyorlar, ama neyi bekliyorlardı ki!.. O sırada ordu karargâhından bana telefonla "Hiçbir çıkış yolu yok mu?" diye sordular. Ben de "Var, ama bütün kuvvetleri emrime verirseniz" dedim. Alayla "Çok gelmez mi?" dediler. Ben de "Az bile gelir" cevabını verdim. Bekliyordum ne diyecekler diye. Çok geçmeden emir geldi, "Bütün Arıburnu ve Anafartalar cephesinin kumandanlığı Mustafa Kemal'e verilmiştir" diye. Bu emri alır almaz, daha önce yapacaklarımı hazırladığım için sabah olmadan düşman üzerine saldırdık. Öyle bir savaş başlamıştı ki, boğaz boğaza çarpıyordu iki taraf. Daha sonra İngiliz gazeteleri "Devler ülkesinde devler savaşı" diye yazmıştı bu savaş için. Her iki taraf 40 bin askerini yitirmişti. Tam anlamıyla yenilginin son noktasından zaferin en üst noktasına çıkıvermiştik. Böylece İstanbul'un yolu İngilizlere kapanmıştı. Bunun üzerine imparatorluk ordusunun başkumandan vekili olan Enver Paşa gelip bütün grupları ziyaret ediyor da, asıl savaşı yapan Anafartalar ve Arıburnu, grubuna uğramak nezaketini göstermiyor... Nasıl canım sıkılmış ve üzülmüştüm! Askerlere karşı da çok ayıp etmişti. Vatan savunmasında başarıyı kıskanması olacak gibi değildi. Bu davranışıyla ne kadar küçüldüğünü fark etmemişti herhalde. Üstelik hastaydım da... Ona karşı ordu ve kolordu kumandanlıklarının takdirleri beni hem sevindirdi, hem de mahcup etti. Bu arada mutlu olduğum bir olay da, düşmandan geri aldığımız yere "Cesaret Tepesi", savaşı yönettiğim yere de "Kemal Yeri" adını koymaları oldu. Ayrıca gümüş savaş, altın liyakat madalyalarını da aldım, fakat hemen hiç kullanmadım onları. Ayrıca çeşitli zamanlarda Fransa'dan, Avusturya'dan, Almanya ve Afganistan'dan nişanlar verdiler. 26 nişan arasında benim için en önemlisi İstiklal Madalyası idi. Onun dışında hiçbirini takmadım. Onu da yine çok kısıtlı olarak takıyordum. Çünkü, ben bunları kazandım diye göste-

riş yapıyorum gibi geliyordu nedense. Madalyalarla beraber terfi de ettireceklerini söylediklerinde, terfi için çalışmadım. "Sıramı bekleyeceğim" demiştim.

Yine Enver Paşa geldi aklıma. Ne kıskanç, ne de maceraperestti. Hep büyük planlar, projeler peşinde koşmuş, fakat sonunda hep fos çıkmıştı. İstanbul'daki meclis İngilizler tarafından kapanınca, Enver, Talat, Cemal Paşalar Almanya'ya kaçıvermişlerdi. Oradan Moskova'ya gidiyor Enver Paşa. Aklınca Afganistan ve Hindistan gibi İşlam memleketlerinde teşkilat kurup onları İngilizlere karşı ayağa kaldırarak Anadolu'yu kurtaracakmış!.. Hepsi hayaldi. Üstelik bana oradan talimat veriyordu. Ben de ona İngilizlere karşı koyabilecek tek devletin Türkiye Devleti olduğunu yazdım. O devamlı benim arkamdan komplolar hazırladı. Gittiği Batum ve Tiflis'te Anadolu hükümetinin dağılmakta olduğunu, Anadolu'nun fena idare edildiğini, nedeninin Mustafa Kemal olduğunu, o yüzden kendisinin başa geçmesinin gerektiğini anlatıyormuş. Hakikaten İstanbul'da bir teşkilat kurmaya kalkmış. Yeni mecliste eski ittihatçılardan olan 40 kadar milletvekili de ona yordakçılık ediyormuş. Asker kaçaklarından bin kişiyi geçen bir tabur kurdurtmuş ve silahlandırmış. Enver Paşa, Ali adıyla Türkiye'ye girerek bu taburun başına geçip millî mücadeleye katılmak üzere Ankara'ya gelecek ve bir hükümet darbesiyle beni devirip başkumandanlığı alıverecekmiş. Hiçbirini yapamadı ve söylendiğine göre bir Bolşevik kurşunu ile öldü gitti. İktidar hırısı, baş olma yarışı, politika oyunlarında, olan hep halka olmuş, halk ezilmiş, yurt zarar görmüştür. Fakat buna neden olanlar ne yazık ki, hiç vicdan azabı çekmediler.

Çerkez Ethem Olayı

Düşünceler dönüp dolaşıp nerelere varıyor?.. Ağrılarımı unutturmak için mi acaba geçmişte olanlar çıkıveriyor karşıma? şimdi nereden geldi aklıma Çerkez Ethem olayı? Adam yaptığı ya-

Yozgat İsyanı'nı bastırmak üzere görevlendirilen Çerkez Ethem ve adamlarından bir grup Ankara İstasyonu'ndaki karargâh binası önünde Mustafa Kemal'le (Haziran 1920). Çerkez Ethem Atatürk'ün sağ tarafındadır.

rarlı işlerin etkilerini bozup bir çuval inciri berbat etmiş. Yunanlılar İzmir'e çıktığında İstanbul hükümeti aldırmadı. Hatta halkın Yunanlılara iyi davranmasını buyurdu. Ordu darmadağındı. Birçok yerde ateşkes antlaşması yüzünden iyice dağılmış, silahları ellerinden alınmıştı. Erzurum ve Sivas Kongreleri yapıp ne olursa olsun Kuvayı Milliye olarak düşmanı ülkemizden kovacağız, diye karar alındıktan ve Büyük Millet Meclisi'ni açtıktan sonra, işgalcilere karşı ayaklandığımızı anlayan İngilizler ve Saray, halkı para ile ve halife ordusu uydurmacasıyla kandırarak isyanlar çıkartmaya başladılar. İsyancılar kendi halkını, din kardeşlerini öldürmekten çekinmiyorlar, telgraf ve telefon tellerini kesiyorlardı. Bulundukları yerlerin yok denecek kadar az olan asker gücü, onları bastırmaya çalışıyor, bir taraftan da düşmanla uğraşılıyordu. Bunlardan yararlanan Yunanlılar, Bursa'ya kadar ilerlemişti. Halk padişah ve saraydan umudunu kesmiş, kendini savunmak için çeteler kurmaya başlamıştı. Bunlardan birisi de Çerkez Ethem ve kardeşinin kurduğu Kuvvayı Seyyare adını verdikleri çeteydi. İsyanın bastırılmasında büyük yararları oldu. Bu yardımlarından dolayı alkışlanmaya başlanınca, ben büyük insanım, diye ne oldum delisi oluverdi Çerkez Ethem ve kendisini dev aynasında gördü. Hükümet kurulduktan sonra dağılık ordumuzu bir araya toplayıp, düşmana karşı hazırlanmaya başladığımızda, efelerin çetelerine ve Çerkez Ethem'e "Gelin ordu ile birleşin, ordumuzu güçlendirelim" dedik. Diğer çeteler birleşti, fakat o kabul etmedi ve ben istediğim gibi hareket edeceğim, dedi ve kumandanları tahkir etmeye, valilere, idare amirlerine kendine göre emirler vermeye, emri yerine getirmeyenlerin idam edileceğini söylemeye başladı. Meclis kanunlara uymadığı gerekçesi ile cezalandırılmasını istedi. Ben işi barış yoluyla çözme yanlısı idim. Kendisiyle arkadaşça konuşulursa anlaşacağımızı düşünmüştüm. Bunun için kendim konuşmak üzere ayağına gittim, adam kaçtı benden. Paşaları gönderdim onları tutukladı. Tam bir buçuk ay onu yola getirmekle uğraştık, işe yaramadı. Akli sıra beni attırıp kendisi yerime geçmek amacındaymış. Bu kez askerî kuvvetlerimiz

Sakarya Meydan Savaşı'nı yönetirken (10 Eylül 1921).

onu zorla yola getirmeye kalkınca, bize katılacağı yerde, gitti Yunan ordusuna katıldı. Böylece kendi kendini yitirdi. Bunlar üç kardeşti. İkisi çeteci, biri milletvekili olmuştu. Üçü de kötü niyetlerinin cezasını gördü. Halbuki o günlerde ordumuza bir tek kişi katıl-sa seviniyorduk. Askere alacak adam kalmamıştı ki... Yine daldım gittim o kötü günlere. Sırası mı bunları düşünmemin?.. Ama elim-de değil işte...

Kurtuluş Savaşları

Hastalık ne zormuş! Yatağa çakılmak, başkalarının yardımına muhtaç olmak! Hiç aklıma gelmemişti böyle olabileceğim. Ne kadar yaşayacağım, sonum ne olacak diye asla düşünmemiştim. Hele bu yaşta bu hale gelebileceğimi nasıl düşünebilirdim! Şu durum benim tabiatıma ne kadar aykırı, ama önüne geçmek olanaksız. Başa gelen çekilecek, diye kabul etmek zorunda kalıyor insan. Etrafımdakiler bir bilseler kendimle ne kadar mücadele ettiğimi, neler düşündüğümü... Anlat deseler, anlatacak dermanım yok. Ama kafa işliyor durmadan. Kendimle uğraşırken aklım yine nerelere gitti. Anılar, anılar... Bitecek gibi değil ki... Birini kovmaya çalışırken bir başkası geliyor hemen.

İşte şimdi Kurtuluş Savaşı'nın o acı, üzüntülü, heyecanlı, korkulu günleri gözlerimin önünde canlandı. Yunanlılar ellerini kollarını sallayarak Bursa'ya kadar gelmişlerdi bile. Padişah ve etrafındakiler İtilaf devletlerini kızdırıp yeni bir savaşa girmek istemiyorlardı!.. Bu yüzden padişah ordusu adıyla çıkarttığı isyanlarla, memleketi kurtarmaya çalışan kendi halkını, düşmanların isteği doğrultusunda kırdırtmaya uğraşıyordu... Sanki Kuvayı Milliye olmazsa İngilizler padişahı baş tacı edecekler! Nerede o bolluk! Halkı olmayan bir padişah, nerede görülmüş?! Meclistekiler de oturdukları yerden Yunanlıların Bursa'ya kadar gelmelerinde kumandanları suçluyorlar, onların cezalandırılmalarını istiyorlardı. Bu zavallılar

Kar üstünde dinlenirken.

meclisin henüz açılıp bakanların yeni seçildiğini, ona karşın Yunanlıların bir yıl önce İzmir'e çıktığını, İstanbul Hükümeti'nin bunlara göz yumduğunu, hatta halkın çete halinde bunlara dayanmalarına bile karşı çıktığını düşünmüyorlardı. Ayrıca askerin silahı alınmış, İngilizlerin zoruyla büyük bir kısmı terhis edilmişti.

Yunanlıların doğuya doğru da yönelecekleri belliydi. O yüzden oraya iyi bir kumandan gerekti. Bu kumandan da İsmet Paşa'dan başkası olamazdı kanımca. Hemen onu Batı Cephesi Kumandanı yaptım. İyi ki yapmışım... İnönü'de düşmanın saldırısını iki kez aralıklarla püskürtmüştü. Ne büyük başarı idi o! Yarım pabuç, üstsüz başsız, topsuz tüfeksiz bir askerle kazanmıştı bu savaşı, hem de kendisinden her hususta güçlü olan bir orduya karşı. Öyle olduğu halde bazıları çekemediler onu. Kumandanlık ille onun elinden alınsın istiyordu meclistekiler. Halbuki o, millete ve tarihe karşı son derece başarılı bir görev yapmıştı. İnsanların kimisi kıskançlıktan, kimisi akılsızlıktan ne söylediklerini bilmiyorlardı. Zavallı İsmet Paşa hep kıskanıldı. Aramızı açmak için durmadan çalıştılar. Şimdi de hasta diye yanıma getirtmiyorlar. Onun bana gelemeyecek kadar hasta olduğuna hiç inanamıyorum. Ama bu durumumda ne yapabilirim, elim kolum bağlı işte.

Yunanlılar İnönü'de durdurulmuştu, fakat kuşkusuz yine saldıracaklardı. Bu yüzden ben askeri Sakarya'ya doğru çektim. Böylece düşmanın ordumuzla karşılaşması için büyük bir mesafe yürümesi gerekecekti. Böylece üstünden uzaklaşarak, çabuk yardım alamayacak, bize de ordumuzu toparlamaya zaman kalacaktı. Bunun üzerine mecliste bir kıyamet koptu, vatan toprağını düşmana bırakıyorsunuz diye. Sanki düşmansız doğru dürüst vatan toprağı kalmış gibi. Herkes akılsız ersin ermesin, bilir bilmez, sanki askerlikten, kumandadan anlıyorlarmış gibi konuşuyordu. Onlara yaptığımız bu hareketin nedenini anlatıncaya kadar canım çıkmıştı. Bu kez tutturdular "Genel kumandayı sen eline al" diye. Ben de "Alırım ama

meclisin bu konudaki bütün haklarını bana verirseniz" dedim.¹⁵ Yine bir yığın karşı çıkmadan sonra verildi başkumandanlık bana. Bunu kabul edenlerin bir kısmı çok garip bir düşüncedeydi. "Orduda iş yok, nasıl olsa o da bir iş başaramayacak. Bu suretle ordu ile beraber onun adı da batacak" diyorlardı. Ülkenin kurtulmasından çok, benim batmamdı önemli olan. Halbuki hepsi benim sayemde kurulan bir meclise, yine benim sayemde milletvekili olarak girebilmişti. Ne bencil, ne haris insanlardı bunlar... İstedğim şekilde başkumandanlığı alınca yapacak iş pek çoktu. Ordunun insana, yiyeceğe, giyeceğe, silaha, taşıma araçlarına ihtiyacı vardı. Savaşlar artık yalnız cephedekilerin işi olmamalı, onları güçlendirebilmek için halk da aynı heyecan içinde bulunmalıydı. Milletimizi esir etmek isteyen düşmanlarımızı yeneceğimiz inancım hiç azalmamıştı. Bunun için önce bu inancımı bütün milletime, bütün dünyaya karşı ilan ettim. Arkadan orduya gerekli olanların hepsini halkın hazırlamasını ve vermesini, karşılığı zaferden sonra ödenmek kaydıyla, istedim. İşte o zaman halkımız kadını erkeği, çocuğu çocuğuyla koyuldu işe. Görülecek bir durumdu. Bütün millet ayağa kalkmıştı. Kimi askere çamaşır, giyecek dokuyor, kimi eline geçenlerle silah yapmaya çalışıyor, kimi cephan taşıyor, kimi elinde olanları veriyordu. İnsanlarımız bir taraftan İngilizlerin toplamak istedikleri silahların kamalarını çıkararak işe yaramaz hale getirirken, diğer taraftan onların el koydukları silah depolarından canları pahasına silahları kaçıracak orduya yetiştiriyorlardı. Gurur duyuyordum halkımızla. Onları öyle iyi anlamıştım ki... Yalnız kendilerini yönetenlerin namusuna, verdikleri sözü yapacaklarına inanmaları yeterdi! Biz verdiğimiz sözü sonuna kadar yerine getirdik, zaferi kazandık ve halktan aldıklarımızın karşılığını son kuruşuna kadar ödedik, bu da beni ne kadar mutlu etmişti. Fakat daha halkımızın tam harekete geçmesi-

15 *Nutuk*, TTK baskısı, c.II, s.817. 4 Ağustos 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığı'na verdiği yazıda bu açıkça belirtilmiştir.

İlgın Manevraları'nda Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ile
(1 Nisan 1922).

Büyük Taarruz sabahı Afyon Kocatepe'de (26 Ağustos 1922).

ne vakit kalmadan, tahmin ettiğimiz gibi, düşman Sakarya cephesine saldırıverdi. Onlar bizden, hem asker, hem malzeme bakımından çok üstündü. Ama askerimiz nasıl bir savaş yaptı durmadan, duraksamadan 22 gün 22 gece! Görülmeye değerci. Zafer bizimdi. Düşmanı yenmiş, bunun aksini düşünenlerin yüzünü karartmıştık! Bu Türk devleti tarihinde olduğı kadar, cihan tarihinde nadir olan bir meydan muharebesiydi. Bu savaşta benim için en zor gelen, atımın ürkmesiyle attan düşüp bir kaburgamı kırmam oldu. Ona rağmen kumandayı sonuna kadar sürdürdüm, savaşın heyecanı, kaburgamın ağrısını bastırmıştı herhalde. Ne günlerdi o günler! Zafer sevinci ile nasıl da coşmuştu halkımız.

Sakarya Savaşı'nı kazandıktan sonra bütün düşüncem, orduyu her yönden kuvvetlendirip düşmana saldırtarak, artık topraklarımızda hiç tutunamaması ve hepsinin denize kadar sürülmesiydi. Kuşkusuz o gün için, orduyu hemen kalkındırmak kolay değildi. Bunun için zaman gerekti. Halkımız kendilerine verilen görevi ancak başlamıştı yapmaya. Bir kısım becerikli ve cesur insanımızın, düşmanlar tarafından el konulan cephaneliklerden kaçırdıkları cephaneleri ve silahları depoluyorduk. İnönü ve Sakarya savaşlarında yalnız kendimizi savunmuştuk, düşmanı arkadan kovalamaya halimiz kalmamıştı. Bu kez biz saldırarak ve bununla düşmanı ülkeden atacaktık. Ama meclistekilerin çoğunluğu bunu anlayacak kafada değillerdi ki!.. Tutturdular seferberlik ilan edilsin diye. Sanki biz onu bilmiyormuşuz! Bütün milleti silah altına çağırarak için ellerine verilecek silahı, onları geçindirecek parayı nasıl bulacaktık? Milletvekilleri durmadan beklentimizi eleştiriyor, bilir bilmez konuşuyorlardı. Bir taraftan da onlarla uğraşılıyor, onları sakinleştirmeye çalışıyordum. Ordu planlarını onlara söyleyemezdik ki! Bütün hazırlıklarımız tamam olunca büyük bir gizlilik içinde 26 Ağustos sabahı yapılan saldırı, 10 gün içinde hedefimiz olan Akdeniz'e dayandı ve güzel İzmir'imiz tekrar bizim oldu. İşin ilginç olanı,

Dumlupınar'da Yunan Başkumandanı Trikopis esir alınınca, İstanbul'da benim esir alındığım şeklinde duyulmuş, Rum vatandaşlar sevinçlerinden büyük şenlikler yapmaya başlamışlar. Kuşkusuz çok sürmemiş sevinçleri. Halbuki biz esir kumandanı, esir olarak değil, kendisine yakışır şekilde ağırlamaya çalışıyorduk cephede. İzmir, askerlerimiz tarafından alındığında ben de gecikmeden arkalarından İzmir'e gelmiştim. Limanda İngiliz gemileri sıra sıra duruyordu. Onlara 24 saat içinde limanı terk etmelerini bildiren notayı yazıp gönderdiğimde, yine etrafımda olanlar, benim yeni bir savaşa neden olacağımı düşünmüşler. Hiç de dedikleri gibi olmadı, 24 saat geçmeden ayrıldılar limandan. İngiliz donanmasının kurmay başkanı karşımda selam durmuş, bana gideceklerini bildirirken öyle mutluydum ki, zamanın durmasını istedim o anda. O mağrur İngilizler bizi köle, esir yapmak için ne oyunlar oynamıştı! Yüreklerinde kaldı istekleri. Arkalarına baka baka gittiler ülkemizden. Oysa Osmanlı Devleti, İngiliz sefirini limandan taşıyacak arabaya at yerine insanlarımızı koşacak kadar değer vermişti onlara.

Yunanlıların Bursa'dan Afyon'a kadar olan cephesi nasıl da birden bozulmuştu! Bizden çok üstünlerdi. Onların silahı, savaş araçları, uçakları bile vardı, İngilizler bol bol yardım ediyordu onlara. Kaçanların kimi Marmara Denizi'nde, kimi İzmir'in denizinde boğulmuşlardı. Bu savaş, Türk milletinin özgürlük ve istiklaline bağlılığını kanıtlayan ölümsüz bir eser, bir abidedir. Ben de bu eseri meydana getiren bu milletin bir evladı ve ordusunun başkumandanı olduğumdan hep mutlu oldum. Bunları düşünürken zaferin sevinci ile savaşta ölenlerin hüznü sarıyor beni. Ülkemizde bir daha öyle günlerin yaşanmaması için gençlerimizin çok dikkatli olmaları, görüp geçirdiklerimizi okuyup onlara göre hareket etmeleri en büyük temennim. Bunun için yazdım o *Nutuk* kitabını. Benim ağzımdan öğrensiner çektiklerimizi... Bir hafta gece gündüz ben söyledim, yazıcılar durmadan yazdılar. Ben yorulmamıştım ama yazıcılardan bayılanlar bile olmuştu.

Antlaşmalar

Ne günler yaşadık ne günler!.. Hiç hatırlamak istemiyorum ama yine de olaylar gözlerimin önüne geliveriyor. Cihan savaşında Almanlar yenilir yenilmez, bize ateşkes için imzalatırdıkları Mondros Antlaşması ile İtilaf devletleri ülkemize girmeye başlamışlardı. O antlaşmanın ve uygulanmasının hatalı olduğunu yazdım, çizdim dinleyen olmadı. Arkasından ülkemizin ve Türklüğün ölüm fermanı olan Sevr Antlaşması'nı Padişah Vahideddin gözünü kırpmadan imzaladı. İkinci İnönü Zaferi'nden sonra İngilizler "Yeni barış yapalım" diye düştü peşimize ama yine kendi çıkarları önde geliyordu. Sakarya Zaferi'nden sonra Fransızlar, girdikleri Güneydoğu illerimizden çıkacaklarını bildirerek Ankara Hükümeti ile bir antlaşma yapınca, İngilizler yine atıldılar bize, antlaşma yapalım diye. Fakat antlaşma koşulları öncekilerden pek farklı olmuyordu. İstediklerimiz gibi bir antlaşmanın, ancak Yunan'ı tam olarak topraklarımızdan attığımız zaman olacağını biliyordum. Öyle de oldu. Artık bize karşı olan bütün devletler birleşip İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanarak antlaşma imzalamaya karar verdi. Bizim haklarımızı orada savunacak kimseler seçildi, başkan olarak da İsmet Paşa'yı atadım. Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Orbay bundan hiç memnun olmadı, çünkü İnönü'nün değil de kendisinin başkan atanmasını istiyordu. Lozan'da bizim için o kadar çok çözülecek sorun vardı ki... Onları karşılardaki devlere kabul ettirmek için büyük bir sabır, duygulara kapılmayan güçlü bir politika gerekti. İsmet Paşa orada bunlarla uğraşırken, Bakanlar Kurulu Başkanı da elinden geldiğince onun yaptıklarını baltalamaya çalışıyordu. Ben de bir bunalım çıkmasını diye ikisinin arasını bulmaya uğraşıyordum. Şimdi düşünüyorum da bazı insanlar ne garip oluyor. Orta yerde vatanın çıkarı varken, ben gidemedim diye hepsini nasıl göz ardı edebilir o makama gelmiş bir kişi? Ama oluyor işte. Konuşmalarda sanki biz savaşı kazanmamışız gibi, devletler istediklerini almak ve yaptırmak istiyor-

lardı. Bizim delegeler baktı olmayacak, geri geldiler. Bu kez de Meclis'te bir kıyamet koptu, bu delegeler iş göremiyor diye. En çok saldırı da İsmet Paşa'ya oluyordu. Ben Lozan'daki tartışmaları günü gününe izlemiştim. Bunun için Meclis'teki tartışmaların ne kadar boş olduğunu biliyordum. Ona göre konuşarak hepsini yatıştırdım; sonra aynı delegeler tekrar gönderildi. O arada Padişah Vahideddin İngilizlere sığınıp bir İngiliz gemisiyle İngiltere'ye kaçtı. Bir de halifeliği vardı ya onun. Bu kez Meclis'te, halife kim olacak, nasıl olacak, nerede yaşayacak soruları ile yine bir yığın tartışma başladı. Tam Lozan'da barış antlaşmaları yapılırken Meclis'te böyle tartışmaların olması, konferans delegelerine karşı hiç de iyi değildi. Tartışmaları kendi haline bıraksam günlerce sürecek, halk arasına taşacak, oradan Lozan'a kadar gidecekti. Bunun için bütün tartışmadaki sorulara gerekli çözüm yollarını göstererek hepsini binbir güçlüklerle susturabildim. Aslında Müslüman milletlerden bizim savaşıma yardım elini uzatan ve halifelğe önem veren yalnız Hint Müslümanlarıydı. Hatta ben halifeliği kabul edersem bir yığın da yardım edeceklerini bildirmişlerdi. Benim ne halifelikte ne padişahlıkta gözüm vardı. Tek istediğim yurdumun düşman ayağından kurtulup özgür olması, insanlarımızın din sömürsünden kurtulup çağdaşlığa kavuşması idi. Lozan Antlaşması ile özgürlüğümüzü kazandık, laiklikle din sömürsüne son verdik. Bunları başaramadığımız için çok mutluyum şimdi. Ayrıca sömürge olan birçok Müslüman ülkeye de özgürlüğe kavuşma yolunu açmıştık. Bunları düşünürken hastalığımı unuttuym. Bu anda doktorlar girdi oda-ya. Düşünceler uçun, gidin kafamdan!..

Misaki Milli

Şu anda yine nerelere gitti aklım? Hiç unutmuyorum. 1907 yılıydı, kafam hep girdiğimiz çıkmazdan nasıl kurtulacağımız sorununu çözmek için yollar aramakla meşguldü. Benden başka bunla-

rı düşünün yok muydu, koca Osmanlı Devleti'ni ben mi kurtaracaktım? Henüz 26 yaşındaydım. Benim yaşımda olanların çoğu gençliğin tadını çıkarma peşinde olurlar. Ama benim aklımda ülkem ve Türk milleti vardı. Osmanlı Devleti iyice gücünü yitirmiş, İttihat ve Terakki Hükümeti de bir varlık gösterecek durumda değil. Nasıl olsa elde olan topraklar, savaşa elimizden alınacak. Onu beklemekten asla bizim olmayan ve hiçbir yarar sağlayamadığımız toprakları asıl sahiplerine bırakalım. Biz ilk zamandan beri bizim olan ve Türklerin yaşadığı topraklara çekilelim. Yabancı ellerde olan yurttaşlarımızı da buraya getirerek bir Türk devleti kuralım diyordum. Bunun için kendime göre Misakı Milli (Milli Ant) olarak adlandırdığım bir sınır çizdim, hatta haritasını bile yaptım. Ama kime anlatabilirsin bunu? Nasıl veririz o toprakları diye karşıma çıkar, belki de deli derlerdi bana. Eğer dediğim yapılabilseydi ne Trablusgarp (Libya), ne Balkan Savaşları, hatta belki dünya savaşı bile olmayacak veya biz bu savaşa girmeyecektik. Eğer öyle yapılabilseydi, o zaman sınırlarımızın içine aldığım Musul Kerkük petroleri, Halep, Ege'deki 12 ada, İngilizlere emanet olarak verdiğimiz Kıbrıs bizim olacaktı. Fakat yine de diğer yerlerde çizdiğim sınır Lozan'da olduğu gibi kabul edildi. Halbuki bunu düşündüğüm tarihlerde doğuda birçok yerimiz düşman ayağı altındaydı. İnsanın kafası işlemeye başladı mı, nereden nereye, ne anılar çıkarıyor geçmişinden!

Madam Corrine

Şimdi nasıl olduysa, birden gözümün önüne Madam Corrine geldi. Ne hanımefendi, ne kültürlü bir hanımdı! Çok güzel piyano çalıyor, çeşitli diller biliyordu. Türk kadınlarımızın böyle olmasını istedim hep. İlk onun evinde sanat toplantılarının tadını tatmıştım. Abdülhak Hamid gibi ünlü sanatçılarla onun evinde tanıştım. Kendisi Balkan Savaşı'nda şehit düşmüş yakın bir arkadaşımın eşi idi. Ailesi İtalya'dan gelip Türk tebaasına ve hizmetine girmişlerdi. Arkada-

şım öldükten sonra da eşi, İstanbul'dayken beni evine davet ediyordu. Sonra mektuplaşmaya başladık. En sıkıntılı zamanlarımda gönderdiği mektuplar, bana büyük bir destek olurdu. Ben de ona dertlerimi dökerek rahatlardım. Ayrıca cephelerde okumam için kitaplar, romanlar gönderirdi. Fırsat buldukça okumayı çok seviyorum. Ama bu hastalık onu da çok gördü bana. İstanbul'un işgalinde İngilizler evini basmışlar. Duvarda asılı benim resmimi görünce onu indirmesini emretmişler. O da "indiremem" diye karşılık vermiş. Bu kez eğer Anadolu'da bulunan Mustafa Kemal ile uzaktan olsun ilişkisi devam ederse hakkında iyi olmayacağını söylemişler. Onun üzerine o İtalya'ya kaçmak zorunda kalmış. Benden korkuyormuş İngilizler. Arkadaşlar anlatmıştı, o birgün ben yanlarından çıkınca etrafındakilere "Bu çıkan adama dikkat edin, o birgün yalnız Türkiye'nin değil, bütün dünyanın ünlü adamı olacak" demiş. Akıllı kadındı. Ne yazık ki, onu bir daha göremedim, mektupları da gelmedi.

Evlilik

Bir yığın savaşta ölümle yüz yüze geldim. Çadırlarda bazen doktor, bazen ilaç bulamadığım hastalıklara tutuldum. Fakat hiçbirini beni yenememişti. Ama şimdi anlıyorum ki, bu hastalığa yenilmek üzereyim. Direniyorum, ölmek istemiyorum hiç. Kim ister ki?.. Ama ben vatanım, halkım için istiyorum yaşamayı. Ülkemize birçok yenilikler getirdik. Bunların çok iyi yerleştiğini görmeliydim. Kara düşüncelilerin, yüzüme karşı bana hak vermiş görünen dalkavukların onları ortadan kaldıramayacağına inanmalıyım. İsmet Paşa yaşadığı müddetçe onlara fırsat vermek istemez ama başa çıkabilir mi? Ona düşman olanlar da az değil. Yanıma getirtmiyorlar hasta diye. İnanamıyorum bir türlü. Etrafımda sözde beni sevenler dönüp duruyor. Yüzlerinin gözlerinin ifadesinden anlıyorum sonumun yaklaştığını. Bazen onlar yerine beni candan seven bir kadının müş-

Atatürk, eşi Lâfife Hanım ile (1923).
(Henüz kadınlar peçeliyken Lâfife Hanım yüzünü açmıştı.)

fık bir bakışını, yumuşak elleriyle kalbinin bütün sevgisini aktaran okşayışlarını, çocuklarımla "Sakın bizi bırakma" diyen masum yakarışlarını öyle arıyorum ki. Belki onlar olsaydı ölmezdim diyorum. Ne yazık ki, binbir meşakkatle geçen şu kısa ömrüm de bu mutluluğa eremedim. Büyük bir kalabalık içinde hep yalnız kaldım. Hele geceleri herkes yerli yerine dağılınca nasıl bir yalnızlık kaplıyordu beni!.. Ne olurdu Latife ile evliliğimiz sürebilseydi? Her zaman kararlarımda hemen hiç yanılmamış, hep başarı ile sonuçlandırmıştım. Evlilikte de öyle olacak sandım. Kısa sürede büyük bir yanılgıya düştüğümü anladım. Latife iyi bir Batı eğitimi görmüş, yabancı dil bilen bir kız olduğundan, onu kendime eş yapmaktan çok, Türk kadınına bir simge yapmak istedim. O benim için gece eş, fakat gündüz tümüyle bir arkadaş olacaktı. Düşüncelerimi birlikte tartışacağız, bilmediklerimi bana anlatacak, kendi bilmediklerini öğrenmeye çalışacak, genellikle bilimsel konuların konuşulup tartışıldığı soframızın kadın temsilcisi ve kadınlarımıza örnek olacak diye düşünmüştüm. O da Batı kültürüne dayanarak eti, ruhu ve hisleriyle tam bir kadın oluvermiş ve benim gibi ele avuca sığmayan, yıllarca kendi buyruğu ile yaşamış bir adamı istediği gibi yönetmeye kalkmıştı. Ben ise yalnız aklını kullanabilen bir kadının peşinde olduğumu işiştikten sonra anlayabildim. Ondan ayrılmam nasıl yıkılmıştı beni! Üç gün odamdan dışarı çıkamadım. Elimde olmadan gözlerimden yaş geliyordu. Hayvanlarımdan ayrılmaya katlanmakta zorluk çeken birinin, üç yıl birlikte yaşadığım ve üstelik büyük emeller beslediği karısından ayrılması kolay mıydı? Vatan, memleket işleriyle uğraşmak en büyük yardımcım oldu bu konuda.

Şimdi büyük tesellim Sabiha ile Türk kadınının havada uçabileceğini, Afet ile bilim yapabileceğini göstermiş olmak. Onların her başarısı beni son derece mutlu ediyordu. Afet akşam toplantılarında masamızın kadın temsilcisi olmaya başlamıştı. Ne de iyi oluyordu. Öyle kızıyorum ki, şimdi yanıma onları getirtmiyorlar, geldik-

leri zaman da dakika ile bırakıyorlar. Ne yapayım ipler bana bakanların elinde. İyi olma umudum olmasa hepsine rest çekip istediğimi yapacağım ya!

Arkeolojik Buluntular

Bugün eline yeni bir oyuncak verilmiş çocuk gibi çok sevindim. Nasıl sevinmeyeyim! Daha önce Arkeolog Arif Müfit Mansel'e önerdiğim kazı Trakya'da yapılmış. Bulunan eserleri bana göstermeye getirdiler. Hepsini bir bir elden geçirdim. İçlerinde bir de yüzük vardı, parmağıma taktığımda tıpatıp uyuverdi. Demek sahibi benim gibi bir adamdı. Bu eserlere dokundukça onları yapan, kullanan o eski insanların ellerine dokunmuş gibi oldum. Ne kadar ilginç şu arkeoloji, insanı bir anda yüzlerce, binlerce yıl önceye götürüyor ve o zamanki insanlarla adeta özdeşleştiriyor. Ne iyi oldu bu mesleğin eğitimini ülkemizde başlatmam. Kaç öğrencimiz de var Almanya'da arkeoloji eğitimi gören. Onlar gelince yabancı öğretmenlerin yerini alacaklar. Batı'da bu eğitim ne kadar önce başlamış ama biz her şeyde olduğu gibi bunda da uyumuşuz. Adamlar yolsuz yordamsız topraklarımızda eski eser olan yerleri bulmuş, kazmış ve çıkardıklarını kendi ülkelerine taşıyarak müzelerini doldurmuşlar. Biz gözümüzün önündekini görmemiş, ayağımızın altındakini bilmemiştir. Ben daha ilk mecliste Milli Eğitim Bakanlığı içinde ülkemizin kültür varlıklarını koruyacak, müzeler açacak bir müdürlük kurduğum. Müze deyince aklıma geldi. Cumhuriyet ilan edildikten dört ay sonraydı galiba, Topkapı Sarayı'nın müze olmasını söylediğim zaman bazıları pek şaşırmışlardı. Onlara, yeni yıktığımız bir hanedanı canlandırıyorum gibi gelmişti galiba. Hele padişahların yağlıboya resimlerinin sergilenmesini önerdiğimi öğrendiklerinde şaşkınlıkları kat kat artmıştı. Halbuki, yüzyılların bütün sanat eserlerini içinde saklayan mimarisi ile başlı başına büyük bir değer olan saray neden bir müze olmasındı?

Eğitimsiz kimselerle iş yapmak ne zor oluyordu. Ayasofya Camii'ni müze yaptırmam da ilginçti. Papa, Roma'dan mektup yazmış bana, "Haydi Ayasofya'yı yine kilise yap" diye. Nerden almıştı bu cesareti! Nasıl kızmıştım. Bu bina aslında şahane bir eski eser. Bunda yüzyıllar boyunca Bizans ve Türk sanatçılarının ellerinin emeği, gözlerinin nuru var. Bu yüzden bu da bir müze olmalı dedim. Cami iken etrafı barakalarla dolu, bakımsız, pis bir haldeydi. O parasızlığımızda hepsini temizlettirdim, düzene koydurttum ve böylece müze haline girdi Ayasofya. Yabancı gazeteler bunu pek överek yazdılar. Kuşkusuz ben bunu beni övsünler diye yapmadım. Onun haki ki değerini bulmasıydı isteğim. Ayrıca çiban başı olmaktan da böylece kurtulacaktı.

Ankara'da halkın günlük yaşantısında kullandığı, yaptığı el işlerini toplayacak bir Etnografya Müzesi ile Hitit Müzesi'ni kurdurttum. Hititlerin başkenti Hattuşa'da Almanlar yeniden kazıya başlamışlardı. Ben de kendi paramla Cumhuriyet devrinin ilk arkeoloğu Remzi Oğuz Arık'a, Hattuşa'ya yakın Alacahöyük'te bir kazı yaptırdım. Büyük bir şans olarak, içlerinden çıkan sanat değeri yüksek, tarih bakımından çok değerli altın ve gümüşten yapılmış eserlere göre kral veya prenslere ait olabileceği düşünülen mezarlar bulundu. Bunlar Hititlerden daha eski bir uygarlığa aitmiş. Bu buluntular da beni çocuk gibi sevindirmişti. Çıkan eserleri koyacak müze yoktu Ankara'da. O yüzden kuruldu Hitit Müzesi.

Resim yapan, heykel yapan sanatçılarımız artık dinciler karışmadan sanatlarını yapmaya başlamışlardı. Onların orada burada saklanmış eserlerini bir araya toplamak için İstanbul'da bir Resim-Heykel Müzesi kurdurttum. Kanımca sanatı ve sanatçısı olamayan bir milletin yaşamı tam değildir, hayat damarlarından biri kopmuş sayılır. Zaten icatlarımız keşiflerimiz olmadığı gibi, bazı camilerimiz dışında Batı dünyasındaki sanatçıların yaptığı muhteşem sanat eserlerine benzer eserlerimizin de bulunmaması yüzünden, koca bir imparatorluk olduğumuz halde, adam yerine koymamışlar bizi.

Buna karşılık kadınlarımız iç dünyalarını, sanat yeteneklerini halılara, kilimlere, çoraplara, çevre ve yemenilere dökmüşler. Artık bundan sonra onlar da resim yapar. Heykel yapabilir, müzisyen olabilir, sanatın her dalında kendilerini kanıtlayabilirler.

Düşünceler, anılar, anılar... Yattığım yerde neler geliyor aklıma. Bütün yaşamımı saniyelere sığdırmaya çalışıyorum sanki. Düşünmek de gittikçe zorlaşıyor.

Kadın Birlikleri Kongresi

Sanki bir kuyuya dalıp dalıp içinden elime ne gelirse çıkarıyorum. Durup dururken hiç umut etmediğim bir olay geliveriyor düşüncelerimde karşıma. Şu anda birkaç yıl önce ülkemizde toplanan Türk Kadınlar Birliği'nin tertiplediği Dünya Kadınlar Kongresi geldi aklıma. Kadınlarımız ne çabuk çarşafı atmış, dernekler kurmuş ve bütün dünya kadınlarına "Geliniz, görünüz bizi" diyerek bu kongreyi İstanbul'da yapmaya kalkmışlardı. Ne büyük başarı! Yoğun işlerim olmasına rağmen kongrede konuşulan konuları gazetelerden adım adım izlemiştim. İşin ilginç yanı, bizim kadınlarımız özgürlüğe kavuşurken, Almanya ve İtalya'da kadınların dernek kurmaları yasaklanmış, Güney Amerika kadınları sıkı bir baskı altına alınmış, bu yüzden bir hayli ülkenin kadını katılamamış kongreye. Bundan önceki kongre Roma'da olmuş ama bizim kadınlardan giden olmamış ona. Kongrede "Bizde kadınlar eğitim görmez, köydekiler hayvanla birlikte çift sürer, şehirdeki kadınlar genel yerlere giremez, sokaklarda bile dolaşamazlar, yüksek sesle konuşmaz, bir erkekle birlikte yürüyemez, kocasının arkasından gider, yemenisinin ucunu bile göstermesi yasaktır mı diyeceğiz?" demişler. Şimdi ise onlar göğüslerini gere gere, gelenlerden daha özgürce konuşabilmişlerdi. İsviçreli bir kadın delegenin "Siz bizden Medeni Kanunu alıp hemen seçimlere katılıp milletvekili bile oldunuz, halbuki biz henüz seçime bile katılamıyoruz" demesi ne kadar ho-

İstanbul Haydarpaşa Rıhtımı'nda karşılama (1936).

şuma gitmişti. Ben o zaman 40 kadın milletvekili olsun istemiştim, ama bizim geri kafalılar zorla 18 kadın milletvekiline yer verdiler. Mısırlı bir kadın delege de, 1923 yılından itibaren Mısırlı kadınların peçelerini atarak şapka giydiklerini, erkeklerle beraber gezebildiklerini, tiyatrolarda kadınları ayıran kafesleri kaldırdıklarını söylemiş. Ayrıca "Siz Mustafa Kemal'e Türk'ün babası diyorsunuz. Biz ise ona bütün Doğu'nun babası diyoruz" demiş. Bizim için ne büyük bir kıvanç! Bazen yaptığımız reformların en önemlisi kadınlarımıza verdiğimiz haklardır diyorum. Böylece bir milletin uyuyan yarısı uyandı. Ezilen bir tabaka benliğini buldu ve kendisinin de erkekler gibi her hakka sahip olması gerektiğinin bilincine varmaya başladı. Yeter ki bundan sonra gelenler onları yine eğitimsiz bırakmaya ve uyutmaya çalışmasın.

Şimdi aklıma öğretmenleri bir araya topladığım ilk gün geldi. Salona girince bayan öğretmenler bir tarafa, bay öğretmenler bir tarafa oturmuştu. Sanki ateşle baruttular da, yan yana oturunca patlayıvereceklerdi. Hemen haremlik selamlık yapmamalarını, uygar insanlar gibi bir arada oturmalarını söyledim. O günden sonra toplanılar öyle oldu. Balolar düzenlettirdim. Kadın erkek dans etmeyi, bir arada oturmanın, yaşamının hiç de korkunç olmadığını öğrendi insanımız. Ne kadar mutlu oluyorum bunları düşünürken. Hemen hemen bütün yapmak istediklerimi yaptım zannediyorum. Bir de dinden yararlanmaya kalkmayan, ödeyeceğinden fazla dış yardım peşinde koşmayan ikinci bir partiyi kurdurabilseydim! Saate bakıyorum, bu kadar zamanı düşünmek bir dakika bile sürmüyor. Yataкта zaman bir türlü geçmiyor. Genellikle gözümü saatimden ayıramıyorum. Onun tik takları en büyük arkadaşım. Gelen giden doktorlar zamanı dolduruyor. Durmadan çeşitli tedaviler uygulamaya çalışıyorlar. Bazen, hepsine hayır deyip bir yerlere kaçmak istiyorum. Ama içimde az da olsa yine de bir iyi olma umudu var galiba. O yüzden katlanıyorum hepsine.

Son Uyku

Bıktım artık bütün gün limonata, çorba, çay, süt gibi sulu şeyler yiyip içmekten. Bazen süt içerken gözlerimi kapıyor, kendimi yeşil çayırıklı bir yaylada düşünüyorum. "Dinle Kemal, koyunların çın-gırak seslerini" diyor ve sütü yudumlamaya çalışıyorum. Aslında canım hiçbir yemeği çekmiyor. Bir ara nereden geldi aklıma bilmem, enginar istedim ama zorlukla biraz yiyebildim. Artık düşünmek de istemiyorum, düşünemiyorum da. Gözüm saatte, dakikaları sayıyorum, neden acaba? Saatimizi bile Batı saatine uydurduk. Daha önce Araplar gibi güneşin doğuşuna, batışına göreymiş saatlerimiz.

Zaman zaman gelen bulantı yüzünden iyice halsizleşiyorum. Gözlerimi açamıyorum, uyumak istiyorum, uyumak, uyumak... Her tarafı sanki bir sis sarıyor. Saati soruyorum, "Kaç?" diye, ama anlayamıyorum yanıtını. Gözlerimi açamıyorum. Kolumu kımıldatamıyorum. Ölüme mi gidiyorum? Hayır uyuyacağım, evet rahat bir uykuya dalacağım, bol bol uyuyacağım şimdi.

Cumhuriyet'in ilan edildiği gün TBMM'de oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçilen Gazi Mustafa Kemal'in, 24 Nisan 1923'te çekilen bir fotoğrafı.

İKİNCİ BÖLÜM

Evet Atam! Sen bir daha uyanmamak üzere o güzel mavi gözlerini dünyaya kapayıverdin. Aynı anda gözünü ayırmadığın, tik taklarıyla avunduğun saatin de kalbin gibi duruvermişti. Saat küsmüştü dünyaya. Olacak şey miydi bu? Nasıl bir güç vardı sende? Bir mucize miydi bu? Eğer buna mucize dersek yaşamın boydan boya mucizelerle dolu sayılırdı. Kaç kez ölümden kıl payı kurtulmuştun. Kazanılamaz savaşları kazandırдың, ölmüş bir milleti canlandırdın. Batı'nın 400 yılda yaptığı reformları 15 yıl içine sığdırarak çağın çok gerisinde kalmış insanlarımızı birdenbire bu çağa taşıdın. Özetleyecek olursak bütün olamaz denilenleri olur yaptın! En yakın arkadaşların bile senin gibi düşünemiyor, senin gibi davranamıyordu. Hepsini, herkesi bütün milleti sen yönlendirdin. Bu nasıl bir güçtü sende olan?.. Her zaman bu gücü milletinden aldığını söyledin; uğruna canını, başını koyduğun milletinden. Ama şunu da anlıyoruz ki, bugün, millete o gücü veren de sendin!

Sen dünyaya gözlerini kaparken, biz kıymetli çocukların Ankara Evkaf apartmanındaki fakültemizin salonunda radyo başında büyük bir heyecan ve üzüntü ile bekliyorduk. Biliyorduk alacağımız haberi. Ama içimizde çok küçük de olsa yine bir umut vardı galiba. Acı haber duyulduğu anda salonda büyük bir uğultu koptu. Herkes birbirine sarılarak ağlıyordu, hıçkırıklarla inliyordu koca salon. Babamızı, en yakınımızı yitirmiştik. Biraz sonra evler, sokaklar, şehirler doldu hıçkırık sesleriyle. En küçüğünden en büyüğüne, en gencinden en yaşlısına, her din ve milliyetten bütün vatandaşlar ağlıyordu senin için. Tarih o güne kadar görmemiştir bir "Baş" için bütün bir milletin böyle yas tuttuğunu, ağladığını. Hele o kutsal vücudun İstanbul'dan Ankara'ya getirilirken kadın erkek, çoluk çocuk,

gece gündüz demeden yollara dökülmüş, gözyaşlarıyla karşıyor, hıçkırıklarla uğurluyorlardı seni. Gücüne dayandığın ve bütün kalbinle sevdiğin senin milletindi bu aynı acıyı toptan çeken. Halkına güvenmekte haklı imişsin, bildiler değerini, bir kez daha gösterdiler ne yaptınsa onayladıklarını. Bu ne büyük şeref, ne büyük mutluluktu senin için! Derin acımız, bütün üzüntümüz arasında o şerefi, o mutluluğu biz de yaşadık senin yerine.

Tam 67 yıl oldu sevgili Atatürk'ümüzü yitireli. O acı, tattığım ilk ve en büyük acımdı. O günden bugüne kadar geçen zamanı şöyle bir gözden geçirmeye çalışıyorum. Yaşamımızda ne büyük dalgalanmalar oldu! Kaç kez battık batıyoruz, gittik gidiyoruz korkuları geçirdik ve her seferinde Atatürk'ün adı karşımıza çıkarak bu korkulardan kurtardı bizi. Ölümünden bir yıl sonra tahmin ettiğin gibi, İkinci Cihan Savaşı patladı. Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü ve hükümeti, Atatürk'ün yolunda giderek bu savaşa ülkemizi sokmamak için var gücüyle uğraştı. Savaşa tutuşanların iki tarafı da bizi kendi tarafına katmak için durmadan sıkıştırıyordu. Bunları atlatmak hiç de kolay değildi. Alman orduları geçtikleri yerleri çiğnemiş, sınırimıza kadar gelmişti. Her gün büyük korkular yaşıyorduk. Bombalanmaya karşı şehri karartmak için pencerelerimiz siyah perdelerle kaplanmıştı. İstanbul'dan kaçan kaçanaydı. Ağır bir kış bastırmış, yakacak bulmak güçleşmişti. Yavaş yavaş yiyecekler, özellikle ekmek, şeker ve patiska, basma gibi giyim malzemesi fazla sarf edilmesin diye karne ile verilmeye başlandı. Bundan yararlanan açıkgozlüler, oradan buradan elde ettiklerini kaçak olarak karaborsaya sürdüler. Hükümet bir taraftan dış düşmanlarla uğraşır, bir taraftan da yurdumuzu savunabilmemiz için askerini giydirip yedirmeye, eline silah vermeye çalışırken, bu soysuzlar insanlarımızı büyük sıkıntılara sokuyordu.

İlginç olanı, savaş devam ettiği sürece, doğru haber veriyor diye Avrupa'da yalnız bizim radyo dinleniyormuş. Hükümet spikerlerimize her dilden haberleri yazıp veriyormuş, onlar da dili bilsin

bilmesin yazıyı okuyorlarmış. Biz savaşa girmeden savaş bitti ve derin bir nefes aldık. Ama bazı sivri akıllılarımız "Savaşa girmedik, erkekliğimiz bozuldu" diyebilecek kadar geri kafalı olabiliyorlardı. Düşünmüyorlardı, Avrupa'nın icat ettikleri yepyeni silahlara, uçaklara karşı nasıl savaşıacaktık? Kardeşim ve eşim askerdi o zaman. "Silahlarımız öyle eskiydi ki, attığımız kurşunlar önümüze düşüyordu" diyorlardı.

Ülkemizi ve özgürlüğümüzü yitirmedik diye bizler sevinirdük. Savaş bitince İnönü yeni bir parti kurulmasını önerdi ve Atatürk'ün en yakınları sayılanlar kurdu Demokrat Parti'yi. Parti 1950 yılında büyük bir çoğunlukla Cumhuriyet Halk Partisi'ni geçerek seçimleri kazandı. Savaş içinde o kadar çok yolsuzluk olduğunu duyuyorduk ki, halk bu parti gelince bu "yolsuzlukları yapanları" bulacak ve cezalandıracak diye altı ay bekledi. Ne yazık ki aldırın olmadı. Yapanların yaptıkları yanlarına kâr kaldı. Daha sonra fırsat buldukça sürdürdüler yolsuzluklarını. Bu kez devleti idare edenlerde "yolsuzluk başladı" lafları aldı yürüdü. Bakanların bile onaylayacakları işlerden yüzde 20 aldıkları söylendi. Halk arasındaki söylentilere devletten kulak asan olmadı. Bunlar ne dereceye kadar doğrudu, kimse bilmiyor, araştırılmasını bekliyordu. Böylece çıkarları olmayanlarda devlete karşı bir güvensizlik başladı. Parti başa geçer geçmez ilk iş olarak Atatürk'ün Türkçe okuttuğu ezanı Arapça okutmaya başladılar. Bunu halk istediğinden yapmış değillerdi, çıkarları bunu gerektiriyordu. Bununla halkımız Halk Partisi'ne değil, Demokrat Parti'ye oy verecek diye düşündüler. Böylece Atatürk inkılaplarına ilk darbeyi ne yazık ki, en yakın arkadaşları vurdu. Halbuki Atatürk "Halkımızı geriye götürmek isteyenlere asla göz açtırmayalım, buna kanunlar yeterli gelmezse onları değiştirmeliyiz. Her şeyin üstünde olan çağdaşlaşma hedefimize yürümekte bir an bile tereddüt edilmemesi gerek" demişti. Eğitimsiz ve kul olmaya alışmış halk, "Devlet bilir iyisini" diye kabul ediyordu ne yapılırsa. Arkadan halkımızı eğitmek, gençlerimize bir yol, bir amaç gösterebilmek için kurulan Halkevleri kapandı. Ülkemizin

gelişmesini, çağdaşlaşmasını kısa zamanda sağlaması planlanmış olan Köy Enstitüleri, halkın uyanmasından korkularak ortadan kaldırıldı. Halbuki, Atatürk halkın bir an önce uyanmasını istiyor, uyanacağından asla korkmuyordu. Bu kapanan kurumlar yerine İmam Hatip Okulları, Kur'an kursları açıldı. Bu da tek tip eğitim sistemine tümüyle karşı bir tutumdur. Onlarla yeniden iki eğitim sistemi gelmiş oldu ülkeye. Birisi geriye dönük, diğeri ileriye. Ayrıca açılan bu dine yönelik okullar hiç kontrol edilmedi. Bunlarda birinci amaç Atatürk ilkelerine karşı olmaktı. Çıkarıcılar bunları bol bol destekledi. Çocukları bu okullara çekmek için burslar ve çeşitli ödünler verildi. Ne yazık ki hükümetler de onlardan çıkar sağlama yoluna gitti. Ve bir meslek (!?) okulu olan İmam Hatip Liselerinden mezun olanlara üniversitelere girme hakkı verildi. Aslında din bir meslek olamazdı. Bu büyük bir yanıltı. İkincisi İslam dininde Allah ile kul arasına giren bir ruhban sınıfı yoktur. Osmanlı Devleti zamanında imamlar, müezzinler (ezan okuyanlar) hoca geçinenler devletten maaş almazdı. Onlar gönüllü işiydi, meslek değildi, herkes yapabiliirdi. İsterse mahalleli veya varsa caminin vakfından hocaya bir şey verilebilirdi. Bu hocaların ayrı işleri olmalıydı. Şimdi dinimize aykırı, çıkarlara göre işler yapıyor.

Demokrat Parti iktidara gelince, bütün sıkıntılara rağmen, Halk Partisi devletin hazinesinde bulundurduğu parayı tümüyle harcamamış ve paramızın değerini düşürmemişti. Bu saklanan paralar ve altınlar Demokrat Parti hükümetine teslim edildi. Onlarla hemen buzdolapları, çamaşır makineleri ithal edildi. Keyfimiz yerindeydi ama, kısa zamanda paralar tükendi. İhracatımız olmadığı için borç alınmaya başlandı. O arada Amerika ile canciğer kuzu sarması olduk! Marshall yardımı çıktı ortaya. Avrupa'da savaşta yakılan yıkılan yerlere yardım edecekti Amerika. Savaşa girmedüğimiz halde biz de aldık yardımdan payımızı. Sütler, peynirler geldi bize. Para yardımları da oldu. Biz de Kore'ye asker gönderdik. Eh o kadarcık karşılığı olacaktı elbet!.. Ne yazık ki, orada canlarını veren askerlerimiz için ne bir anıt yapmayı düşündük, ne de koca bir Amerikan

alayını kurtarmaları dolayısıyla Amerika'nın bu olayı değerlendirmesini sağlayabildik. Amerika yardımı ile Avrupa devletleri, bunların arasında en yakın komşularımız, kendilerini toparlamaya, paralarının değerini yükseltmeye başladılar. Fakat biz üretimden çok hatıra yönelik yatırımlar yaptık.

Atatürk, toprak reformu yapılsın, köylü kendi toprağına sahip olsun istiyordu. Ona karşın toprak ağalarına, hatırlı kimselere bol krediler verildi ve bu kredilerle nasıl bir üretim yapıldığı, verilen krediyi karşılayıp karşılamadığı kontrol edilmedi. Böylece görmemişliğin, bilgisizliğin savurganlığı ile alınan yardımlar ve hesapsız borçlar elimizden uçtu gitti kısa zamanda. Kalkınacağımız yerde batağı saplanmaya başladık. Batağı bir kere girdin mi, kurtulmak mümkün mü? "Hesapsız kasabın belinde kalırmış masadı." Bu kez alınan borçların faizini bile ödemeye imkân bulunamadı. Paramızın değeri düştü. Artık kimse borç vermediğı için yüzümüz kızarmadan, yeni savaştan çıkmış yanmış, yıkılmış Almanya'dan borç istemeye kalktık. Para vermek için durumumuzu incelemeye gelen Alman Maliye Bakanı'na, alacağımız borcu hangi yararlı işe yatıracığımızı bildiren bir rapor verilemediğı için "Bu, borç değil dilenciliktir" dedi ve çekip gitti. Ne yazık ki bunu yapanların kulağından Atatürk'ün "Açık bir bütçenin, hesapsız kötülüklerini iyi bilen Millet Meclisi'nin dengeli bir bütçe yolunda tam kararlı olması, devletin maliyesi ve hatta siyaseti için büyük teminattır" sözleri henüz silinmemiş olmalıydı. Ama onlar kendilerini Atatürk'ten daha akıllı sanıyorlardı. Onun yapamadıklarını onlar becerecekti!.. Devlet paradan yana sıkışmaya başlayınca, kendi kurumlarından tasarruf etmeye kalktı. Kurumun elektrik, su, telefon masraflarını bu idarelere borçlandılar. Onlar da bu borçlar altında gelişemediler. Böylece tasarruf edelim derken, kısır bir döngü ile, kendi kendine kazık attı devlet.

Demokrat Parti'nin yarattığı bu düzensizlikler bugüne kadar sürdü ve bugün başta Amerika olmak üzere Batı dünyasının kölesi olma durumuna geldik. Demokrat Parti'nin gidişini eleştirenler, çe-

şitli yöntemlerle susturuldu. Sözde iki parti olup birbirinin hatasını görecektik ve devlet ona göre idare edilecekti. Ona da meydan verilmedi. İki partili demokrasi sistemi bu kez tek başlı bir canavar oldu. Halk ve üniversite profesörleri ikiye ayrıldı. Çıkar peşinde koşanlar ve devletin gidişatını beğenmeyenler. Nihayet asker işe el koydu. Özgürlükleri daha çok kapsayan yeni bir anayasa yapıldı. Halkımız biraz huzura kavuşmaktan memnun, fakat devlet hazinesinin tamtakır olmasından üzüntülüydü. O yüzden insanlarımız, Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi, bütçemizi düzeltmek üzere elinde ne varsa; yüzüğünü, bileziğini verdi. Bütçe düzeldi. Demokrat Parti'nin kuyruğu olan Adalet Partisi kuruldu ve ne yazık ki, yine oyların çoğunluğunu kazanarak hükümeti kurdu. Neden bu kadar badiyeden sonra aynı kafadaki parti kazanmıştı seçimleri? Devletin aldığı borçlar halkın, özellikle işini bilenlerin cebine giriyor, halk para sahibi oluyordu. Eğitimsiz halk bu paraların hangi koşullarda ceplerine girdiğinin farkında değildi. Üstelik yalan yanlış konuşuluyor, yapılamayacak işler hakkında bol bol söz veriliyordu halka. Yine borç alıp harcanmaya, para basılıp değeri düşürülmeye başlandı. Bu ekonomik çalkantılar arasında iç ve dış düşmanlar da boş durmuyordu. Ruslar Atatürk'e uygulattıramadıkları rejimlerini ülkemize sokmak için gizliden gizliye ellerinden geleni yapıyor, bizim sözde aydınlar da onlara çanak tutuyordu. Eğer o rejim bize uygun olsaydı Atatürk bilemez miydi onu kabul etmeyi. Ama görmüştü bu rejimi kabul etmek demek, ikinci bir emperyalistin kucağına düşmektir. O, o kadar ileri görüşlüydü ki, "Dünyanın bugünkü koşulları ve yüzyılların beyinlerde ve karakterlerde topladığı gerçekler karşısında hayale kapılmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin, ilmin, aklın ve mantığın anlatışı budur" demekle komünistliğin insan doğasına uymayan bir idare sistemi olduğunu görmüştü. "Türk hükümetinin ilk gayesi halka hürriyet, saadet vermek, askerlerimize olduğu kadar sivil halkımıza da iyi bakmaktır" sözleriyle Ruslar da yine bir sınıf ayrımı olduğunu gösteriyordu. Daha sonra yaşanan

olaylar bunları kanıtladı dünyaya. Ruslar bize yardım önerdiklerinde, karşılığında onlar gibi olmamızı istiyorlardı. Atatürk de onlara: "Bizde ezilen sınıf yok, bütün bir millet var. Bize karşılık beklemeden ezilen millet olarak yardım yapacaksınız, yapın" demiş, ona göre de hiç ödün vermeden, savaşta silah, cephane ile girdikleri Kars, Ardahan, Artvin topraklarımızı geri almıştı onlardan. Ruslar bunu unutmamıştı kuşkusuz. Onların niyeti bütün dünyayı ellerine almaktı. Bu arada bu durum, gerek Avrupa gerek Amerika Birleşik Devletleri'nin de işine gelmiyordu. Hepsi bizim memlekette at oynatmaya kalktı. Vücut güçsüzleşince bütün mikropların canlandığı gibi, devlet güçsüzleşince de düşmanlar cirit atar memlekette. Hele aydın geçinenler bile bunu idrak edemeyecek kadar cahil olursa. Bu aydınlar ki, daha sonra "Biz yanlış düşünmüşüz" diyerek hatalarını kabul ettiler ama ne yazık ki, bu arada nice gencimiz yok oldu, nice aile perişan oldu. Atatürk ilkeleri bir kenara atıldı. Sağcılık, solculuk aldı yürüdü.

Onlar da gruplara ayrıldı. Kimin ne olduğunu anlamak olanaksız hale geldi. Çıkarıcılar bunlara karşı oluşturdukları milliyetçilik, dincilik gibi akımlarla partiler kurarak bu koşullardan bol bol yararlandı. Bu kargaşada Atatürk kurumlarından biri daha, Cumhuriyet Halk Partisi yok edildi. Hem de çok güvendiği gençlerinden biri tarafından. Belki de o yabancı okulda okuduğu için anlayamamıştı Atatürk'ü ve onun kurduğu partinin amaçlarını. Halkevlerinin, Köy Enstitülerinin kapanması ile gençlerimiz başıboş, sokaklara döküldü. Çünkü bu kapanan kurumların yerine gençlerin boş zamanlarında ne yeteneklerini geliştirecek kurumlar, ne çeşitli etkinlikleri kapsayan spor kulüpleri, ne de doğru dürüst halk kütüphaneleri vardı. Hâlâ da yok ya. Onların yerine gençlerin pek işine yaramayan, fakat birçok dost ve ahababı iş sahibi yapan Gençlik ve Spor Bakanlığı var! "Baskısız tahtayı yel alır, yel almazsa el alır" dedikleri gibi bu çocuklar da bu akımlara kapıldı, maşa oldu. Sokaklar yürümeyle aşınmaz diyen hükümet, bu kez Atatürk'ün gözbebeği

gençlerin kanlarıyla sulattı sokakları. Hapishanelerde işkenceler gördü bu gençler. Hükümetin Atatürk yolundan ayrıldığını eleştirenler de katıldı onlara. Atatürk'ün tamamıyla karşı olduğu din ve etnik gruplara ayrılmaya başladı insanlarımız. Şehirler ve ülkemiz bölgelere bölünüyordu. Sevgili vatanımız elden gidiyordu. İnsanlarımız sokağa çıkamaz, hatta pencere kenarında oturamaz oldu korkudan. Herkesin elinde silah, öldüren öldüreneydi. Gençleri kim yakalarsa zorla kendi tarafına çekiyordu, gelmeyen de öldürülüyordu. Koalisyonlarla yapılan hükümetlerde koalisyona giren parti anayasaya, devletin kanunlarına kulak asmadan ellerine aldıkları kurumları, özellikle, Milli Eğitim'i kendi görüşlerine göre yönlendirdiler. Ona göre kitaplar yazdırdılar. Eğitimi politik amaç yaptılar. Buna karşılık Atatürk, "Eğitimin bir politika ve baskı aracı olmayacağını, millî birlik ve varlığımızı koruyacak ve yaşamda işe yarayacak şekilde..." olmasını istemiştir. Bunlara kimse "dur" diyemiyordu. Halkın gözünü boyamak için hesapsız, plansız, gelişigüzel yerlere fabrika temelleri atıldı. Halbuki Atatürk, "Arkadaşlar halkımıza daima doğru söylemek görevimiz olsun. Sözlerimiz herkesin hoşuna gidecek sözler değil, doğru sözler olmalıdır. Bütün çalışmalarımızın amacı halkımızı yalancı sözlerle oyalamak, gün kazanmak değil; en doğru yolda yürümek, millete elleriyle tutabileceği eserler vermektir. Yaptıklarımızın bugün için değil, yarın için olduğuna inanmalıyız" demiştir. Bu sözlerden 30 yıl sonra, devleti idare edenler yalan yanlış sözler, göz boyamalarla halkı aldatmaya çalıştılar. Çıkarı olanlar hepsini yuttu. Çıkarı olmayıp ses çıkaranlar hapislerde aldı soluğu. "Ben daha üstün olacağım" tartışmaları yüzünden aylarca memleket Cumhurbaşkansız ve hükümetsiz kaldı. Ya iktisadi durum!.. Saatlerce insanlar benzin kuyruklarında, çeşitli kuyruklarda beklemeye başladı. Devletin başbakanı sıkılmadan 70 sente muhtacız diyecek kadar küçüldü. Halbuki Atatürk "Ödeyemeyeceğiniz kadar borç alıp da şerefinizden vermeyin" diyordu. Şeref meref tanıyan yoktu, görmemişliğin fiyakasıydı ortada dönen. Bu dönemde yapılan tek yararlı iş Boğaz'a bir köprü

yapılmasıydı. Fakat öyle kafasız insanlarımız vardı ki, partiye karşı çıkmak için, kıyamet kopardılar köprü yapılıyor diye. Onlar Osmanlı devrinin solcu uleması kesilivermişlerdi. Halbuki köprü İstanbul için ekmek su kadar gerekliydi. Bununla iki kıta birbirine bağlanacaktı. Yapılan yatırım da üç seneye kadar ödenecekti ve öyle de oldu. Böyle yararlı yatırıma karşı çıkanlar, koalisyon arkadaşlarının yaptığı hesapsız kitapsız yatırımlarına göz yumdular. Bu çalkantılar içinde tam çukurun kenarındayken yine Atatürk'ün adıyla asker çıktı ortaya. Halkımız yine Atatürk'e dayanarak birleşiverdi. Her sıkışık anda hemen onu çağırıyorduk. Birdenbire ortalık sakinleşti, yoklar var oldu. Fakat bu defa da askerin etrafını "komünistliği önlemek için dine sarılalım" parolasıyla gericiler kuşattı. Atatürk yolunda olanları bile komünist olarak damgalattırdılar ve ilk iş olarak, Atatürk'ün büyük amaçlarla kurduğu Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarını tırpanlattırdılar. Bunları yaptıranlar, bu kurumlara şu veya bu nedenden giremeyenlerdi. Daha 1946 yıllarında başlamıştı onlara karşı bir hareket. Fakat o zaman başta güçlü kimseler vardı. Ancak 1980'lerde başardılar istediklerini. Ne yazık ki, onları savunacak güçlü kimseler yerine, çıkarını düşünen dalkavuklar kalmıştı ortada. Böylece hükümet politikalarının etkisinde kalmadan objektif araştırmalar yapması istenilen kurumlar devlete bağlanarak istenilen doğrultuda bürokratik olarak çalışmaya yönlendirildi. Bu suretle Atatürk kurumlarından ikisi daha amacını yitirmiş oldu. Anayasa yeniden değiştirildi. Bu defa bundan önceki anayasada verilen özgürlükler kısıtlandı, ilerleyeceğimiz yerde girelemeye başladık. Yeniden partiler kuruldu ve Anavatan Partisi büyük bir çoğunlukla kazandı seçimi. Parti'nin yaptığı işler doğru ve yanlış olarak ayrılmalıdır. O zamana kadar hiç ele alınamayan birçok bürokrasi ele alındı. Yanında en ufak yabancı parası bulunan hapsi boylarken, paranın serbest bırakılmasıyla istenildiği kadar yabancı para alınıp satılabilirdi, böylece para karaborsası ortadan kalktı. Çünkü parayı isteyen nasıl olsa karaborsadan bulabiliyordu. Bir telefon almak için en az 10 sene beklemek veya çok para verip

karaborsa almak gerekti. Bir anda telefonlar serbest bırakıldı, evinde telefon olmayan kalmadı. Telefon sistemi dış dünya sistemine uyduruldu, köylerden bile dünyada istenilen yere telefon etme olanağı sağlandı. Kaç lira vereceğim, nasıl kavga edeceğim korkusuyla taksiye binmekten çekinilirken bir taksimetre saatiyle halk rahat erdi. Bunların en önemlisi de vergi sistemindeki değişiklik oldu. Esnaf sattığı malları belgelemiyordu. Her satış yerine zorunlu olarak satılan malların cinsini ve fiyatını veren makineler kondu. Bu malın katma değer vergisi (KDV) olarak vergisinin de gösterilmesi zorunluydu. Alan ve satan için bu vergiye alışmak kolay değildi. Satıcılar belge istenmezse malı ucuz vermeyi öneriyor, müşteri de buna razı oluyordu. Halkın akli almıyordu o alınmayan verginin yine kendisinin cebinden çıktığını. Ne yazık ki bu, sıkı bir şekilde kontrol edilmedi. Gönüllü denetçiler örgütlenebilirdi. Yalnız memur ve işçilere tanınan vergi iadesi sistemi buna bir hayli yardımcı oldu ve her şeye rağmen, Batı ülkelerindeki bu uygulama tutundu. Pasaport alma işleri çok kolaylaştı. Bu arada geniş yollarıyla ikinci Boğaz Köprüsü yapıldı. Buna hiç karşı çıkan olmadı, işadamlarının dış ülkelerle bağlantı kurmaları sağlandı. Televizyonda, devlet kanalından başka özel kanallar açıldı. Dışarı kaçmış birçok kara paranın ülkeye girerek turizm tesislerinin kurulmasına yönlendirildi. Bunlara karşılık çok borçlanıldı. Bu borçların ödenmesi için iyi bir program yapılmadı. Rüşvetle bankalardan krediler verildi. Bu kredilerin yerinde kullanılıp kullanılmadığı takip edilmedi. Bu paralar gelişigüzel kullanıldı; alan alanın elinde, kapan kapanın elinde kaldı. Yolsuzluk dedikoduları aldı yürüdü.

Bu arada en lüks eşyadan meyveye kadar ithal edilme olanağı verildi. Fakat onları karşılayacak kadar ihracatımız hazırlanmadı. Bunun yanında bir de hayali ihracat modası çıktı. İhracat yapıyoruz diye devletten destek olarak havadan para alanlar türedi. Ne yazık ki bunu yapanlar devlete yakın kimseler olduğu için, üzerlerine vurulmadı. Böylece içeriye getirttiklerimizle dışarı gönderdiklerimiz

arasında büyük açıklıklar oldu. Üretmekten çok bu açıklığı kapatmak için borç alındı. Tam Atatürk'ün ülke için zararlı saydıklarıydı bunlar. Zararları meydanda, elimizi verdik kolumuzu bakalım nasıl kurtaracağız? Hesapsız işlerin bütün sıkıntısını halkın büyük bir kısmı çekiyor. Bu arada devlet eliyle çeteler, mafyalar oluştu. Vuran vurana, kıran kırana gırla gitti ortalık. Din de giriyordu araya. İhtilal ile kapanan partilerin açılmasına izin verildi. Eski başkanlar ortaya döküldü. Sanki başa bu sıkıntıları getiren onlar değilmiş gibi, yüzleri kızarmadan geziyorlar, konuşuyorlardı. En önemlisi de onları yeniden seçen parti üyelerinin aymazlığıydı. Bu kullanılmış ve işe yaramadığı anlaşılmış eski başkanları baş tacı etmelerinin acısını çekiyor bu ülke. Bu olayla ilgili taksilerine bindiğim iki şoförün bana sorduğu soruyu buraya yazmadan edemeyeceğim. İstanbul'daki şoför: "Birkaç kez araba kazası yapan şoförü arabanıza şoför alır mısınız?" dedi. Ben de "Hayır" deyince, "Peki memleketin başına bu kadar bela getirenler yine nasıl başa geçebiliyor?" demez mi! Diğeri İzmir'deydi. "Bizim memlekette biri bir ay için hapse girse çıkınca iş bulamaz. Hapisten çıkan bu başkanlar yine nasıl başkan oluverdiler?" dedi. Şoförlerle konuşmaktan çok hoşlanırım. Onların arasında öyle akıllı, öyle mantıklı konuşanlar vardır ki, değme okumuştan duyulmaz o sözler.

Büyük acılardan birisi de Demokrat Parti zamanında bakanlardan başlayan rüşvet alma olayının yavaş yavaş aşağılara inerek, en kutsal görevde bulunan öğretmenlere kadar gelmesidir. Padişah Abdülhamit'in 1890'larda yazdığı hatıralarında "Memurlar bahşiş alıyor diye söyleniyorlar. "Ne yapsın bu memurlar doğru dürüst maaş alamıyorlar" dediği gibi, şimdi de "Benim memurum işini bilir" sözü atıldı ortaya. Ahlakı bozmak kolay, fakat onu düzeltmek çok zor. Bakalım nasıl altından kalkacağız bu bozuk düzenin...

Bu memlekette çok Atatürk'ler çıkar diyenler, doğru dürüst parti başkanı bile çıkaramıyorlar. Bu hapisten kurtulanlarla din, siyasete iyice alet edilmeye başlandı. Dinci parti, liselerde, üniversite-

lerde okuyan başarılı, fakat fakir kızlara para vererek başlarını örttürmeye, gecekondu muhitlerine giderek para ile ailelere kızlarının başlarını örttürmesi, kendilerine oy vermesi için yemin ettirmeye başladılar. Çünkü onlara para gücü olmayan kadını para ile avlamak kolaydı. Dinde en önemli olay kadının sesinin kısılmasıydı. Kadınlar elde edilince zaten erkeklerin çoğu aynı kafadaydı. 80 yıl önce Meclis'in penceresinden "Din elden gidiyor" diye haykıranlar veya aynı kafa ile yetişmiş çocukları, torunları yaşıyor aramızda. Bunlara kimse "Ne yapıyorsunuz?" demedi. Üniversitelerde öğretim görevlileri yine gruplara ayrıldılar. Başını örten kızlara ses çıkarmadılar. Solcu geçinen partiler de bunlara karşı çıkmadı, hatta YÖK bile. Hiçbiri "Biz laik bir devletiz, din kıyafeti ile devletin kurumlarına girilemez, bu hususta kanunumuz bile var" diyemedi. Sanki 80 yıl önceki laiklikten, demokrasiden haberi olmayan Osmanlı kafalı bir Büyük Millet Meclisi idi ortalık. Kafalar hiç değişmemişti. O kadar gemi aزیya aldılar ki, Bahriye Üçok, Turan Dursun, Muammer Aksoy, Uğur Mumcu ve Ahmet Taner Kışlalı gibi artık bu ortaçağın kapandığını savunanları öldürmekle kendilerini daha da güçlendirdiler. Şeriatı getireceklermiş! Hangi şeriat? Hepsi mevki kapmak ve cep doldurmak peşinde. Atatürk malını mülkünü millete bağışlamıştı. Şimdiki parti başkanlarının halktan topladıkları altınları, elde ettikleri malları, yabancı paraları öğrendikçe tüylerimiz diken diken oluyor. Bunlarla gösteriş için durmadan hacca gideceği, lüks düğünler yapacağı ve öldüklerinde çocuklarını birbirine düşürecek uçsuz bucaksız mallar, yerli ve yabancı paralar bırakacakları yerde, memleketlerine ve oyları peşine düşükleri halklarının işlerine yarayacak kurumlar bırakabilirlerdi. Bunların hiçbirinde ne vatan sevgisi, ne milliyet duygusu, hatta ne de hakiki inanç olduğunu zannediyorum. Hepsi çıkar peşinde. Şimdi devlet gırtlığına kadar borç içinde. Ama milletin bir kısmının cebi para dolu. Devletin aldığı borçlar onların cebine girdi. Eğer halk istese, veya halkı yüreklendirecek bir güç olsa, bu borçlar kısa za-

manda ödenebilir. Ama halkı yüreklendirebilecek kişiler "devlete paramdan bir kuruş vermem" derse, bu furyada kendilerinin de payı olursa hangi yüzle halktan yardım isteyebilirler? Onun yerine halkı canından bezdirecek vergiler, zamlar koymak daha kolay değil mi? Partiler devletin yararına birbirini destekleyecekleri yerde, zararına olduğu zaman desteklediler. KİT'ler zarar ediyor diyenlere, satamazsınız, özelleştiremezsiniz demek kolaydı. Ama hiçbir bunların nasıl yararlı hale getirileceği üzerinde durmadı, alıp yararlı hale getirmeyi istemedi. O yüzden de her gün 4 milyar olan zararın katlanarak bugün neye çıktığı, IMF'nin sıkıştırılmalarından anlaşılıyor. İnsanlarımız, IMF'ye kızıyor. Ona kızacaklarına ülkeyi bu hale getirenlere, halkı insan yerine koymayanlara kızmaları gerek. Kim kime nasıl ödeyeceğini bilmeden borç verir? Avrupa Birliği'ne girmemiz gerekmiş! Peki 30 yıldır aklımız neredeydi ki, AB'ye girmek için istenen koşulları yerine getirmediğimizde şimdi ödevini yapamayan öğrenci gibi, boyuna azar işitiyoruz onlardan. AB ve IMF kelimelerini duydukça kahroluyorum. Ah, sevgili Atatürk! Ne yazık ki, güvendiklerin bu yolu açtılar ve bir türlü kurtulamıyoruz bu yoldan. Belki sen de pek güvenmiyordun onlara. Çünkü kimi köy ağası, kimi Osmanlı kafası taşıyordu. Daha sonra gelenler de meğer tarikatçı imişler. Hepsi seni unutturmaya çalıştılar, hem de seni korumuş gibi tabu yaparak. Halbuki, bize yazıp bıraktığın *Nutuk* kitabı, lise döneminde okutturup incelettirilseydi çocuklara, şunun bunun yalanlarına kanarak hakkında olmayacak laflara inanmazdı bu çocuklar. Bu arada oy kazanmak hevesiyle gelişigüzel üniversiteler açıldı. Bunlara ne bir kitaplık, ne de laboratuvar konabildi. Üniversite araştırma ve bilim yapma yeri olması lazım gelirken birçoğu liseden farkı olmayan, bir kısmı ileriye, bir kısmı ne yazık ki geriye dönük, devamlı çekişme halinde olan öğretim görevlileri ile amaca uymayan kurumlar oldu. Bir de Atatürk'ün üniversite reformunda yaptıkları ve yapmayı tasarladığı işlerdeki amacı göz önüne getirirsek, şimdikilerin amacının ne kadar ilkel olduğunu anlıyoruz.

Fakat en üzüldüğümüz şu oldu: Genç, güzel, çok iyi konuşan yüksek düzeyde eğitilmiş bir hanım siyasete atıldı ve başbakan oldu. Konuşmaları bana ve benim gibi düşünenlere öyle büyük bir umut vermişti ki, "İşte" diyorduk, Atatürk'ün istediği gibi bir kadın. Hepimiz ona oy vermeye koştuk. Çok geçmeden ne oldu bilmem, o da değişti. Uydu etrafını alan erkeklere. Mal peşinde koşmaya, yalan yanlış konuşmaya başladı. Olacak şey değildi! Sen de erkekler gibi mal ile mi gideceğini düşünüyordun öteki dünyaya, a zavalı kızım? Ne olurdu erkekleri örnek alacağın yerde, verdiğin sözde, yaptığın işlerde, onlara sen örnek olsaydın? Ne kadar yandık senin için! Ama eğriye eğri, doğruya doğru söylemem gerekirse ülkemizde olan terörü, terör olarak kabul etmeyen ve büyük yardımlarda bulunan Amerika ve özellikle Avrupa'ya bunun terör olduğunu kabul ettirmen büyük bir başarıydı. Amerika'da Amerikan gazetecilerine yaptığın ve orada dinlediğim konuşmada, Türkiye'yi ta Kore savaşından itibaren olan olaylarla savunman da çok mükemmeldi. Ama ne yazık ki, gazetelerimizde ona ait bir yazı görmediğim için üzül-müştüm. Ne olurdu yalan yanlış konuşup, mal mülk peşinde koşma-saydın? Bir de Refah Partisi ile birleşmen büyük hata sayıldı. Ama o da, bilmeyerek de olsa, Refah'ı siyasetten almaya yaradı ya!

Fakat şunu da göğsümü gere gere söyleyebilirim. Bu 80 yıl içinde ticaretten, sanayiden, sanatın her dalından, bilime kadar her alanda başarılı pek çok erkeğimiz ve kadınıımız yetişti. Kadınlarımızın siyasette de başarılı olacağından kuşku yok. Fakat partilerde erkekler kurdukları ağı aşabilen çok az. Bu konuda en güvenilir parti bile, kadın delegenin yetenekli olduğunu görünce, onu susturmayı, hem de kaba kuvvetle susturmayı bildi! Ona karşılık kadınlarımız dernekler kurarak ülkenin çağdaşlaşmasına bütün güçleriyle çalışıyorlar. Onlar senin en büyük eserin sevgili Atatürk. Biz Türk kadını, ne olursa olsun bize başın pahasına armağan ettirdiğin bu özgürlüğü vermeyeceğiz, onu bizden asla kimse geri alamaz, alamayacak da!

Başımız sıkıştı mı yine sana dayanıyoruz. Seni unutturmaya çalışanlar bir taraftan seni kalkan yapıyorlar. Birbirleriyle uyuşamayan partiler, ya seni savunarak veya sana sığınarak birbirlerine olan düşmanlıklarını ortaya döküyorlar. Ne olursa olsun yeni bir kuşak var ve geliyor. Onlar seni ve senin ideallerini yeniden canlandıracaklar, bundan hiç kuşkun olmasın.

Başını örten kızlarımız, kafası din kuralları ile yıkanan gençlerimiz kendilerinin nasıl aldatıldığını, nasıl uyutulmaya çalışıldığını anlamaya başladılar. Zamana uymayanın yok olup gideceğini veya ayaklar altında çiğneneceğini biliyorlar artık. Bu çalkantılar doğalmış, 15 yıl içinde yüzyılları aşır büyük, çok büyük yenilikler yapan bir ülke için. Bu yenilikleri büyük bir istekle kabul eden halkımız, onları din sömürüsü ile yok etmek isteyen çıkarıcı kafaları yavaş yavaş anlayacaktır. Çünkü camiler kapatılmamış, dininizi yapmayacaksınız denilmemişti ki. Yapın ama birbirinizin dinine ve inancına karışmayın, dinden siyaset olarak, parasal olarak çıkar sağlamayın, denmişti. Bunların yapıldığını, sonuçlarının da vatan için, millet için iyi olduğunu görenler, Atatürk'ü, bu bakımdan da çok iyi anlayacaklardır.

Üç tarafı denizle çevrili, çok büyük olmamasına rağmen, her türlü iklimi aynı mevsimde bulma olanağına sahip, mağara devrinde başlayarak binlerce yıllık tarihi gözler önüne serebilen bir ülkemiz ve vatan uğruna kolayca yüreklenebilen, iş buldular mı canla başla çalışan bir halkımız var. Önemli olan bu varlıkların değerini bilip düzenli program ve planlarla onlardan en iyi şekilde yararlanmayı sağlayacak hükümet ve başkanların olması. Lüzumsuz parti kavgaları ülkeye bir şey kazandırmadı. Ne zaman baştakiler ben kendimi, partimi değil; vatanımı, milletimi düşünüyorum derse, o zaman hepimiz derin bir nefes alacağız. Böylece Atatürk'ün istediği yola girmiş olacağız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Atatürk'ten Gençliğe Hitap

Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen Türk İstiklali'ni, Türk Cumhuriyeti'ni ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir, istikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dahili ve harici bedhahların olacaktır. Bir gün İstiklal ve Cumhuriyet'i müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsaıt bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklal ve Cumhuriyet'e kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler.

Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar, gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri, şahsi menfaatlerini müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhit edebilirler, millet fakr-ü zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evladı! İşte bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk İstiklal ve Cumhuriyeti'ni kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Ankara, 20 Ekim 1927

Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet'in 10 Yıldönümü Nutku

Türk Milleti!

Kurtuluş Savaşı'na başladığımızın 15. yılındayız. Bugün, Cumhuriyet'imizin 10. yılını doldurduğu en büyük bayramdır.

Kutlu olsun!

Bu anda, büyük Türk milletinin bir ferdi olarak, bu kutlu güne kavuşmanın en derin sevinci ve heyecanı içindeyim.

Yurttaşlarım!

Az zamanda çok büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir.

Buradaki başarıyı, Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak, azimkârane yürümesine borçluyuz.

Fakat yaptıklarımızı asla yeterli göremeyiz. Çünkü, daha çok, daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz.

Yurdumuzu, dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Millî kültürümüzü çağdaş uygarlık seviyesine çıkaracağız.

Bunun için bizce zaman ölçüsü, geçmiş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, asrımızın sürat ve hareket mefhumuna göre düşünülmelidir. Geçen zamana nispette daha çok çalışacağız, daha az zamanda daha çok işler başaracağız. Bunda da muvaffak olacağımıza şüphem yoktur.

Çünkü, Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti, millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet bilimdir.

Şunu da önemle belirtmeliyim ki, yüksek bir insan topluluğu olan Türk milletinin tarihî bir vasfı da güzel sanatları sevmek ve

*onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakteri-
ni, yorulmaz çalışkanlığını, fitri zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sa-
natlara sevgisini, millî birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü
vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür.
Türk milletine çok yaraşan bu ülkü, onu bütün beşeriyette, hakiki
huzurun temini yolunda, kendine düşen medeni vazifeyi yapmakta
muvaffak kılacaktır.*

Büyük Türk Milleti!

*15 yıldan beri, girdiğimiz işlerde muvaffakiyet vaat eden çok
sözlerimi işittin. Bahtıyarım ki, bu sözlerimin hiçbirinde, milletimin
hakkındaki güvenini sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım.*

*Bugün aynı iman ve katiyetle söylüyorum ki, millî ülküye tam
bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin büyük millet olduğu-
nun, bütün medeni alem az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır.
Asla şüphe yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve
büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki gelişmesiyle, geleceğin
yüksek medeniyet ufkundan, yeni bir güneş gibi doğacaktır.*

Ey Türk milleti!

*Ebediyete akıp giden her on senede, bu büyük millet bayramım,
daha büyük şereflerle, saadetlerle, huzur ve refah içinde kutlamamı
gönülден dilerim.*

Ne mutlu Türküm diyene!

Atatürk'ten Dış Ülkeye Eğitime Gidenlere Öneriler

*Atatürk'ün, İngiltere'ye edebiyat eğitimi için gönderilen Nuri
Conker'in kızına önerilerini, bütün dışarıya gönderilen gençlerimiz
için önemli bulduğumdan buraya almayı uygun gördüm:*

*"Orada her an bir Türk öğrencisi olduğunu unutma! Çok ça-
lış! Öğreneceklerin sadece senin için değil, burada bu imkânı
bulamayanlar için de gereklidir. Derslerinin dışında, onların*

*sosyal ilişkileri, bu arada özellikle insanlık üzerindeki düşünceleri, kuruluşları, yaymaya çalıştıkları fikirler konularında bilgi sahibi ol! İcabında insani ilişkileri düzenleyen kuruluşlarına gir! Bunlar bugün senin memleketinde olmayabilirler. Ama bir gün muhakkak olacaktır. Dönüşünde rehberlik ederek, büyük hizmet başarmış olursun."*¹

Atatürk'ün Değerli Sözlerinden Bazıları

- Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.
- Siyasi ve askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi zaferlerle desteklenmezse payidar olamaz, az zamanda söner.
- Dünya sulhu içinde insanlığın hakiki saadeti, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalmasıyla mümkün olacaktır.
- Hiçbir medeni devlet yoktur ki, ordu ve donanmadan evvel iktisadını düşünmüş olmasın!
- Bir milletin ruhu zapt olunmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça o millete hâkim olmanın imkânı yoktur. Halbuki, asırların yarattığı millî bir ruha, kuvvetli ve daimi bir millî iradeye hiçbir kuvvet karşı çıkamaz. (30 Ağustos 1924)
- Biz Türkler bütün tarihimiz boyunca hürriyet ve istiklâle sembol olmuş bir milletiz. (Nutuk 1520 Ekim 1927)
- Cumhuriyet, fikren, ilmen, fennen, bedenlen kuvvetli ve yüksek seciyeli muhafızlar ister. (25 Temmuz 1924)
- Kılıç kullanan kol yorulur ve nihayet kılıcı kınına koyar. Belki o kılıç o kında küflenmeye ve paslanmaya mahkûmdur. Lakin, saban kullanan kol gün geçtikçe daha ziyade kuvvetlenir ve daha çok kuvvetlendikçe daha çok toprağa sahip olur.
- Ben ekonomik hayat denince ziraat, ticaret, sanayi faaliyetlerini ve bayındırlık işlerini birbirinden ayrı düşünülmesi doğru olmayan bir bütün sayarım.

• Fertlerin inkişafına mani olmamak ve bilhassa iktisadi sahada-ki hürriyet ve teşebbüsleri önünde devlet kendi faaliyeti ile bir ma-ni getirmemek, demokrasi prensiplerinin en mühim esasıdır.

• Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi, 19. yüzyıldan beri sosyalist nazariyecilerinin ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercü-me edilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğ-muş Türkiye'ye has bir sistemdir.

• Gözlerimizi kapayıp tek başımıza yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile ilgisiz yaşayamayız. Bilakis, gelişmiş medeni bir millet olarak medeniyet alanı üzerinde yaşayacağız. Medeni hayat ancak bilgi ve fen ile olur. Bilim ve fen nerede ise oradan olacağız ve milletin her ferdinin kafasına koya-cağız. Bilim ve fen için kayıt yoktur.

• Bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselmesiyle, düş-künlüğüyle ilgili olan en önemli faktör milletin iktisadiyatıdır. (1930)

• Türk'e müspet bir şey veriniz, bunu reddetmesi ihtimali yoktur.

• Her şeyden önce maneviyatın, kalp ve vicdan kuvvetinin yük-sek tutulması şarttır.

• Ben icap ettiği zaman en büyük hediye olmak üzere Türk milletine canımı vereceğim.

• Birçok zaferler kazandım, fakat bunların en büyüğünden son-ra bile her akşam savaş alanlarında ölen askerleri düşünerek içim-de derin bir keder duyuyorum.

• Bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselmesiyle, düş-künlüğü ile ilgili olan en önemli faktör, milletin ekonomisidir.

• Müspet bilimlerin temellerine dayanan, güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde de kabiliyeti art-mış ve yükselmiş olan faziletli, kudretli bir nesil yetiştirmek ana si-yasetimizin açık dileğidir. (5 Şubat 1933).

• Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti sonsuza dek yaşayacaktır.

• Beni görmek demek behemehal yüzümü görmek değildir. Benim fikirlerimi, benim duygularımı anlıyorsanız ve hissediyorsanız bu yeterlidir.

• Bu büyük millet, arzu ve yeteneklerinin yönelmiş olduğu istikametleri göstermeye çalışan ve görebilen evladını daima takdir ve himaye etmiştir. (1926)

• Ey kahraman Türk kadını, sen omuzlar üzerinde göklere yükselmeye layıksın.

• Her çeşit spor faaliyetlerini, Türk gençliğinin millî terbiyesinin ana unsurlarından saymak lazımdır.

• Yolunda yürüyen bir yolcunun yalnız ufku görmesi yeterli değildir. Muhakkak ufkun ötesini de görmesi ve bilmesi gerekir.

• Cumhuriyet'in iç politikası, vatandaşın yaşayışını hiçbir baskı ve saldırı etkisinde bırakmadan sürdürmesini sağlamaktır.

• Milletın kültür düzeyi, fikir ve ekonomi alanlarındaki başarılarının ortalaması ile ölçülür.

• Memleket sağlam bir birliğe muhtaçtır. Rastgele politikacıların bunu parçalamaya kalkması hıyanettir.

• Türk ulusunun idaresinde ve korunmasında ulusal birlik, ulusal duygu, ulusal kültürü en yüksek düzeye çıkarmak idealimizdir.

• Milletlerin siyasetlerinde ancak kendi çıkarları vardır. Hiçbirinin dost olmayacağını bilelim.

• Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir.

• Softa sınıfının din simsarlığına müsaade edilmemelidir. Din-den maddi yarar sağlayanlar iğrenç kimselerdir.

• Din bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta özgürdür.

• Din ve mezhep herkesin vicdanına kalmış bir iştir. Hiçbir kimse birisini ne bir din ve ne de bir mezhebe girmesi için zorlayamaz. Din ve mezhep hiçbir zaman politika aleti olarak kullanılamaz.

- Bizleri yanlış yola sevk eden fena kişiler, biliniz ki, çok kez din perdesine bürünmüşlerdir. Saf ve temiz halkımızı hep şeriat sözleriyle aldatmışlardır.

- Bir milletin yüzü gülüyorsa, o millet mutludur. Bir milletin insanlarının çoğunun yüzü gülmüyorsa, o ülkenin yöneticilerini değiştirmek zorunludur.

- Cumhuriyet'imizin geleceğini Türk gençliğine emanet ettik. Bunu yürütmek onların asil kanındaki güce güvenmek yetmiyor. Onları o yolda bilinçlendirmemiz, onları buna inanmış olarak yetiştirmemiz gerek. Bu inanç ülkenin en çok yararına olacak ilkelere sahip olmak demektir.

- Yurtta barış, cihanda barış!
- Ne mutlu Türküm diyene!

Atatürk İçin Söylenen Sözlerden Bazıları

İsmet İnönü'nün 1938 yılında Atatürk'ün ölümünden sonra söyledikleri:

"Devletimizin banisi ve milletimizin fedakâr, sadık hadimi, insanlık idealinin âşık ve mümtaz siması, eşsiz kahraman Atatürk! Vatan sana minnettardır. Bütün ömrünü hizmetine verdiğin Türk milleti ile beraber senin huzurunda tazim ile eğiliyoruz. Bütün hayatında bize ruhundaki ateşten canlılık verdin. Emin ol, aziz hatıran sönmez bir meşale olarak ruhlarımızı ateşli ve uyanık tutacaktır."

Atatürk'ün ölümünden sonra bir İngiliz gazetesi: "Atatürk öldü, insanlık öksüz kaldı" diye yazdı. Bir Fransız gazetesi de "Tarih çok büyükleri, İskenderleri, Napolyon'ları, Büyük Petro'ları, Washington'ları gördü, fakat 20. yüzyılda büyüklük rekorunu Atatürk, bu Türk oğlu kırdı" diye yazmıştır.

Bir Hint lider: "Biz Asya memleketleri, bir devlet hakimiyetinden kurtulup tamamıyla özgür olabileceğimizi düşünemezdik. Bu-

nu Atatürk yapabildi. Bizi, özgürlüğümüze kavuşabileceğimize inandıran o olmuştur" demiş. (Faliş Rıfkı s.76).

Endonezya Cumhurbaşkanı ile Başbakanı: "Biz Atatürk'ün yetiştirmeleriyiz" demişler.

Lozan Antlaşması'nı anlatan bir Amerikan gazetecisi kitabında: "Batı'nın Doğu önünde eğiliş i hiçbir zaman bu kadar alçakça olmamıştır. Eski bir yarı sömürgeyi kapitülasyonlardan ve büyük devletlerin tahakkümünden kurtaran ilk kahraman Atatürk'tür" diye yazmış. İşin üzücü yanı bu kapitülasyonlar ve din sömürücüleri yüzünden, milyonlarca kilometre karelik topraklara sahip olan ve yüzyıllarca imparatorluk taslayan Osmanlı Devleti asla büyük devletler sırasına girememiştir.

İsmet İnönü, Atatürk savaşı n sonunda İzmir'den dönerken: "O şimdi gidip padişahın sadrazamı olabili rdi. Fakat O İzmir'den Ankara'ya gidiyor. Artık zaferin ş an ve şerefini, fikir savaşı nda feda etmeye karar veren biridir" demişti.

ABD Başkanı John F. Kennedy:

"Atatürk, bu yüzyılın büyük insanlarından birinin tarihî başarılarını, Türk halkına ilham veren liderliğini, modern dünyanın ileri görüşlü anlayışını ve askerî lider olarak kudret ve yüksek cesaretini hatırlatmaktadır.

"Çöküntü halinde bulunan bir imparatorluktan, özgür Türkiye'nin doğması, yeni Türkiye'nin özgürlük ve bağımsızlığını şerefli bir şekilde ilan ve o zamandan beri koruması, Atatürk'ün, Türk halkının işidir. Şüphesiz ki, Türkiye'de giriştiği derin ve geniş inkılaplar kadar, bir kitlenin kendisine olan güvenini daha başarı ile gösteren bir örnek yoktur. " (10 Kasım 1963)

Franklin Roosevelt:

"Benim üzüntüm, bu kimse ile tanışmak hususundaki şiddetli arzumun gerçekleşmesine artık imkân kalmamış olmasıdır." (10 Kasım 1963)

General McArthur:

"Asker devlet adamı, çağımızın en büyük liderlerinden biri idi. Kendisi Türkiye'nin, dünyanın en ileri memleketleri arasında hak ettiği yeri almasını sağlamıştır. Keza o, Türklere, bir milletin büyüklüğünün temel taşı teşkil eden, kendine güvenme ve dayanma duygusunu vermiştir."

Fransız yazarı BenoistMechin:

"Birgün İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi pazarda köylülere: 'Neden Mustafa Kemal'e bu kadar bağlısınız, sözünden çıkmıyorsunuz?' diye sorar. Genç bir çiftçi duraksamadan: 'Çünkü O, bizi bizden iyi tanıyor ve bize gerekli olanı hepimizden iyi anlıyor' dedi."

İngiltere Başbakanı Winston Churchill:

"Savaşta Türkiye'yi kurtaran, savaştan sonra da Türk milletini yeniden diriltten Atatürk'ün ölümü, yalnız yurdu için değil, Avrupa için de büyük bir kayıptır. Her sınıf halkın onun ardından döktükleri gözyaşları bu büyük kahraman ve modern Türkiye'nin Ata'sına değer bir görünümünden başka bir şey değildir."

Afgan Kralı Emanullah Han:

"O büyük insan, yalnız Türkiye için değil, bütün Doğu milletleri için de en büyük önderdi."

İngiliz Başbakanı Lloyd George:

"Yüzyıllar içinde çok az dâhi çıkar. Bizim yüzyılımızda Türkler böyle bir dâhiye sahip oldukları için çok şanslılardır."

Kurtuluş Savaşı'nda Türklere yenik düşen bu Başbakanın o günkü durumumuz hakkında söyledikleri de öğrenilmeye değer:

"Mevcut unsurlar, devlet idaresi, askerlik, parasal, hatta manevi kıstaslar, Türklerin Sevr Antlaşması şartlarını kabul et-

mekten başka yolları olmadığını gösteriyordu. Türkler 10 yıl içinde üç savaşa girmiş, üçünü de kaybetmişlerdi. Orduları silahları bırakılmış; limanları, demiryolları, başlıca şehirleri işgal edilmişti. Gözle görülür, el ile tutulur hiçbir imkâna sahip değillerdi. Sadece ben değil, Yüksek Barış Kurulu'nun Fransız, İtalyan, Amerikan devlet adamları da aynı düşüncedeydiler. Fakat karşımıza tarihin ancak bir taraflarının dehasına tanık olduğu fevkalade insanların meziyet ve yaratıcılık vasfının hepsine sahip bir insan çıktı. Böyle bir insana mağlup olmak dahi mazhariyettir. O'nun şahsında Türk milletinin hakiği muhtevasını görebilmiş olmamız da gelecekte bizden sonrakilerin hatırlaması şart vazifedir."

Bizim söylediklerimize kulak asmayanlar, yabancıların söylediklerini duymalı.

Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru:

"Atatürk Doğu'da modern çağı yaratan tek kimsedir. Onun en büyük hayranıyım."

Ünlü tarihçi Arnold Toynbee:

"Atatürk on 15 gibi kısa süre içine, Batı'nın Rönesansını, reformlarını, 17. yüzyılın sonundaki laiklik reformunu, Fransa devrimini, sanayi devrimini sığdıramış bir kimsedir."

D.von Mikusch'un 1929 yılında yayımlanmış olan *Gazi Mustafa Kemal, Avrupa ile Asya Arasındaki Adam* kitabının 311. sayfasında Atatürk'ün konuşma tekniği ve yeteneği hakkında yazdıkları:

"O harikulade bir konuşma yeteneğine sahipti. Bu sadece bir yetenek değil, olayları derinlemesine ve açıkça görebilen üstün bir ruhun da ifadesiydi. Pek gür olmayan, fakat son derece ince bir esneklikte ve hafif dalgalanmalar yapan, tam kararında tınlayan, olağanüstü etkileme gücünde bir sesi vardı. Se-

sinin tonunda olduğu gibi, konuşma tarzında da her zaman ölü-
çülü, yumuşaktı. Bu konuşmalar içeriği bakımından ise dö-
vülmüş çelikten farksızdılar. Söz sanatı kalıplarına başvur-
maz, güzel sözlerin parlaklığı ardına saklanmaktan kaçınır,
duyguları coşturmamak değil, akla hitap etmek ister, kandırmaz,
ikna ederdi. Tartışmalarda hasmına saldırmaz, bağıra çağıra
onu afallatmaya kalkışmaz, aksine karşı tarafın ileri sürdüğu
kanıtları bir bir ele alıp çürütürdü, öyle ki, bu kanıtlar kuru-
muş yapraklar gibi yerlere düşerdi."

Atatürk öğrencilik, zamanlarında arkadaşlarıyla konuşma çalış-
maları ve yarışları yapardı.

Bu bölümde Atatürk için yazılmış yüzlerce şiirden birkaçını
anımsatmak istiyorum. Ancak bu arada kendi yazdığım birkaç di-
zeyi de sizinle paylaşmak istedim.

ATAMIN YANINDA

İlk kez gitmiştim onu görmeye,
Taşına toprağına yüzüm sürmeye,
Girince kimsesiz bu kutsal yere,
Her yanı o anda bir ışık sardı,
Nereye baksam karşımda Atam vardı.
O mübarek yüzü görünce ben,
Hıçkırıklar kopuverdi göğsümden.
Bir ses dalgalanıp yükseldi:
"Ağlamak işe yaramaz" dedi,
"Hiçbir fani olamaz ebedi,
Ben yaptım üstüme düşen görevi,
Çıkamaz sokağa girmişti vatan,
Size her yolu açtım oradan,
Vicdanlar kalpler yoksundu aydınlıktan,

Onlara ışık getirdim Tanrı'dan,
Açtığım yoldan dönülmezse geri,
Her Türk yaparsa hakkıyla görevi,
Ülkemiz cennet olur, unutma e mi?"
Donup kalmıştım öylece,
ATAM konuşuyordu yine.
"Neden ağlıyorsun?" diyordu biri,
Görünce bunu soran askeri,
Nasıl da beni sınıyor sandım,
ATAM'ın sözünü ona aktardım.
Öyle bir bakışla baktı ki bana,
Hayretten ürperdim o anda.
Parmağı ile gösterip sütunları,
"Şu taşlar" dedi "olmasaydı,
Kim yapabilirdi bu sütunları?"
Sanki bir yıldırım çarpmıştı beni,
ATAM'ı bekleyen sevgili eri
Böyle mi onu bilmeli!
Kupkuru olmuştu benim gözler,
Ağzımdan döküldü şu sözler:
"Oğlum taşlar kaplamış yüce dağları,
Olmasaydı eğer bunların mimarı,
Yapabilir mi idi o taşlar bu sütunları?"
Kapkara olmuştu bütün dünyam,
Bu başlara nasıl sokulmuştu ATAM?
Hıçkırıklarla ayrılırken oradan,
Şimdi nankörlüğümüzü beni ağlatan.

Muazzez İlmiye ÇİĞ

15 Mayıs 1959

(Olayı gerçekten yaşadım.)

ATAM'A DERTLENME

ATAM, ATAM derdim çok ATAM
Bunu nasıl, nasıl anlatam!
Derdim değil kendi canımdan,
Korkum pek çok vatanımdan.
Bıraktığın miras uğruna,
Bir kavga sürüyor ATAM,
Vatanı bölüşmek yoluna,
Canlar nasıl gidiyor ATAM!

Her ağızdan bir ses çıkıyor,
Her kafadan bin türlü fikir,
Kimler kime kulak veriyor,
Onu yalnız bir Allah bilir.

Kimi söyler, din, ahlak, iman,
Kimi der milliyet, Türkistan,
Kimi bağırır sağ, kimi sol,
Amaçlar bir, "baş ol, baş ol."

O koltuğa ulaşmak için,
Her şey mubah oluyor ATAM,
Maşa olan körpe canlar için,
"Amaca kurban" deniyor ATAM.
Yalanlar dolanlar üstüne,
Din ve ahlak kuruldu ATAM,
Silahlar, bıçaklar üstüne,

Birçok temel atıldı ATAM
Kara bulut sardı her tarafı,

Yaklaşır bir tufan ATAM,
Düşüyor gökten kan damlaları,
Sel olup bizi yutacak ATAM.

Biz dertli vatandaş adına,
Söyle onlara, ne olur ATAM,
Bu felaket gelmeden vatana,
İki kardeş bir olsun ATAM

Bitsin bu kan, bu savaş,
Dinsin gözlerdeki yaş ATAM,
Şifa bulsun bu illet ATAM,
Sen ol en büyük kuvvet ATAM.

Muazzez İlmiye ÇİĞ
29 Ekim 1976

TÜRK KADININA

Ey Türk kadım, kulak ver bana!
Neler neler borçlusun aziz ATA'na
Ece iken düşmüştün köleliğin ağına,
Din, gelen bir nimetti erkeğin ağına,
Baban seni mal yaptı, kocana ırgat sattı,
Ağzın dilin bağlandı, kafan uyuya kaldı.
Uyandırmak için seni bu derin uykudan,
Kurtarmak için kafeslerin ardından,
Çıkarmak için kapkara çarşaflardan,
Eşit olman için erkeğinle her haktan,
Bilir misin yoluna baş koymuştu ATAM.

Becerini sen de göresin, diye
Bilimde simge yaptı AFET'i inan.
Uçurdu göklere GÖKÇEN'i ardından.
Yepyeni yollar açtı durmadan.
Artık döndürmesin kimse bu yoldan seni,
Aldığın hakları sakın ha verme geri!
Her attığın adımda ATAN'ı hatırla e mi!

Muazzez İlmiye ÇİĞ
5 Ekim 1980

TABUTUN ARKASINDAN

"Atatürk 'ün ölümünde hemen yazılmıştır.

Gidiyor, rast gelemes bir daha tarih eşine,
Gidiyor, on yedi milyon kişi takmış peşine!
Gidiyor, sonsuz olan kuvveti sığmaz akla,
Gidiyor, göğsünü çepçevre saran bayrakla!
Gidiyor, izleri üstünde birikmiş yaşlar,
Gidiyor, yerde kılıçlarla eğilmiş başlar!
Gidiyor, harbin en korkulu aslan yelesi
Gidiyor, sulhun ufuklarda yanan meşalesi!
Yine bir devri açacakmış gibi en başta o var,
Hıçkıran seste o var, sessiz akan yaşta o var!
Siliyor ruhunun ulviliği fani etini,
Çiziyor ufka batan güneşin heybetini!
Büyüyor gökten inip toprağa yaklaştıkça,
Büyüyor gitgide gözden uzaklaştıkça

Orhon Seyfi Orhon

ON KASIM

Yıl otuz sekiz on kasım perşembe
Hatırdan çıkmayacak bir sonbahar.
Sarsılıyor İstanbul yedi tepe
Yaman esmiş Dolmabahçe'de rüzgâr.
Gerçek olamaz, olsa olsa düş,
Dokuzu beş geçe Atatürk ölmüş,
Böyle toptan bir yas nerede görülmüş?
Beraber ağlıyoruz kurtlar, kuşlar..
Bu memlekete en çok hizmet eden
Bu aşk ile dağlara gücü yeten
On sekiz milyonun omuzunda giden
Atam Ankara sırtlarında yatar.

Cahit Sıtkı Tarancı

AĞIT'tan

Yok gayri bizlere uyku, dönecek vay,
Kime bel bağlayacak, kime dönecek vay.
Vay amansız ecel, alçak felek vay,
Türklük yüreğini dağlasın gayri
Cihan da bizimle ağlasın gayri.

En büyük, en güzel, en yiğit kayıp,
Dereler, denizler çağlar ağlayıp,
Rabbim de gözyaşı dökmezse ayıp,
Türklük yüreğini dağlasın gayri.
Cihan da bizimle ağlasın gayri.

Bakışları şimşek gibi çakardı,
Yarını görürdü düne bakardı,

Kürsüye çıktı mı, arşa çıkardı.
Türklük yüreğini dağlasın gayri,
Cihan da bizimle ağlasın gayri.

Millet, Atan gitti başın sağ olsun,
Ölümü devr açsın yeni çağ olsun,
Dağlar birer birer yanardağ olsun.
Türklük yüreğini dağlasın gayri,
Cihan da bizimle ağlasın gayri.

Bizdendi sevinci, bizdendi derdi.
Biz uyurduk, O bizi beklerdi,
Uyudu nöbeti bizlere verdi.
Türklük yüreğini dağlasın gayri,
Cihan da bizimle ağlasın gayri.

Gök düşünsün toprağa toza belensin,
Mezarına gece yıldız elensin,
Türklük yüreğini dağlasın gayri,
Cihan da bizimle ağlasın gayri.

Behçet Kemal ÇAĞLAR

ATATÜRK'E BİR AĞIT DAHA

Sade saçsız yetim değil saç ak,
Dullar Ata Ata diye çığırır,
Gelin Türkler gelin, gelin ağlaşak,
Yollar Ata Ata diye çığırır.

Atamızı anmamızın zamanı,
Ölümüne yanmamızın sırası,
Ona yanar kutupların çırası,

Çöller Ata Ata diye ığrışır.
Yas diye bak dağ başında dumanı,
Anlatması kısmet olsa insana,
Sular taşar yatağından drt yana,
Seller Ata Ata diye ığrışır.
ığrışır gönller vurgun kuş gibi,
Kasım ayı kebilse kış gibi,
Blbl daldan dşer vurulmuş gibi,
Gller Ata Ata diye ığrışır.

Kavim akrabanın kardeş hısımin,
Ata dense gz dolar hasımın,
Bir esti mi rzgrları kasımın,
Dallar Ata Ata diye ığrışır.
Mezarında amak için gl olsak,
Tabutunda yer almak için tl olsak,
Hasretiyle yanıp yanıp kl olsak,
Kller Ata Ata diye ığrışır.

Damar bilir ilik bilir kadrini,
Çocuk bilir oluk bilir kadrini,
Halik bilir balık bilir kadrini,
Gller Ata Ata diye ığrışır.

Adı "Trk"tr Atatrk'e âşıkın,
EĞil de p Samsun'daki eşiğin,
Trk anası yavrusunun beşiğin,
Sallar Ata Ata diye ığrışır.

Ankaralı Âşık DER

ATATÜRK

Atatürk'üm eğilmiş vatan haritasına
Görmedim tunç yüzünde böylesine geceler,
Atatürk neylesin memleketin yarasına,
Uçup gitmiş elinden eski makbul çareler...
Nerede İstiklal Harbi'nin o mutlu günleri,
Türlü düşmana karşı kazanılan zaferi.
Hiç sanmam, öyle ağarsın bir daha tanyeri,
"Atatürk'üm ben, ölecek adam değildim" der.
Git hemşerim, git kardeşim toprağına yüz sür.
O'dur, karşı kıyıda cümlemizi düşünür.
Resimlerinde bile melül mahzun görünür.
Atatürk'üm kabrinde rahat uyumak ister.

Cahit Sıtkı TARANCI

ATATÜRK'E SESLENİŞ

On bin yıl herkese boşa başvurduk;
Bütün bir ırk, seni aradık durduk,
Sana geldik sonsuz mesafelerden;
Sıyrıldık sayısız efsanelerden,

Tek sana inanan insanlarız biz;
Sen selsin, mecranda çakıllarız biz...
Her yıl biz o damar, her yıl o kan sen;
Bak: Kalplerden çağıl çağıl akan sen

Seninle gönüller her an temasta.
"Atatürk" dendi mi, doğrulur hasta.
"Atatürk" dendi mi dolar gözümüz,

"Atatürk... Atatürk" bu, baş sözümüz;
Başını bekliyor her an boş duran diz;
Biz bir gün saparsak fırlar kalbimiz
Yola düşer birden açtığın izde
Adın besmeledir her işimizde.
Açar al gülümüz her sonbaharda!
Yarın bir iskelet olsak mezarda.
"Atatürk" çığırır kemiklerimiz:
Nimetinle dolu iliklerimiz.
17 milyon tek sevgi tek hız,
Seni yaşatmayı yaşatmaktayız.
Ölümünden ne irkil, ne de ürk Atam!
Bak: Her Türk bir parça Atatürk Atam.

Behçet Kemal ÇAĞLAR

ATATÜRK'ÜN TABUTU ARKASINDAN

Fecre benzettiği bayrakla kefenlenmiş Ata,
Çıktı bir kor gibi mermer kapısından sarayın.
Gönlümüz, bayrağı öğrendiği günden beri, ta
Duymamıştır bu kadar hüznü yıldızla ayın!

Gidiyor, gizleyecek sır gibi bizden sesini,
Çıkıyor, ilk olarak, bir yola başbuğ bizsiz...
Biz ki dünyada bırakmazdık onun gölgesini,
Bu ne hicranlı seferdir ki beraber değiliz

Yürüyor, kalbimizin durduğu bir yolda değil,
Kanlı bir gözyaşı nehrinde muazzam tabutun.
Ey İlahın yüce davetlisi, göklerden eğil,
Göreceksin, duruyor kalbimiz üstünde putun!

Sen ki gayyaya düşen on yedi milyon Türk'ün,
Dehşetinden sararırken yüzü yaprak yaprak,
Onu bir hızla çevirmiştin ölümden daha dün.
Tunç elin, yalçın iradenle kolundan tutarak.
Ve bugün on yedi milyon geliyor bir yere de,
Ebedi yolculuğundan seni döndürmek için,
Onun yoktan var eden sendeki derman nerede?
Gücü ancak yetiyor kabrine yüz sürmek için.

Faruk Nafiz ÇAMLIBEL

نفره .

خودنفره ایون یا بیتی بر عدد داشت جوی ده اود سری باقیه جاریه بعد بر سر
صنعه ایون دیا باقیه بر عدد شده بر سر شگفته ده اود ده صاعدهم بر سر

با علقه شده کو فون جاریه سه در کو فون ان سولا بیه
با شکر ایون که مستطیل به بر خورده بعد بر سر بر سر بیه بیه بیه بیه
بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه
بر سر کی فون بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه
بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه
بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه

بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه
بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه

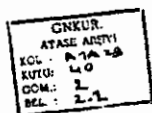
بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه
بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه
بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه
بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه

بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه

بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه بیه

A	3
B	11
C	2

Atatürk'ün Kendi El Yazısı İle

Sakarya'dan sonra Büyük Millet Meclisi'nce kendisine Gazi unvanı ve mareşal rütbesi verildi (19 Eylül 1921). Gazi'nin ilk işi, silah arkadaşlarına kendi el yazısı ile şu kadirbilir mesajı göndermek oldu:

"Neferlere"

Kurtuluş için yaptığımız bu savaştan çok daha evvel sizi başka muharebe meydanlarında da tanımış idim. Dünyanın hiçbir ordusunda yüreği seninkinden daha temiz daha sağlam bir askere rast gelinmemiştir. Her zaferin mayası sendedir. Her zaferin en büyük payı senindir. Kanâatınla imânınla itâatınla hiçbir korkunun yıldırmadığı demir gibi pak kalbinle düşmanı nihayet alt eden büyük gayretin için minnet ve şükranımı söylemeyi nefsime en müzeyyen bir borç bilirim. Sizin gibi kumandanları zabitleri neferleri olan bir millete yâd elleri altında köle olmak mümkün değildir. Bu defa Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hakkımda yeni bir rütbe ve gazi unvanıyla tecelli eden iltifat ve tevcihi doğrudan doğruya size râcidir. Milletin verdiği bu rütbe ile yükselen ordunun en şerefli ve en ulu bir gaza ile mümtaz olan yine ordudur. Büyük kahramanlığınızla sizin gösterdiğiniz nihayetsiz fedakârlıklar bahasına kazanılan büyük muzafferiyetin millet tarafından takdirine delâlet eden bu unvanı ve rütbeyi ancak size izafe ederek bütün askerlik hayatımın en büyük sermaye-i iftiharı olarak taşıyacağım. Cenab-ı Hakk giriştiğimiz kurtuluş mücadelesinde şerefli silah arkadaşlarıma kendilerini temyiz eden asaletin civan mertliğinin kahramanlığının hakkı olan kâfi halâsı da nasib etsin.

20 Eylül 1921

Başkumandan Mustafa Kemal

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden 15 gün sonra dönemin İngiltere Büyükelçisi Precy Lorraine'in Londra'ya özel bir kuryeyle gönderdiği ve üzerine "40 Yıl Boyunca Açıklanmayacak" damgası vurulan mektubun tam metnidir.

(Bu kripto metni ilk kez 10 Kasım 1997 tarihinde Kuvayi Med-ya tarafından kamuoyunun bilgisine sunulmuştur.)

GİZLİ

Telgraf No: 608

İngiltere Büyükelçiliği
Ankara, 25 Kasım 1938

Aziz Lordum,

1. Size Mösyö Kemal Atatürk'ün ölümünü bildiren 194 sayılı telgrafı çok derin üzüntüler içinde sunmuştum.

2. Bu belgeye ek olarak, Büyükelçiliğimiz Müsteşarı tarafından hazırlanan ve Kemal Atatürk'ün geçmişteki kariyerini içeren belgeyi sizlere sunma onuru yanında, bu yazım da, Atatürk'ün yaptığı işleri övmekten çok, onun kişiliği ve bu ülke insanına ne ifade ettiği konusuna değinmeye çalışacağım. Hiç şüphesiz toplumbilimciler ve tarihçiler onun çalışma hayatı ve yaptıklarıyla ilgilenip ayrıntılı bir çalışma yapacaklardır. Ancak bunların çok azı, Atatürk'ün gerçek kimliğini öğrenmeden hazırlanacaktır ki; onu tanımadan yapılacak değerlendirmeler kuşkusuz yanlış yönlendirmelere neden olacaktır.

3. Bu bilginin toplanmasında, ben belki de ayrıcalıklı bir konuma sahiptim. Her ne kadar, rahmetli Cumhurbaşkanı ile çok nadir karşılaşmış olsam da, bu görüşmeler diğer diplomatik temsilciliklerinkine nazaran daha sık ve daha uzun olmuştur. Bütün bunlar bir yana, görevimin ilk günlerinden itibaren Atatürk beni bir dost gibi görmüş, benimle görüşmekten memnun olmuş, görüşme fırsatı doğduğunda bundan hoşnut kalmış, karşılıklı konuşmalarımız esnasında ilgi ve dikkati asla azalmamıştır. Galiba, onun yeteneklerini ortaya çıkartan becerikli yaklaşımlarım vardı, bu yüzden olsa gerek görüştüğümüz konu hakkındaki fikirlerine ya da o konu ile ilgili sunduğu sonuca karşı çıktığımda benim bu tavrıma direnmezdi. Dolayısıyla, kendi özel kimliğini bana, diğer yabancılara gösterdiğinden daha fazla gösterdiğine inanıyorum.

4. Doğrudan edinilen tecrübelerimi sağlayan kişisel görüşlerimiz dışında, onu çok yakın dostlarından ve hatta aramızdaki dostluğu gördükten sonra benimle onun hakkında konuşmaya hiç çekinmeyen kabinedeki bazı bakanlardan da birçok kez dinleme fırsatım oldu.

5. Atatürk'ün müstesna ve takdire şayan bir şahsiyet olduğunu söylemek pek bir şey ifade etmeyebilir. Ancak gerçekten müstesna ve takdire şayan bir kişiydi, neden bu niteliklere sahip bir şahsiyet olduğunu açıklamaya çalışmalıyım..

6. Sanırım bunu temelde "çift karakterlilik" olarak açıklayabiliriz. Bu ülkede nefret uyandıran ve yasaklanan H.C. Armstrong'un *Grey Wolf (Bozkurt)* adlı kitabını okuyan çoğu insan, çok yetenekli; inatçı bir enerjiye sahip, ancak insafsız, itici tavırları olan, serkeş mizaçlı, gem vurulmamış zevkleri, ahlak dışı ihtirasları olan; dahası, dostluğu tanımayan bir adamın portresiyle karşılaşmaktadır. Bu tespiti doğrular görünecek kanıtları toplamak hiç de zor olmayacaktır; ancak şahsen ben, bir insanın bu şekilde tanıtılmasını tamamıyla yanıltıcı buluyorum. Gözle görülen bir dizi kuraldışıılığı sadece ayrı karakterlilikle anlatabileceğime inanıyorum. Sadece şu veya bu savaşı kazanarak, şu veya bu kanunu çıkararak, harf devrimi yaparak ya da fes giyilmesini yasaklayarak veya ülkeyi laik kılarak değil, yüzyıllarca acı çekmiş, ruh karartıcı yönetimler yaşamış bir ırkın dehasına güvenerek, sadece artık kölelik çekilmemesi gerektiğine inandığı için çok sayıda kuvveti harekete geçirip, bir insanın büyüklüğünü ve sıra dışı görüşünün kanıtı sadece iyiliği ile ölçülebilir. 15 yıl gibi kısa bir sürede bu insan birçok iyi şey yapmıştır. Gerisi ayrıntıdan ibarettir; sadece dedikoducu zihniyetin üzerinde duracağı ancak bir tarihçinin gerektiği kadarını vereceği ayrıntılar.

7. Atatürk'ün dinamik enerjisi üzerinde durmama gerek yok, bu enerjinin dayanılmaz gücü, Türk ırkının tarihinde şimdiden önemli bir sayfa olarak yer almıştır. Ancak ben, pek bilinmeyen bir başka özelliğine değinmek istiyorum: Bu da, Atatürk'ün doğuştan gelen,

belki de farkında olmadan tıpkı sütün kaymağını hemen ayıran aletler gibi, faydasızı faydalıdan ayırma yeteneğiydi.

8. Atatürk'ün tüm karakterinde veya en azından mevcut şeklinde, bazı çelişkilerle karşılaşmaktadır. İddia edilen acımasızlığı, onu tanımayanların çok iyi bildiği gibi, vatandaşlarına duyduğu sevgiyle uyuşmamaktadır. Tensel günahlar ve geçici ilişkilere duyduğu varsayılan zevklere karşın, toplumda kadının rolü kavramı, halk devrimlerinden çarpıcı savunmayı ortaya koyduğu kadın hakları ve önemi ile bağdaşmamaktadır. Zira bir iki sene içinde çekeşliliği yasal olarak kaldırmış ve istedikleri takdirde harem kadınlarına bile devletin liberal mevkilerinin açık olduğunu ortaya koymuştur. (Kimi zaman toplum içinde de olsa) özel hayatını tanımlayan ve göz ardı edilmiş resmiyeti, giyiminin kusursuzluğu, olağanüstü tavırları ve resmî görevlerdeki asaleti ile garip bir çelişki yaratmaktadır. Sadece, birkaç büyük adam daha rahat ve daha güvenli hissetmemizi sağlayabilir; şanırım yok denecek kadar azı da gerektiğinde sizi bu kadar rahatsız hissettirebilir.

9. Atatürk, Batı'da "yesmen" ve uzun süredir Türkiye'de "evetçi" olarak bilinen tarzdan hoşlanmıyor, bu tür insanları aşağılıyordu. Ahmak ve dalkavuklara tahammülü yoktu. Aslında belki de en çok sömürücüleri sevmez, açgözlüleri hoş görmezdi. Bir insanın onun için çalışıyor olması fikrine hoş bakmazdı. Kendisi zaten ülkesi, ırkı ve insanları için yaşıyor, onlar için düşünüp, onlar için çalışıyordu. Diğerleri bu şekilde davranmıyorsa, görevlerini yerine getirmedikleri kanaatine varıyordu.

10. Korkarım gelecek nesillere Atatürk bir diktatör olarak aktarılacak. Bunun yanlış olacağı kanısındayım. Hem savaşta, hem barışta, evet, o büyük bir liderdi, ancak gerçek bir diktatör değildi. Ne yazık ki ben, şimdiye kadar onu anlatabilecek diktatör kelimesine ait bir tanımımız olduğuna inanmıyorum. Ancak Hitler ve Mussolini'nin tersine, devlete idari veya yönetim fonksiyonu bulunmuyordu; reddetme hakkına sahip değildi. Bütün bu hususlara teknik göz-

le bakıp bir kenara iter ve tüm devlet meselelerinden onun isteklerinin hâkim olduğu konusunda ısrar edebilirsiniz. Doğru, ancak daha çok konudan sorumlu kişilerin onayının hâkimiyeti şeklinde karşımıza çıkıyordu olayların gidişi. Atatürk'ün görüş açısının doğruluğunu, verdiği hükümlerin zekice olduğunu ve hata yapmadığını göstermiştir. Dolayısıyla, sıkça fikirlerine başvurulması ve memnuniyetle bu fikirlerin uygulanmasını görmek pek de şaşırtıcı değil. Ancak onu Mussolini, Hitler veya Primo de Rivera gibi diktatörlerden ayıran belki de en büyük özellik, başından beri isteyerek ve çok emek sarf ederek, kendini yaşatacak bir sistem kurmaya çalışmasıdır. Atatürk'ten sonraki Cumhurbaşkanı seçiminin sessizce hallolması ve ölümünden sonra kurduğu rejimin sakince sürmesi bir kristerse, evet başarılı olmuştur.

11. Atatürk'ün idrak gücünde esrarengiz bir yön vardı; küçük şeylere önem vermeyiş veya sinsi olmayışında üstün bir yön bulunuyordu; konsantrasyon gücü olağanüstüydü; şefkat ve ilgi bekleyen bilinçaltının etkileyici yanı belki de şuurlu amacının bu gibi dimdikliğinin bir başka parçasıydı.

12. Müslüman olarak doğmuş, ancak din karşıtı bir kişi olmuştu; doğruluğu sevmiş, günahattan nefret etmişti; işini iyi bilen, istidat sahibi bir askerdi; savaştan nefret ederdi. Bağımsızlığı elde ettiği andan itibaren barışın peşinde koşmuş ve barış ortamını sağlamayı başarmıştı. Türkiye'nin kaderini elleri arasına aldığından beri, Kemalist Cumhuriyet'in dostluk elini uzatmadığı ve aralarında Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmanlarının da bulunduğu tek bir komşusu daha yoktur. Uzatılan dostluk eli çoğunlukla tutulmuş ve sarf edilen çabalar sonunda ülkeler arası sürtüşme azaltılarak, Doğu'nun bu bölgesinde daha geniş kapsamlı barış, dikkat çekici bir biçimde sağlanmıştır.

13. Kemal Atatürk yapılması gerektiğine inandığı şeyleri korkusuzca yerine getirmekten asla vazgeçmemişti. Hastalığının şiddetlendiği anlarda ölümüne çok yakınlaşmış olsa bile, korku asla ne yüreğine ne beynine yerleşmeyi başarmıştı. O, Türk milletine hiz-

met ederken öldü. Ölüm bile büyük zaferini ondan çalmayı başaramamıştır. İnsanlara hayatlarını, onur ve şereflerini ve insanca yaşama yolunu sağlayacak bağımsızlığı tattırmıştır. Lordum, en derin saygılarımla, sizin en sadık ve en mütevazı hizmetkârınız olduğumu bildirmekten şeref duyarım.

Percy Loraine
GİZLİ

SON SÖZ

Atatürk'e neden hayranım? Çocukluğumdan başlayarak eğitim süresinde, çalışma hayatımda emekliliğimde hep Atatürk'le yaşadım. Bu kitabı O'na daha yaklaşmak umuduyla yazdım. Galiba başardım da, çünkü hep O'nunla özdeşmiş gibiydim. Bu duygularımı okuyucularım da hissedebilirlerse çok mutlu olurum.

Atatürk'e sonsuz sevgim ve tutkum var. Fakat bu, bir insana duyulan sevgi ve tutkudan bambaşka bir duygudur. Bana göre O, esir kalmış bir vatanın özgürleşmesini, yüzyıllardır uyutulmuş bir hal-kın uyanışını, köle yapılmış kadınların kurtuluşunu, kimliği unutturulmuş Türk'ün bir ulus olarak canlanışını simgeler.

Bunları canını ortaya koyarak başardı. O baş olup, önder olup savaşlardan yorgun düşmüş, canından başkasını düşünemeyecek kadar bezgin olan bir halkı yalnız düşmanlara karşı uyandırmakla kalmamış, önlerine açtığı çağdaşlık yolunda yürümelerini de sağlamıştır. O, biz kadınları kara çarşaplardan, kafesli pencerelerin ardından kurtararak, okumamızın, çalışmamızın yollarını açtı ve biz kadınların da erkekler gibi yaptığımız işlerde başarılı olacağına bütün kalbi ile inanmıştı. Onun bu inancında haklı olduğunu her alanda pek çok başarılı kadınınımızın bulunması kanıtlamaktadır.

Bütün bunların üstüne benim Atatürk'e olan büyük sevgimin diğer bir nedeni de, kurduğu Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne öğretmen olanları kabul ettirmesi oldu. Ben bir ilkokul öğretmeni olarak o fakülteye alındım. Orada o günün koşullarına göre istediğim önümde, istemediğim arkamda rahat bir yaşam sürdürdüm. Büyük bir

şans olarak O'nun çok değer verdiği bölümlerde eğitim gördüm. Eğitimimi tamamladıktan sonra Sumer, Akad ve Hitit dillerinde yazılı binlerce tableti kapsayan İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne atandım. Orada bu tabletler üzerinde yaptığımız çalışmalardan elde ettiğim bilgilerin sonuçlarını, Atatürk'ün istediği şekilde halka indiren kitaplar yazdım. Bunlar ile O'na olan borcumu biraz olsun ödemeye çalıştım ve çalışıyorum.

Evet Aziz Atatürk! Size candan teşekkürler. Türk ulusu olarak, Türk kadını olarak sizi ne kadar sevsek, size ne kadar teşekkür etsek azdır. Gönlünüz hoş olsun.

KAYNAKÇA

Yararlanılan Kitaplardan Bazıları

AFETİNAN, Prof. Dr. A., *M. Kemal Atatürk'ten yazdıklarım.*

AFETİNAN, Prof. Dr. A., *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara 1977.

ARIKOĞLU, Damar, *Hatıralarım. Milli Mücadele*, İstanbul 2000.
Atatürk Ansiklopedisi, Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi, May Yayınları ve başkaları.

Atatürkçülük, Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler, Genel kurmay Basımevi, Ankara, 1983.

Atatürk, Centennial Albüm, 100. Yıl Albümü, Edited by Galip Gülmez ByArt Publication. Company, INC. New York 1982.

Atatürk'ten Özdeyişler, Türk Tarih Kurumu, 1975

Atatürk'ün Özel Mektupları, Derleyen Sadi Borak, Varlık Yayınları, 1961.1970; Çağdaş Yayınları, 1980; Kaynak Yayınları 1998.

ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam* 1. 2. 3. Cilt Remzi Kitabevi

BORAK, Sadi, *Atatürk, Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*, Çağdaş Yayınları, 1977; İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1981; Kaynak Yayınları 1997,

BOZKURT, Mahmut Esat, *Atatürk İhtilali*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1940; Altın Kitaplar Yayınevi, 1967; Kaynak Yayınları, 1995.

ÇEÇEN, Anıl, *Atatürk ve Cumhuriyet*, İmge Kitabevi.

GLOSNECK, Johannes, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*.

GÖKÇEN, Sabiha, *Atatürk ile Bir Ömür*, anıları kaleme alan: Oktay Verel, Altın Kitaplar, 3. Baskı 2000.

- GÖRGÜLÜ, Dr. İsmet, *Atatürk'ün Anıları*, Bilgi Yayınevi
HATİPOĞLU, Tahir, *Türkiye Üniversite Tarihi*, 1997
Her Yönüyle Atatürk, Derleyen Avni Altınar, Bakış Kütüphanesi,
1974.
- KAHRAMANOĞLU, Kemal, *Atatürk Aydınlığı*, T.C. Kültür Bakanlığı.
- KAL, Nazmi, *Atatürk'le Yaşadıklarını Anlattılar*, Bilgi Yayınevi,
KINROSS, Lord, *Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, Çeviren:
Necdet Sander, Altın Kitaplar, 1994 12. Baskı.
- KOLOĞLU, Orhan, *Cumhuriyetin İlk 15 Yılı (1923-1938)* Boyut
Yayınevi 1999.
- KUTAY, Cemal, *Atatürk Olmasaydı?* İstanbul 1993.
- KUTAY, Cemal, *Atatürk Bugün Olsaydı*, Cem Ofset, İstanbul 1994
- KUTAY, Cemal, *Türkçe İbadet*.
- MIKUSCH, D. V., *Gazi Mustafa Kemal, Asya İle Avrupa Arasındaki Adam*, Çeviren: Esat Nermi Erendor, Remzi Kitabevi,
1981. (Bukitap 1929'da yazılmış ve daha sonra bir son bölüm eklenerek yedi dile çevrilerek çeşitli ülkelerde yayımlanmıştır.)
Nutuk, Gazi Mustafa Kemal tarafından Cumhuriyet Halk Partisi'nin
1520 Ekim 1927 tarihleri arasında toplanan ikinci büyük kongresinde söylenmiştir. Devlet Basımevi İstanbul, 1938.
- ÖZAKMAN, Turgut, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, Bilgi Yayınları,
- SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, I, II. Yapı Kredi Bankası A.Ş. 1973
- VOLKAN Namık D. and ITZKOVVITZ, Norman *The Immortal Atatürk, A Psychobiography*, University of Chicago Press, 1984.
- YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, 3. Cilt, Rey Yayınları, (1922-1944).
- YURDAKUL, Yurdakul, *Atatürk 'ten Hiç Yayımlanmamış Anılar*, Aksoy Yayıncılık 1999.

ÖZYAŞAMÖYKÜSÜ

Muazzez İlmiye Çığ, 20 Haziran 1914 yılında Bursa'da doğdu. İlk tahsilinden sonra girdiği Bursa Kız Öğretmen Okulu'nu 1931'de bitirdi ve 4.5 yıl ilkokul öğretmeni olarak Eskişehir'de çalıştı. Atatürk'ün emriyle Ankara'da kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Hititoloji Bölümü'ne 15 Şubat 1936'da kaydoldu. Almanya'daki Nazi zulmünden kaçan ve Atatürk Türkiye'sine sığınan Prof. Dr. Hans Gustav Gülerbock'tan Hitit Dili ve Kültürü; Prof. Dr. Benno Landsberger'den Sumer ve Akkad Dilleri ve Mezopotamya Kültürü üzerine dersler aldı. 1941 yılında İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi Çiviyazılı Belgeler Arşivi'ne uzman olarak atandı. O zamana kadar tasnifi tam yapılmamış ve bilimsel çalışmalara açılmamış binlerce tablet üzerinde Dr. F. Kraus ve yakın arkadaşı, değerli meslektaşı Hatice Kızılyay ile çalışarak, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni Paris "Louvre", Londra "British Museum", Berlin "Vorderasiatisches Museum" gibi bir Eski Ön-Asya dilleri araştırma merkezi haline getirdi. Arşivdeki tabletleri bilim âlemine tanıtmaya başladı. Amerika'dan, Almanya'dan, Finlandiya'dan gelen uzmanlarla birlikte, her biri Sumeroloji literatüründe birer kilometre taşı olan yayınlar yaptı.

Katıldığı kongrelerde ve bilimsel toplantılarda verdiği bildirilerle, yayınladığı 15 kitap ve 100'ü aşkın bilimsel makalesi ile hep Türkiye'nin yüzünü ağırttı. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Sumer, Akad, Hitit dillerinde yazılmış 74 bin çiviyazılı belge üzerinde 33 yıl çalıştıktan sonra 1972 yılında emekli oldu.

Muazzez İlmiye Çığ, bir Cumhuriyet kızı, aydın bir Türk kadını olmanın verdiği şevkle bugün de bilgisini topluma aktarmaya devam etmektedir.

Kaynak Yayınları'nca basılmış kitapları: *Zaman Tüneliyle Sumer'e Yolculuk* (1993), *Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni* (1995), *Sumerli Ludingirra* (1996), *İbrahim Peygamber* (1997), *İnanna'nın Aşkı* (1998), *Gilgameş* (2000), *Hititler Hattuşa-İştar'ın Kaleminden* (2000), *Ortadoğu Uygarlık Mirası* (2002), *Ortadoğu Uygarlık Mirası-2* (2003), *Sumer Hayvan Masalları* (2003), *Bereket Kültü ve Mabret Fahşeliği* (2005), *Vatandaşlık Tepkilerim* (2005).

Ayrıca, S.N. Kramer'in *Tarih Sumer'de Başlar* (Türk Tarih Kurumu Yayınları) adlı kitabını dilimize kazandırmıştır.

Muazzez İlmiye Çığ'a, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kurulu'nun 13 Nisan 2000 tarihli teklifi ile Üniversite Senatosu'nun 4 Mayıs 2000 tarihli oturumunda Fahri Doktora unvanı verilmiştir.

e-posta: muazzezcg@yahoo.com

Muazzez İlmiye Çığ

ATATÜRK DÜŞÜNÜYOR

Kurtuluş Savaşı'nın o acı günlerini, Cumhuriyet'in çağdaşlaşma sevinciyle coşturduğu mutlu devrini yaşamış, Atatürk'ün gençliğe açtığı yolun en önünde yürümüş ve O'nun ölümü ile en derin acıyı duymuş biri olarak, kendisini Atatürk'e borçlu hissedenden Muazzez İlmiye Çığ, *Atatürk Düşünüyor* kitabını yazmayı bir vatandaşlık görevi bildi.

Atatürk'ümüzün düşüncelerini ve duygularını canlı olarak yaşatmayı amaçlayan bu kitapta, Atatürk'ün insani yönü belki de ilk kez böylesine içten bir anlatımla dile getiriliyor. Cumhuriyet'in kurucusunun büyük başarılarına ulaşırken karşılaştığı güçlükler, kendisine karşı olanların varlığı ve bunların yarattığı engeller, ilk kez bu kadar açık bir dille anlatılıyor.

Atatürk Düşünüyor, ulusal ve insani değerlerin yerini maddi değerlerle iktidar hırslarına bıraktığı ve Cumhuriyetimizin büyük tehditlerle karşı karşıya bulunduğu bu dönemde, değerli bir bilim insanımızın boğazında düğümlenen çığlıkları duyurma çabasıdır.

ISBN 975-343-488-X

9 789753 434881

